

Vabariisõja Loov

4

Jaamuar 1934

KANGELASLUGUSID × ISIKLIKKE MÄLESTUSI
LAHINGEPISSOODE.

Külastage järjekindlalt esi-
etendus kino „BI-BA-BO“d

BI

Meie eeskavad on mitme-
kesised jakõrgeväärtuselised

BA

Kino „BI-BA-BO“ on mood-
saim kino Balti riikides

BO

TALLINNA LINNAPANK

SUUR KARJA 7

Enesise fond

Vabadussõja Lood

Jaanuvar 1937

ENSV
Riiklik Avalik
Raamatukogu

Soovide Organisatsioon
77810
Raamatukogu

Nr. 4

O. Sädek

Vaenlase selgroog on murtud, edasi!

~~RAAMATUKOGU~~
81 596-4

Billimeestega

punaseid ehmataamas

Kuidas II polgu orkester tekitas vaenlaste hulgas firmu ja segadust

See juhtus sel ajal, kui meie väed 1919. a. mai lõpul punased Lõuna-Eestist välja löid. Enne suurt vastu-pealetungi, mis lõppes hiiglaeduga, käis II polgu orkester oma pataljone muusikaga eesliinil lõbustamas. Kuidas see sündis ja millised olid orkestri „turnee“ tagajärjed, sellest jutustab allpool orkestri juht kv. ametn. A. L a n d s t r ö m, kes Vabadussõja ajal muuseas oma orkestriga rohkem püssidega kui pillidega töötas, meie järgmist:

Olin maikuu 1919. aastal — nii jutustab L. — oma meeskonnaga Võrus. Siin asus ka II diviisi staap. Puutusin tihti kokku div. ül. polk. Puskariga, kellega kui enneokupatsiooniaegse 2. jal. polgu ülema abiga juba Viljandi ajast oli mul sõbralik vahekord. Kord maikuu keskel temaga liini asjust rääkides, tähendas polk. Puskar: „Noh, varsti teeme tibladele ühe suurema surumise.“ Kavatsusel oli siis suurem pealetung... Oleksin heameelega selle edukaks õnnestumiseks kaasa aidanud, aga kuidas? Õnneks tuli juhus appi. Meie polgu operatiivstaap, s. o. polgu ülem adjutantiga, asusid Vastseliinas. Polgu orkester oli Põltsamaalt Tartu jõudes jäetud Tartu diviisi staabi juure ja alles hiljuti olime asunud Võrru, polgu juure. Seetõttu ei olnud uus polguülem, al.-polkovn. Kurvits (praeg. Piirivalve ülem), kes polk. Unt'ilt polgu vastu võttis siis, kui see oli juba Petseri jõudnud, veel õieti polgu orkestrit näinudki. Seepärast sain käsu ilmuda orkestriga Vastseliina. Võtsime pillid ning püssid ja matkasime sinna. Polguülem, orkestri üle vaadanud ja meie mängu kuulanud, jäi orkestriga täitsa rahule ning lubas mul, millal ise heaks arvan, meestega tagasi Võrru minna, kuhu pidime jääma seni, kuni liin püsib seal kohal, kus see momendil asus. Olles nüüd lahingliini läheduses, tekkis soov kasutada juhust oma polgu mehi kaevikuis pisut lõbustada ja punaseid vähe häirida. Selleks polguülemalt luba küsides sain aga ootamatult keelduva vastuse. Polguülem ei keelanud küll just täitsa, lubas mul minna orkestriga aga ainult pataljoni staapi, mitte kaugemale. Liinile mineku keeldu põhjendas sellega, et seal võib orkester kergesti vaenlase kahuritule alla sattuda ja polk orkestrit koguni ilma jääda... Katsusin seda keeldu muuta seletusega, et kui peaks liinil räbalasti minema, eks ma katsu seda viga jälle parandada, aga kui mul endal äpardub, küllap leidub teine, kes korraldab. Polguülem aga ei lasknud endale auku pähe rääkida ja jäi oma otsuse juure. Põltnud midagi parata. Minu ilusad soovid tikkusid luhtuma... Läksin siiski vaatama, kuidas pataljoni staabis asjad seisavad... Siirdusin kõigepealt 2. patalj. staapi, mis asus polgu staabist 3—4 km liini pool. Seal leidsin ainult patül. kapt. Liubuse (praegu Kuperjanovi üksiku pat. ül.) ja mõne sõduri. Kuuldes, et liin asub seal veel km 3 eespool, oli selge, et siin muusika tegemisest on vähe tolku. Sellepärast asja kaaludes otsustasin, et saagu mis saab, läheb räbalasti — mingi, saan söimata ja karistada, — mis sest. Kui aga see kõik meie asjale kasuks osutub, siis ei tähenda muu kõik selle kõrval midagi. Nii andsingi meestele käsu edasiminekuks. 6. roodu staapi jõudes, missugune asus umbes pool km liinist tagapool, selgus et rooduülem, minu sõber lipnik Villem Jakobson, oli eelmisel päeval punastelt kuuli kintsu saanud ja Tartu ravimisele saadetud. Aj. rooduülemaks oli ltn. Heido tööroodust, kes aga meid ilma

pikema jututa talu õuest välja kihutas, üteldes, et ärge kuradid siin lärmi tegema hakake, meelitate viimaks punased siia pomme saatma... Säh sulle pirakas. Tule neid lõbustama, aga lüüakse kohe õhuga välja. Seisatase õige halvas meeolus talust mööduval teel, pidades aru, mida ette võtta, kui meie juure — kaevikust, kust meie tulekut oli märgatud, — jooksis üks mulle tuttav allohvitser ja palus meid tulla 6. ja 8. roodu vahel asuvasse metsatukka. Seal oleks mäng kuulda mõlemale roodule ja ka punastele, kes asusid meie kaevikust vaevalt km eemal. Meie roodud asusid kungastel, mainitud metsasalk mägede vahel orus liinist mtr 300 tagapool. Metsakeses leidsime väikese lageda platsi, lõime oma „frondi“ üles, ja lasime „Porilaste marsi“ lahti. Kaevikuis võeti meie mäng vastu hõisetega. Hurraatasime kaasa ja tegime oma tööd edasi. Kavatsesin seal esialgu vähemalt tund aega lärmi lüüa, kuid millegi — mulle senini arusaamatuks jäänud — sunni mõjul, olles vaevalt pool tundi mänginud, andsin korraga käsu „poisid, pillid kotti ja laske jalga“. Seda teinud, imestasin isegi oma käsu üle, et see aga kord antud, siis seda muutma enam ei hakanud. „Poisid“ ei oodanud midugi enam teist käsku ja juba liikusid metsast välja. „Minge harvas hanereas,“ hõikasin neile, ja vaadates lagendikul ringi, et kas midagi ei ole maha jäänud, sammusin meestele järele. Jõudsin, võib olla sada sammu metsast eemale, kui sinna vinges lendas esimene punaste mürsk, millele järgnes kiirelt teisi... Nii siis, — lasksime jalga päris parajal ajal.

Õhtuks jõudsin Vastseliina tagasi. Teisel hommikul matkasime 3. pataljoni. Selle staap asus Vastseliinast 12—15 km Petseri pool. 3. pat. st. juures oli rohkem mehi ja elu. Patül. kapt. Preisberg (praegu kol.-ltn. Prees, Järva maleva pealik) võttis meid vastu rõõmuga. Kui olime lõunatanud, mänginud ja pisut puhunud, — liikusime liinile. Kpt. Preisberg, kes ise meile teejuhiks tuli, arvas kõige sobivamaks kohaks liinil muusika tegemiseks olevat Petseri-Laura tee ääres asuvad roodud. See jätkas punastele mulje, nagu oleksime Petserist tulnud. Nende roodudeni oli kaunis hulk maad, vist ligi 7 km. Läksime siiski sinna. Päike oli juba kaunis madalal, kui kohale jõudsin. Ei mäleta enam, mitmes rood see just oli, kus peatusime. Ka siin asus rood künkal. Tagapool, mäe all, kerkis kõrge mets nagu müür. Lõime metsa äärde oma laagri üles ja mäng läks lahti. Jättes mehed sinna mängima, läksin patüliga kaevikuisse. Punaste asukohad olid siin meist kaunis kaugel, seepärast heameeleavaldus ka teisem kui 2. pataljoni. Hõisati, hurraatati, löödi tantsu, kasvatati tiritamme jne. Mängisime seal kuni pimedani, siis tagasi. Oõbisime pat. st., seal hommikul Vastseliina, kus söime ja jälle edasi 1. pataljoni staapi, mis asus umbes 12 km Võru-Misso tee pool. 1. patüli kapt. Tannebaumi (praegu Tartu Panga direktor) staap asus liinile lähemal, kui 2. ja 3. patalj. omad, seepärast oli seal mehi ja elavust kõige rohkem. Ka siin tunti head meelt meie tulekust. Mängu peale kogunes kaunis hulk sõjamehi staabi juure, kes samuti mitmet viisi oma rõõmu avaldasid. 1. pataljoni mehed aga tahtsid omalt poolt meile ka vastu-muusikat teha, ja lubasid veel samal ööl punase ja meie liini vahel asuvast mõisast klaveri ära tuua... Oli juba õige hilja, kui patüliga pärast tublit õhtusööki magama heitsime. Kuid magusast unest äratas meid varsti

ÜLIÕPILASED OTSUSTASID SENI AVALDAMATA DOKUMENT SÕTTAMINEKUT 1918. AASTAST

Üliõpilaste osa omakaitse organiseerimisel on määrava tähendusega, alates juba 1917. aasta revolutsiooni esimesist päevist.

Puht riigikaitse ülesannetega hakkab üliõpilaskond kui tervik tegelema okupatsioonaja lõpul — novembrikuus. Kaitseliitu astumise, kus maksaks sõjaline distsipliin, otsustab jaatavalt Asemikkude Kogu.

Kui 12. nov. ajutine valitsus välja kuulutas vabatahtlikkude mobilisatsiooni, ei annud see tagajärgi, kuid järgmisel päeval, s. o. 13. nov. 1918. a., saabub Asemikkude Kogule allpooltoodud kiri. Kiri ise on kirjutatud hariliku pliiaitsiga taskubloki väikesele lehele ja käib järgmiselt:

„Eesti üliõp. organisatsioonide asemikkude kogule. Siin.

Palume homme teatada: 1) Palju omakaitsevæelasi on Teil korraldatud, 2) palju on võimalik sõjariistu saada. Ühtlasi teeme Teile ettepaneku viibimata korraldus luua, et omakaitse võiks järgmisel päeval tegevusse astuda. Korraldusest palume meile homme kl. 12 teatada „Vibuane“ ruumi.“

Tartus, 13. 11. 18.

K. Einbund.
J. Kuperjanov.

Kuna Asemikkude Kogu koosnes organiseeritud üliõpilaskonnast, oli tarvidus üldise nõupidamise järele, millest kõik üliõpilased osa võtaksid. Selleks korral-

datigi 27. nov. Eesti üliõpilaste üldine nõupidamine rahvaväkke astumise asjus. Kuigi sel nõupidamisel ei olnud erilist tähtsust, sest rahvaväe asjus ajasid üliõpilaskorraldused asju juba iseiselt ja Asemikkude Kogu kaudu, on nõupidamine huvitav puhtajaloolise sündmusena. Seni on seda nõupidamist mitmeti käsitatud mälestuste põhjal. Nõupidamise protokoll ise oli kadunud. Nüüd on see protokoll leitud.

Kuna selles dokumendis kajastub tolaegne omapärasus ja tuldengi „põhimõttelik seisukoht“, ei ole ülearune seda siinkohal jäädvustada sõnasõnalt ja kirjaviisilt nii, nagu see kirja on pandud.

Nõupidamise protokoll kõlab järgmiselt:

Eesti üliõpilaste nõupidamine rahvaväkke astumise asjus 27. nov. 1918. a.

Koosolekut juhatab August Arrak. Protokoll kirjutab Hugo Kukke. Osavõtjaid 92, üksikuid väljastpoolt organisatsioonide.

Bachmann. Tarvidus salgad välja saata. Piir on kindlusetu, puuduvad kaitsjad. Tallinna poolt nähti Tartus üliõpilaskorraldus kui liikuvama, teadlikuma osa tsentrumi. Kuid siin hakati „kaaluma“. Piiri poole „tilgub“ ainult üksikuid salku maalt, asi edeneb visalt, väljaarvatud vast Virumaa — sääl hädaoht lähem. Tartust pole teele asunud vist ükski salk. Ja Narvas kaitsjaid neliviissada. Oma maakaitsjatest (saksl.) kipub koju. Esialgu jäävad nad kohale ja panevad vastu. Kuid nagu kohapäälse paanika alandamiseks oleks neilegi tarvis vähemalt moraalse tugi, kui mitte suuremad jõud. See peab tulema Eesti sõjameeste poolt. Ja seda

Kaarel Eenpalu (Einbund)
Tartu omakaitse organiseerijaid 1918. a.,
pärastine Tartu kooliõpilaste pataljoni
ülem. Praegu peaministri asetäitja.
(Ülesõtte on vabadussõja päevilt.)

ei ole veel. Enamlaste lautused käsi-käes käimisest sakslastega on täiesti reaalse alusetu. Sunduslik mobiliseerimine võtab aega. Enamlaste pääletungimised kannavad katsete laadi, kui kõva on vastupanek. Praegu garanteerivad seda sakslased. Küsimus seisab selles, kui suur arv oleks meil. Esimesed päevad on tähtsad ja nõuavad ka välist efekti. Vaja isikuid, kes laotaksid tule, meeoleolu enda ümbruses ja nende pääl, kes valguvad kaitseks maalt. — Kurdetakse, miks liitlased ei tule. Kuid on arusaadav, see peaks tin-

üles kõva klaveriplärin staabi maja ees. Mehed olidki oma lubaduse pidanud ja klaveri punaste nina alt ära toonud.

Hommikul liikusime liini äärt mööda edasi. Jõudes, vist 2. roodu kaevikute juure, käis seal harv tulevahetus. Lasin püssimuisikale pillimuisikat hulka... Viimane vaigistas varsti esimese. Liikumine vaenlase pool muutus elavaks. Tuldi majadest ja varjendeist välja mängu kuulama. Meie poolt oli see kõik hästi näha, sest punased asusid umbes 600 mtr. kaugusel.

Liikudes edasi kohtasime teiste väeosade allüksusi muuseas ka ltn. Leetsi (praegu. kolonel, Tartu sõjaringk. ül.) patareid, ratsaväeosi jne. Igale meeskonnale tegime mõne loo. Jõudes Võru-Misso teele liikusime sealt Võru, kuhu jõudsime hilja õhtul.

Paar päeva hiljem sõitsin Tallinna, sealt 5. päeval Võru tagasi jõudes ei leidnud omasid enam ühtki Võrust, nad olid juba otsaga Marienburgi jõudnud. Õnneks oli meie polgu majäl. lipn. Maim Võrust polguülemale

autot viimas, sain temaga siis Marienburgi meestele järele.

Marienburgis juhtusin kokku kpt. Tannebaumiga, kelle esimesed sõnad mulle olid: „Kuulge, kapellmeister, kas teate ka, mis teie oma mänguga meie liinil õieti ära tegite?“ „Noh, mida siis?“ küsisin.

Kapt. T. rääkis siis, et 1. pataljoni meestel õnnestunud, punaste lippamisest hoolimata, saada mõnd vang. Tema neid üle kuulates küsinud ka muuseas, et miks nemad seekord niisuguse suure hirmuga Eesti väe eest jalga lasksid? Vangid seletanud, et seekord pole mõtet olnud vastu hakata, sest Eesti liinil mänginud mõni päev enne pealetungi igal pool orkestrid ja nagu nende luurajad kohalikelt elanikelt kuulnud, toodud orkestritega eestlastele liinile suuri abivägesid, daanlasi ja soomlasi, kuulduste järgi 15—20 tuhat meest. Mis siis selle ülevõimu vastu ikka muud teha, kui „anna jumal jalgu“ (dai bog nogi)...

Vaat, see teie matk oli juba midagi väärt, lõpetas kpt. T.

gitud olema nende huvidest ja kasu-dest. Ja meil ei ole paberi päälgi näidata, mis meil sisemise korra loomiseks ja kaitseks on ja jõuame. Me peame oma jõuga korra säadma, siis võime tunnustust loota ja abi tahta. Me peame riikliku iseseisvuse jõudma alles hoida rahukongressini. Ainult siis võime jäämist loota. — Praegu arutada tuleks tegelisel külge. Tallinnast on ilmunud asemikuna sõjam. sekretär.

Schipai. Me peame reaalselt ülesannetele asuma. On otsusi tehtud rahvaväkke astu. Kuid ministeerium nõuab veel rohkem — et kaasa toodaks endaga hulk teisi. Mobilisatsioon edeneb visalt. Kuid üks vabatahtlik võib oma ümbrusest sada teist kaasa viia. Nagu Vaivaras sündind. Me peaks seda teed astuma. Sõna lähaks ligi — pind on vastuvõtlikum kui kunagi. Esineb ettepanekuga: Rahvaväkke astudes minna kohtadele äratama ja kaasa tooma.

Õsso küsib kas Bachmann esitab sõjamineisteriumi või ainult ennast.

Bachmann. Kas soovitakse paberit?

Õsso. Ei.

Bachmann. Kas ametliku esitajana ei ole siin sõjamin. sekretär?

Schipai. Paberit mul küll ei ole.

Crull. Organiseerit üliõpilaste kohta on teada, mis väkete astumise küsimuses tehtud. Kahtlust pole — organis. üliõpilased on asja ajanud ükskõiksest. Kuid puudunud on igasugused instruksioonid. Tallinnast teatakse: seisukord on väljapääsemata. Kohapääl — oodake, mis sõjamin. ette võtab. Põhjusmõttelikult ei tule praegu arutada. Peaks aga kõnelema sellest, kuidas rahvaväkke astu, kas eriosana, nagu esialgu arvasime, või jaotatult, nagu praegu kalduvatse õigeaks pidama.

Õsso põhjendab oma küsimust Bachmannile. Paari nädala eest kuulsiime samalt poolt: meil on viistuhat ratsameest, kolm-neli tuhat jalameest, piirid kaitsema ka ilma sakslasteta. Nüüd kuuleme, mehi on kolm-neli sada, maa ei anna, üliõpilased, päästke Eestimaa. Edasi kõneleb Õsso, kõik aeg ironiseeriv-demonstreerivalt: Meilt nõutakse: Üliõpilased andku löögipataljonid, üliõpilased sõitku täies varustuses fronti. No nii kergemeelselt ei tohi üliõpilastega ümberkäia: suurteks võimalisteks jõupingutusteks ei pea võimalust ära võetama, see on tähtsam kui füüsiline jõud. Nõuti: Üliõpilased sõitku agiteerima. Aga kes

teadis, kuidas, kuhu ja mida? (Bachmann vahele: Üliõpilane ajab sarnast juttu!) Agiteerimisest oleks võind hirmus segadus sündida, kaos. Üliõpilased ei ole kõik ühesuguse arusaamisega. Üliõpilane ei pörka tagasi kartusest — lähed ka tulles. Kuid peab kindel juhtiv käsi olema.

Keskvalitsus on olnud ses asjas saamatu.

Arrak. Igamehel peaks võimatu olema nõuda, et meie nii noorel valitsusel iga väiksem asi oleks ettenähtud ja määratud.

Kristjan. Mobiliseerida oli võimatu — sakslased ei lasknud. Kuni saksad siin ja meid kaitsevad, on seisukord äärmiselt kahemõtteline. „Kuidas sõidiks ma ühes saksa sõjamehega, kes me kodu ja vendi röövib“, lõpetab ta pea karjades.

Schipai. Peaks peaga töötama, mitte tundmused valla, Õsso, kui mitte-sõjamees, pole õieti aru saanud. Esiteks, meil pole fronti. Teiseks, kui pole varustust — võib saada Narvas. Kolmandaks, juhatab asjatundja kindral. Kes püssi ei tunne, ei saadeta. — Esinen siin sõjamineistri teadmisel ja tema poolt hääkskiidetud ettepanekuga. Peaks toimetama, nagu Steinmann Vaivaras: Meie oleme hädaohus, sina, sina, sina tuled kaasa. Direktiivid annab pää, ütleb südametunnistus. Kas me siis ikka kõike ootama peame?! Otsustagem: seda ja seda tuleb teha.

Õsso teeb faktil. märk., et ta rääkind dokumendi põhjal.

Bachmann. Pöörasin ainult julgete poole.

Arrak arvab, et enne agiteerima minekut peaks rahvaväkke sisse astuma.

Bachmann teeb ettepaneku: Tartu üliõpilased peavad tarvilikuks enne sunduslist mobilisatsiooni rahvaväkke astuda.

Õsso. Siin püütakse noogutada üliõpilasi. Kas Tallinna jumalad...

Juhataja palub ettepaneku kohta rääki.

Õsso. Orienteerumiseks linna tulnud üliõpilased on pidanud tagasi minema, sest korraldusi keskkohast pole olnud.

Crull — ütleb korra kohta, et asjast räägitaks.

Õsso. Igaüks, kel vähegi võimalik, võtab osa. Kuid kas on otstarbekohane ses sihis kõiki viimse meheni ära kasutada? Üliõpilased, kui intelligent jõud, on tarvilikud ka frondi taga. Kui asi niikaugel, lähme viimse meheni (vahele

hüüded „hilja“). Praegu vaja ka „suuri vaimlisejõu pingutusi.“ Sõjaväkke astume, pikemalt sellest pole rääki.

A. Kruus. Praegu pole koht tarjutada. Kas ikka ainult siis, kui viimane häda?! Siin tuleks sisseastumise moodust arutada.

Arrak. Praegu ripub kõik välisest kaitsest. Pärast kutsutakse väest ära, kes teisel tarvilikumad.

Schipai kinnitab, et see nii ka ette nähtud.

Visnapuu. Vaieused on tekkinud sellest, et Õsso kaitseb asemikkudekogu seisukohta: pole astunud kohe seepärast, et puudus selgus tegelikkudeks sammudeks.

Kristjan tahab ettepanekule liisada „Eestkostjatest lahti saada!“

Bachmann. Meil eestkostjaid ei ole.

Et Bachmanni ettepanek asemikkudekogu otsusega pea üks on, võetakse ühel häälel vastu asikogu otsus täiendusega „enne sunduslist mobilisatsiooni.“

Sisseastumise moodus.

Crull. Me oleme valmis ka salkadena esinema, kui tarvis läheb. See oleb Ajutisest Valitsusest.

Schipai. Sundusl. mobilis. teated (Virumaa) on rahustavad. On üksikuid salku siin-säl maal, kes täiesti valmis, kuid kodust kaugemale ei taha minna. Siin peavad üliõpilased välja astuma ja kaasa tooma. — Kas salkadena, või laiali sõjaväkke, otsustab sõjanõukogu.

Arrak. Tuleks rääki sellest, kuidas agiteerima minna.

Kristjan arvab, et vastuvõtmine peaks korraldama agiteerimisega koos.

Schipai. Igas vallas vastuvõtmise kom. korraldada käiks üle jõu.

Õsso. Narva kaitsevad ainult 3—4 sada meest — peab hakkama kohtadel selgitama ja kihutama. Praegusel ajal saab üliõpilane sellega kõige paremini toime. Peab kihutama nende juures, kellele asi on kaitsta. Maal annavad endid üles maatamehed, perepojad puikleivad kõrvale.* Üliõpilaste ülesanne — saada kokku 60000.

Crull. Küsimus on selge, sõeluda ei maksa. Valitsus saab kas bataljoni, või agiteerima. Korraldus, saatmine peaks tsentrumist tulema. Meie oleme sõjaväes — anname endid käsutada. Meie asi — registreerida endid, tsentrumi asi — mahutada. Teeb ettepaneku: Jätame tegevuseala käsituse kõrvale, otsustades endid tarvitada anda.

Hiljem rääkis kapten Preisberg, et tema luurajad järgmisel ööl, pärast orkestri liinil käimist, ei ole 5 km ulatuses enam ühtki punast leidnud, kuna varem asunud vaenlase eelpost umbes 1½ km kaugusel. Veel hiljem rääkis veltveebel Voites (praegu keskvangla ül. abi), et 2. patalj. vastas asuva punaste diviisi staap, veel sama päeva õhtul, kui orkestriga seal käisin, suure rutuga ära kolinud, nagu seda kohalikud elanikud pärast meie mees-tele seletanud...

Nii olin punaseid natuke häirinud. Nemad muidugi ei võinud arvata, et üks ja sama orkester täna siin ja homme juba mõnikümmend km eemal mängis. Mitme orkestri peagu üheaegne liinile ilmumine pani muidugi mõtlema, et selle taga ikka midagi on. Meie luurajad polnud ka puupead ja taipasid kohe orkestrimängule abiväe toomist juure luuletada ja seda uudist liinivaheliste elanike hulgas levitada. Ning varsti järgnev pealetung ajaski punased segi.

Marienburgis olles tutvusin Lasbergi mõisa läheduses (8 versta Marienburgist Laitsna pool) elava prl. Asse-

riga. See rääkis, et tol ajal nende juures peatunud keegi punaste komissar-eestlane, Kasso või mingi sellesarnase nimega. See hoobelnud enne lihavõtteid 1919. a., et tema saanud täiendust ja omavat nüüd 5000 meest. Nendega vallutab varsti Võru... Taganemisel peatunud sama komissar hetke neil, soovides küüthobust oma abilistele (neil olnud aga hobune juba metsas ära peidetud). Prl. Asseri vend (praegu samas metsnikuks) küsinud siis mehelt, et pidite ikka Võru minema, kuidas siis nüüd koguni teisele poole ruttate... Komissar vastanud, et enam pole midagi teha, eestlased on liig tugevat välisabi saanud ja sellepärast olevat pooled tema meestest pagan teab kuhu jäänud, ülejäänuid ei suutvat aga ülevõimu ees ka keegi enam kinni pidada...

„Et seda minu „muusikalist ringreisi“ liinil, millega punased eksiarvamistele ja valeettekujutustele viisime, laiemalt ei hinnatud, ega sellest pole midagi,“ lõpetab L. oma jutustuse. „Peaasi, et muusikamehed said tõendada, kuidas ka nemad lahinguile edukalt kaasa võisid aidada.“

K. Einbundi ja J. Kuperjanovi kiri üliõpilaste asemikkude kogule

„Eesti üliõp. organisatsioonide asemikkude kogule. Siin.

Palume homme teatada:

1) Palju omakaitseväelasi on Teil korraldatud,

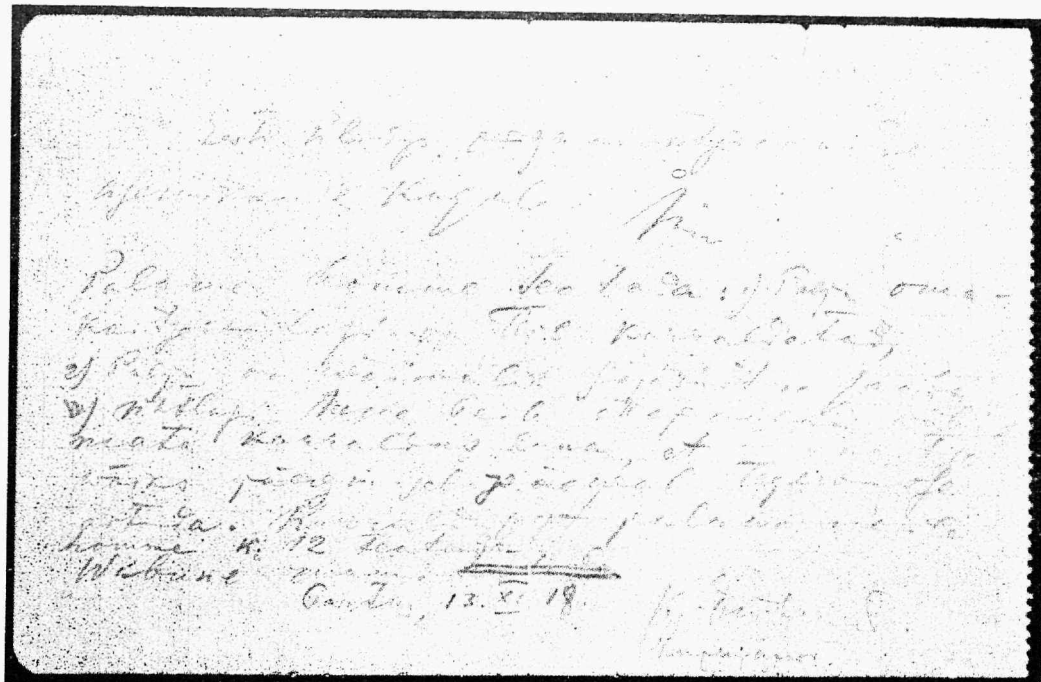
2) Palju on võimalik sõjariistu saada. Ühtlasi teeme Teile ettepaneku viibimata korraldus luua, et omakaitse võiks järgmisel päeval tegevusse astuda. Korraldusest palume meile homme k. 12 teatada „Vibuane“ ruumi.

Tartus, 13. XI 18.

K. Einbund.

J. Kuperjanov.

(Kiri on kirjutatud K. Einbundi poolt.)

Visnapuu. Laseme registreerida ja vaatame, kuidas meid tarvitatakse. Kuid ütleme ka valitsusele, et iga üksikut hindame kõrgelt ja et ei vaadataks meie kui massi päale.

Vaimel. Kihutustöö tagajärjed maal olid alguses väga hääd. Vaimustuses tulid kaasa ka vanad isad: anname kõik, võtame päale vabatahtliku maksu. Puhjas tuli kokku 200 meest oma hobustega — puuduvad sadulad. Ilmusid Tartu, satuti täbarasse seisukorda: puudus igasugune ülevälhoidev korraldus. Meie võiks: 1) Kodunurka minna, kokku kutsu vallavolikogu, selgeksteha seisukord ja sõjaväe küsimus, otsused kohustaks kogu valla. 2) Pind luua sisemisele laenule. 3) Selgitada riigi panga osakondade arvamist. Paneb ette, küsida valitsuselt, kas on aega agiteerima sõita. Vast jõudu ennem tarvis, et laiali ei saa sõita.

Schipai. Ei tohi enam direktiive oodata. Min. Pätsil ja Larkal see koosolek teada, nagu ka agiteerima minek. Põhjusmõttelik otsus tuleks vastuvõtta. Laialisaatmiseks asutada komisjon. — Üliõpilaste kõige kohasem äratarvitamine on kõik see aeg ju silmas peetud.

— Kas ei saaks need jääda, kes püssi kannud? Teised läheks agiteerima.

Bachmann teeb ettepaneku: Enne agiteerima minekut lastagu endid rahvavaes registreerida.

Crull. Kas ei registreeriks üliõpilased ühes kohas? Määrame koha.

Bachmann paneb ette: Põhjusmõttelikult otsustada agiteerima minna. Kõik on poolt.

Bachmann: Tuleb valida kom., kes määrab aja, arvu, kohad. Sõjavõimudega tuleb kokku leppi, kunas tagasi peab olema. Vast asemikkudekogu võtaks selle oma päale.

Crull. Kui organiseerimata üliõpilased vastu ei ole, võib asemikkude kogu kätte anda.

Otsustatakse: Agiteerimise korraldus jätta asemikkude kogu hooleks.

Schipai: palub as.-kogu esitajat kohe kaasa tulla nõupidamisele.

Crull. Need otsused on kohustavad Tartus olijatele. Üliõpilastele Tartust väljaspool tuleks avaldada ka ajakirjanduses. Organiseerimata üliõpilased on pea kõik ülikoolis.

Järve. Tartu üliõpilaskond peaks pöörma ka teistes linnades asuvate üli-

õpilaste poole. Akadeemilist tööd praegu pea ei olegi ega ole õigustki seks. Tuleks neid kutsuma saata volitatud isik, nagu see üliõpilaste vahel uususeks saanud. Tuleks ka sissesõidu lubad kaasa võtta. Otsustatakse ühel häälel selle jaoks Riiga saata ksvl Kaiv.

Villmann. Aga organiseerimata üliõpilased? Pääseme ligi ainult ajalehe kaudu.

Kauk. Kuidas tegelikult registreeri? Kas saata nimekirjad? Või eraldi iga mees? Jäetakse organisatsioonide sisemiseks asjaks. Soovitab südame päale panna, et kohe homme registreeritaks.

Villmann nõuab, et neid agitatsiooni mõttes ära tarvitataks, kes kom. läbi ei lähe.

Üliõpil. üleüld. koosolek ex.

Nagu alul tähendatud, läks tegelik elu oma rada ja need, kes ei filosoferinud, ajasid asju hoole ja energiaga.

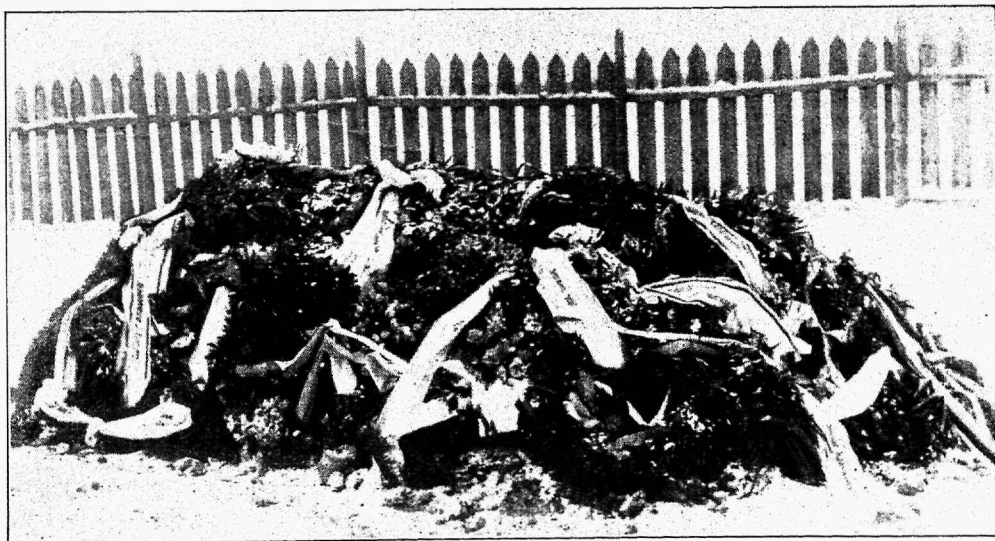
Nii näeme, et samal päeval, s. o. 27. nov., nr. 28 all on Tartu linna Eesti Kaitseliidu ülem saatnud järgmise kirja:

„Tartu E. Ü. Ü. organisatsiooni juhatajale. Tartu maakonna E. K. L. Ülema käsul peab täna õhtuks kl. 10 60 meest üliõpilasi valmis olema 2-päevase toidumoonaga, väljasõiduks Peipsi ranna kaitseks. Väljasõitmine saab olema maakonna E. K. L. ülema iseäralise käsu järele.

Gnadenteich.“

Käsk täideti, „sest olid ju üliõpilaste väikesed salgakesed peaaegu esimesed, kes Peipsi ja Pihkva poolt lähenevale vaenlasele vastu tõttasid“ (J. Albrecht — „Üliõpilasleht“ nr. 3—4 — 1921. a.).

A. Peel.

J. Kuperjanovi haud Tartu Maarja kalmistul 6. veebr. 1919. a. Nüüd ehib hauda nägus monument.

PARTISANIDE SELJATAGUNE

HAARANG VOLDIS

Kirjutanud N. PEKARSKY, Kuperjanovi ohvitser-vabatahtlik

Esimese jaanuari õhtul 1919. a. said kolm Kuperjanovi ohvitseri Puurmanis käsu minna haarangule. Minul oli ülesandeks jõuda Voldi jaama, kus meie luure andmetel pidi asuma punaste 8-meheline komando. Käsu kohaselt pidin selle hävitama või vangi võtma ja ära tooma telefoniaparaadi.

Vabatahtlikuna kaasatulekuks andsid end üles kapral Hofmann, Georgi Risti kavalier Anderson ja veel kaks partisan. Mina ja Anderson riietusime valgetesse lina-desse. Teekonda alustasime kahel reel. Meil tuli sõita 20 kilomeetri ümber.

Voldi küla juures püüdsime ühest talust teateid hankida. Peremees seletas, et uue-aasta eel on tema naabertalus asetsenud umbes üks pataljon punaväge*), kes üle viidud küla keskel asuvasse taludesse. 1. jaanuari ööl saabunud teine pataljon. Meie tuleku eel just on saabunud kolmas pataljon, kes paigutatud jaama ruumidesse. Õhtul olevat oodata veel ühe pataljoni saabumist. Punaväelaste hulgas olevat palju eestlasi.

Siirdusime naabertallu, kust alles äsja oli lahkunud punaste pataljon. Seal ei olnud midagi huvitavat.

Sõitsime külast läbi jaama. Kuigi majades põlesid tuled, siiski alevikku viival teel punaseid ei kohanud. Isegi koerad olid unustanud oma valvekohustused ning magasid rahulikku und oma kuutides.

Küla lõppes. Paremäl puuaed, mille nurgast läheb jalgte jaama. Peatame hobused. Vaiksel ronime regedelt. Ükski ei soovi healmeel jätta küüdimeeste valvele regede juure. Selle kohustuse panen viimasena reelt maha tulnud partisanile. Teen temale ülesandeks hädaohu küla poolt lähenemise korral kihutada mõisa, kuhu ka meie sel juhul püüame suunduda, et siit kaudu kaduda enamlaste selja taha. Juhul aga, kui meid peaks ära lõigatama, siis tuleb ühel küüdimehel püüda jõuda Puurmanni ja ette kanda ülemale.

Kuu, nagu häbi tundes enamlaste ettevaatamatuse ja meie jõhkra julguse üle, katab näo tinalooriga. See on ka parem: öö saab end nii vabandada.

Lügame jaamahoone sihis. Juba oleme jaamahoone juures. Jaama ruumides on täielik pimedus. Kuulata-me — mitte vähimatki häälsust. Lügame hoone idapoolsele küljele ja peatume perroonil. Jagan korraldusi ja näpunäiteid.

Korraga kuuleme — perroonile viiv uks avatakse. Jaamahoonest väljub inimkogu. Ta tuleb mööda perrooni meie poole. Juba on ta üsna meie ligidal. Välimuse järele otsustades on ta mõni jaama teenija, roop-seadja või midagi sellesarnast. Ta märkab meid, kuid püüab seda kuidagi varjata. Läheneb meile veel mõne sammu, siis seisatab, võtab taskust paberossi ning pöör-dudes meie poole hakkab meid teraselt silmitsema. Pöör-ab siis rahulikult ümber ja tahab minna tagasi jaama.

Ma hüppan perroonile, surun talle revolvritoru nina juure ja lausun :

„Vastake minu küsimustele õige tasa. Palju puna-seid on jaamas?“

Tööline põikleb, ei räägi.

*) Arvestades ruumide suurust, kuhu pataljon paigutatud, võis selle koosseisu arvata 100—120 tikule.

„Kõnele! Uks, kaks...“

Ta röögib kõva häälega: „Jaam on neid täis.“

Esimese sõna juures ma tõmban revolvrükukke, kuid pauku ei järgne. Mees rabeleb minu käest lahti ja jook-seeb jaamaruumi. Siis näeme, et just uksele pörkab ta kokku vastutuleva kaasteenijaga ning mõlemad lan-gevad pikali, barrikaadides ühtlasi ukse. Ruumis tõuseb müra. Avame akende pihta tule korraga kolmelt kül-jelt. Anderson heidab granaate. Punased avavad äge-da tule vastu. Kuulid aina lendavad.

Meie ei taha enam jätkata. Laskmine ja käsigranaa-tide löhkemine võib äratada külasasuvad enamlased. Se-kunditega möödame aega. Iga minut võivad kohale jõu-da külasasuvad punased. Anderson heidab veel viimase granaadi. Kõlavad veel viimased lasud akende pihta.

„Hobuste juure.“

Anderson tahab aga kangekaelselt jääda jaama juure punaseid ootama. Manitseme teda kaasa tulema. See ei aita.

Minu poisid on juba jõudnud eemalduda umbes 50 sammu kaugusele. Püüan nendele järele jõuda. Meie poolel katkestatud laskmine annab enamlastele julgust juure ning nad suurendavad tuleandmist. Komistan ja väanan oma jala, ma ei saa kõndida. Poisid ruttavad mu juure, võtavad kahelt poolt käe alt kinni ja tallutavad mind kiirel sammul eneste vahel.

Jõudsime tagasi hobuste juure. Ettenägelikud ja ko-husetruud küüdimehed seisid regedel, ohjad käes sõidu-valmis.

Mõnedes majades oli märgata liikumist, kuid tagasi-sõidu teel, meie õnneks, oli endiselt vaikne.

Hommikul tegin ettekande oma haarangust Kuper-janovile *).

*

Pärast meie äraminekut Anderson pugenud põõsas-se ja hakanud ootama punaste väljumist. Enamlased veel kaua jatkanud tulistamist akendest, kuid välja pole tulnud. Lõpuks kõik rahunenud.

Tartu poolt kuuleb Anderson lähenevat rongi raginat. Semafor oli alla lastud. Rong peatus ja hakkas andma vilesid. Jaamast ei väljunud kedagi. Varsti võis näha, kuidas rongi poolt tuli punaste ahelik. Nähtavasti olid punased arvamisel, et jaam on valgete poolt vallutatud või olid imeliku vastuvõtu pärast ettevaatlikumad. Ahe-lik liikus jaama lähedale. Kuuldus mõningaid laske. Jaamast aga ei vastanud keegi. Ahelik suundus perroo-nile. Ja siis algas kirjeldamatu sõim. Jaamasolijail oli raske end puhtaks pesta. Lõpuks kõik rahunes.

Odanud veel mõne aja, Anderson väljus oma peidu-kohast, hiilis üle raudtee ja kadus metsa. Hiljem kinni-tas oma keha ühes talus ning jõudis küüthobusel Puur-manni.

*) Ed. Laaman raamatus „Soomusrongide diviis va-badussõjas“, kirjeldades soomusrongide tegevust, millest võtsid osa ka partisanid (lhk. 109), ütleb Voldi haarangu kohta, nagu oleks see toimunud ltn. Undi juhatusel. See on eksitus.

PARTISANIDE LENDKÄIGUD JA NENDE MÕJU

Katkend pr. A. Kuperjanovi
mälestustekogust

Uue-aasta hommik 1919. a. tõi meile veel ühe üllatuse. Nimelt sõitis meile ootamatult külla minu mehe isa. Päriskorralik sõit oli see — Kambjast Tartu ja sealt üle Kärevere ja Laeva Puurmani. Mitu korda oli tal teel tulnud seletusi anda, kust ta tuleb ja kuhu läheb. Vana piirati igast küljest sisse, sest siin oli palju Kambja ja Vana-Kuuste mehi. Üksteise võidu hakati siis pärima, mis teeb see ja kuidas elab teine, kas kodused kõik elus ja terved, kas enamlased lasevad üldse hingata. Küsimusi oli tubandeid ja vastuseid mitte vähem, sest isa oli neid inimesi, kes kõike vaatas ja nägi lahtiste silmadega. Temalt saime palju uudiseid ja temaga saatsime paari päeva pärast ka kõik vajalikud teated teisele poole Tartut. Tema pidi koha peal, Kambjas, korraldama luuret ja hankima usaldusmehi. Isa sünkäiguga hakati intensiivsemalt kui enne Tartu tagasivõtmise plaane sepi-sema. Mehi oli juba küllalt ning sellepärast võeti nõuks asuda asja kallale kiirelt ja agaralt.

Kes jõuaks kõiki neid partisanide üksikuid retki üles lugeda. Tavaliselt sõideti öhtul paari reega välja, vahest ka mõni kuulipilduja kaasas, hiiliti kõrvalteid mööda vaenlase lähedusse, piirati vaenlane ümber, hävitati käsigranaatide abil hulk vaenlasi ja sõideti tuldud teed tagasi. Sageli kõneldi sõjakavaluseks omavahel vene keelt ning mõnigi kord kasutati valedokumente vaenlase seljataha pääsmiseks.

Need lendkäigud olid partisanidele õieti riviõppuse asemel, ainult selle vahega, et harilikult tehakse riviõppust päeval ja mõne märklaua pihta, kuna siin tehti seda öösel otse vaenlase naha pihta. Niisugused retked korraldati enamuses kõik vilunumate ohvitseride juhtimisel ja sellega kasvatati meestes partisanivaimu.

Õisi käike ei korraldatud mitte üksi punaste asukohtadesse, vaid korrapärase luure abil tehti kindlaks, kus kohas ja mil ajal enamlased käivad rüüstamas või kor-

raldavad oma luuret. Ootamatult piirati siis enamlased sisse ja meeste oma sõnade järgi „mõsti nii, et punastel suled lendasid“. Selle juures nõuti igalt partisanilt valjut ja täpset kohusetäitmist ja eeskujulikku ülalpidamist. Kuid omavahel oldi alati lõbusas ja heas meeleolus, vestes õhtuti mõnusat juttu või lauldes. Sellest kõigest tuli siis, et partisanide keskel valitses tol ajal, kui mujal ilmes kahevahelolek ja apaadne meeleolu, täiesti vastupidine ja kindel olek. Kui elada, siis vaba eestlasena, kuid mitte ialgi enam võõra käsualusena, vaid ennem surra — need olid partisanide põhimõtted.

Kuuldused partisanide vägitegudest levisid rahva keskel õige kiirelt ja õige kaugele ümbruskonda. Selle peale tuli ka vabatahtlikke ikka enam ja enam juure, et ühise lipu all, mille sümboliks oli vaenlasele surma kuulutatav surnu pealuu, algatatud võitlus lõpuni viia.

Kuuldused partisanide hulljulgetest tegudest ei levinud kulutulena mitte ainult ümbruskonnas, vaid veel kiiremini punaste hulgas. Nad ei saanud õiget pilti, kus õieti partisanid asuvad ja kuipalju neid on, et nii mitmes kohas, mis üksteisest kilomeetreid kaugel, korraga peale tungivad ja suurt kahju sünnitavad ning sama ootamatult ja nägematult kui ilmuvad, kaovad. See asjaolu häiris punaseid pööraselt ja pea kuuleme isegi, et partisansid kutsutakse vaenlase pool „Kuperjanovi kuraditeks“. Kõigest sellest oli huvitav meil enestel „Edasi“st lugeda, mille käskjalg alati Tartust tulles kaasa tõi. „Edasi“ kirus pööraselt „provokatsiooni juttude“ üle, mis linnas liikuvat valgete lähedusest ja kommunistliku täidesaatva keskkomitee põgenemisest. Oli kuidas see oli, aga õised retked olid punaseid väga demoraliseerinud ja tegid neid närvilisteks. Eriti vihased olid nad partisanidele sellepärast, et neid peaaegu kunagi teolt ei tabatud, vaid et need alati nägematult kadusid.

Alice Kuperjanov.

Kuperjanovi matused Tartus, 6. veebr. 1919. a.

Ees sammub kooliõpil. patalj. ülem K. Eenpalu (Einbund), pärga kannavad ohvitserid Press ja Gnadenteich. Pärja taga näha kpt. Eller (suvimütsis) ja ltn. Libene (suures talvümütsis). Mõlemad viimased langesid Vabadussõjas.

On hiline õhtu 28. jaanuaril 1919. Ilm on pilves, ei kuud ega tähti taevas. Külma on umbes 5—6 kraadi, vaikna. Saapatalla all krudiseb lumi, aga minul on pehmed, toorest lehmanahast pastlad jalas, jalgade ümber vene sine-list kaltsud ja pastlad õlgi täis, mis jalakanna alt välja ulatavad ja moodustavad „kindrali kannused“. Pehme pastla all ei krudise lumi. Võin liikuda nagu kass, päris hääletult.

Sammume kolme mehega Tartu-Maidla postijaama juurest edasi maanteed kaudu Liiva kõrtsi suunas. Meie järel Tallinna kaitsepataljoni 2. rood kapten Reiteli, leitnantide Mageri ja Prei juhatusel. Roodu arvulist koosseisu ei tea täpselt, aga seda mäletan selgesti, et minu käsu all olevas neljandas rühmas oli 35 meest, kellest osa oli 3. roodu mehi, mis Reola lahingus kannatada oli saanud ja mille ülejäänud terved mehed teiste roodude peale ära jaotati. Võis olla kokku umbes 140 meest.

Rood liigub umbes $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ km meie järel, seal viibib ka „Kustas“, pataljoni adjutant Kiršbaum-Utuste. Kärmas ja armas kui metskits. Mehi julgustades jutustab lugusid kodukäijaist, kurjadest silmadest, nõidadest, tontidest jne.

„Tont sarvist kinni, põlvega p...e, küll siis tont kaob — pihku jäävad tondi sarved ja maha tondi tühjad piüksid,“ umbes nii jutustab Kustas meeste naerulagina saatel.

Roodu sõjavarustus ei jäta jalaväe kohta midagi soovida: meeskonnal on kõigil tääkidega ja päris uued vene püssid ja igaihel umbes 150 padrunit, vähemalt oli minul neid niipalju. Peale selle on roodus kaks kerget kuulpildujat (automaatpüssid). Meeskond ise on aga peaaegu õpetamata. Distsipliini hoiab alal raudne teadmine, et sõda punaväega on paratamata ja et kaotuse korral oleks iga mehe elu niisama hästi kui kadunud.

Kuivõrd õpetamata olid mehed, näitab järgmine lugu, mis aset leidis päev pärast siinkirjeldatavat lugu: Tungides ahelikus Vooremäe peale, jõudsime peaaegu mäe jalani. Aga seal kargasid meie pahemalt tiivalt välja punaväelased ja avasid tule otse pikuti üle aheliku. Silmapilk taandus ahelik pooljoostes tuldu tagasi metsa poole. Paigale jäime mina, Paalberg ja keegi Tallinna majaomanik Kr. Paalberg andis niikaua tuld kuni mina parkümmend sammu taganesin, siis algasin jälle mina ja taganes Paalberg, jne. Majaomanik Kr. jäi aga tardunult kivi otsa istuma, justkui tahaks tema olla vaenla-

N. all. Joh. Koo (V. R. II/3)

„Surmaingli“ autor. Teenis Vabadussõjas Tallinna kaitsepataljonis ja hiljem 8 rügemendis. Praegu põllumees Maidlas.

sele märklauaks, hoides ise püssi püsti käes. Olime juba niiviisi taandunud 300—400 meetrit, kui märkasin Kr., ega saanud aru, miks tema ei tagane ega lase ka vastu, kuna punaväelane tema pihta saatis pauk paugu järele. Arvasin, et mees on haavatud ja et teda päästa, hakkasin punaväelast otse käre pealt tulistama. Selle peale jättis viimane siis ka Kr. rahule — pikkamisi, nagu uniselt tõuseb Kr. üles ja sammub päris tervelt minu poole. Pärast astus ta minu juure ja suitsu pakudes, palus näidata, kuidas püssi laaditakse ja lastakse, sest tema ei teadnud sellest veel mitte kui midagi! Tutvustasin siis teda selle viguriga ja lasin teda esimese paugu Vooremäe poole välja lasta...

Meil on ülesandeks selgitada, kas tee on puhas. Luure juhtimine on usalda-

tud minu kui neljanda rühma pealiku hooleks.

Õõsina luure vaenlase piirkonnas on väga närvepingutav töö, liiatigi siis, kui vaenlase asukohtadest pole umbkaudseidki teateid. Edasi liikudes paistavad kõik esemed lagedal lumisel väljal tontidena ja neid tonte oskas Kustas kujutada päris meisterlikult. Pidi iga silmapilk valmis olema tontidega karvupidi kokkuminekuks.

Oleme juba mitme talu pererahvast tülitanud, püssipäruga ukse taga kolistanud, aga tonte pole leidnud. Viimaks peale keskööd jõuame metsaveerul asetseva vana Liiva kõrtsi juure, mis jälle paistab nagu „tondina“, aga veel hirmsamana, sest teda ümbritseb kurnis tihe kuusemets. Tundub endalegi õudsenä, kui kassisammul astun kõrtsi ette, vaatan ümber ja siis kärmelt hüüpan ukse juure, millele virutan püssipäruga kolm tugevat mürtsu, ise kohe nurga taha kadudes.

Vaikus. Virutan uuesti, aga tonti ei ilmu. Arvan juba, et majas polegi tonti, aga nagu naljapärast virutan aknaraami pihta veel kolm kärakat, nii et klaasid klirisevad. Siis ragiseb roostetanud hingedel uks ja ilmub aluspesus „tont“, — vana eluveeallika peremees.

Küsin, kas sees on sõjaväge. Vastus eitav ja mehe hääles midugi kohkumisvärinat. Küsin edasi, kas on nähtud sõjalasi. Nüüd vastab „tont“ päris kindlasti, et olevat juba paar päeva tagasi mööda läinud — punaste kahurväge ja jalaväge. Küsin palju neid oli ja kes nad olid. „Tondi“ vastused muutuvad ikka kindlamaks ja lõpuks tõendab mees, et siin ligikonnas neid küll enam ei ole, nad võivad kindlasti olla juba kas Erastveres või koguni Kanepis.

... ja selle peale ilmub aluspesus „tont“. —

Major K. Utuste (Kirschbaum)
(V. R. 1/3)
„Tondilugude“ jutustaja.

Meie jutlemine on kestnud kaunis kaua. Olen vahepeal pannud piibu põlema, hõõrunud käsi ja püssi võtnud rihmale. Ka rood on juba jõudnud järele ja peatub kõrtsi ees. Seletan Reitelile ja Kustasele kuulnud asjad ära ja nemadki jäävad rahule. Tee kõrtsi eest läheb haruliseks. Paremat kätt saadab Reitel leitn. Mageri mõne mehega, kuna aga minule lisab mehi juure, kelle seas mäletan jällegi Paalbergi, — vana maailmasõjaaegset mürakaruru.

Püss rihmale, käed lambanahksetesse kinnastesse, piip suhu ja — edasi. Sammun ees, teised hanereas järel. Esimene minu järel on Paalberg, kes siiski on paarikümne sammu kaugusel. Sammume otsima Kustase „tonte“ vaikselt, sõnalausemata.

Vähe aja pärast lõpeb mets, mille vahel tee on üsna kitsas, nii kitsas, et kuuseoksad ulatavad teele. Ees on lumega kaetud lagendik, mis metsast lahutatud kiviaiaga.

Olen umbes 10 sammu peale liginenud aiale, kui järsku nagu maa alt kargab üles päris pesueht „tont“ ja karjub: „Kto tamm?“ (Kes seal on?)

Ei saa esimesel silmapilgul asjast aru ja mõtlen, et olen Mageri meestega kokku puutunud, aga kogun ennast imekiirelt:

„Svoii Tovarischtsch, idi sjuda!“ vastan. (Omad! Seltsimees, tule siia!) Valdan vene keelt nagu venelane, ilma aktsendita.

Tovarischtsch tulebki aia tagant välja ja läheneb minule viie-kuue sammu peale.

„Propusk?“ küsib.

Sellele küsimusele jään võlgu. Ja nüüd on „tondil“ asi selge, kellega temal tegemist.

Aia tagant kerkib veel umbes tosin „tondi“ pead. Juba tuleb nende suust ka püssituld minu poole sihitult. Õnneks on üks „tontidest“ niivõrd minu lähedal, et teised ei saa tuld minu peale suunata.

Püss on mul endiselt rihmal ja et ennast kuulide eest varjata, viskun keest hobusesõnnikust teed kõhuli. Piip lendab suust „tontide“ hirmul lumme ja sinna see jääbki...

Paalberg kargab kuuskede vahele, niisama ka teised kaaslased.

Kuule tuleb nüüd aiatagant vahetpidamata. Ja ka tovarischtschist „tont“ on karanud aia taha.

Järsku minu seljatagantki kostab pauk — see on Paalberg. Siis teine, kolmas jne., aga ka eest tuleb neid vahetpidamata. Kuulid puurivad minu kõrval maanteesse.

Ootan ja mõtlen, millal need „tondid“ siis mind toimetavad vaimuderiiki, igavese rahu sisse, et ei kuuleks enam maailma jõledust. Aga „tondid“ ei taba mind — on liig pime, et mind õieti kirbu peale võtta. Ka meie meeste tuli on mõjumas ja „tondid“ jäävad vait.

Kargan siis üles ja hüppan kuuskede vahele, haaran siis püssi ja annan ka mõne siraka vastu.

Meie rood oli jäänud kõrtsi ette ja seal muidugi esimese paugu ajal kohe paiskunud ahelikku. Nüüd avas kokkunud meeskond meie suunas marulise tule, mis esimese hooga läks päris kenaks põrguks. Lumega kaetud kuuseokstes ja tiivedes aina ragises, nagu oleks pillutud herneid plekile. Süda tardus, surmaingel lehvitas oma tiibu ja ma nägin ennast juba puusärgis, kaetud valge surilnaga, kuna ümber laulsid omaksed: „Siin viimses voodis...“

Laskmine kestis mõni minut. Selle jooksul olime paigal, surudes ennast sügavasse lumme. Viimati jäi siiski veidi vaiksemaks ja roomasin kuuskede vahelt läbi, pugedes kõrtsi poole. Paras tuleandmine kestis aga edasi vahetpidamata.

ta. Automaadid akompaneerisid oma ilusa tat-tat-tat-ta-ga.

Nüüd võtsin tarvitusele lapsepõlves õekeselt õpitud ilusa mälestuse — vilekunsti. Seda vilet ei osanud keegi peale meie — õe ja minu. See tuleb keelt ja hambaid iseviisil seades ja on kaunis vali. Kui siis veel sõrmedega suu peale koputada, tuleb välja vile, mis sarnleb konduktori vilele, kui tema oma vana tuttava „Ärasõit“ on hüüdnud. Seda vilet tundis Reola lahingust saadik kapten Reitel, terve minu rühm ja võibolla ka terve teine rood.

Hakkasin tagasi sammuma, seejuures noorte kuuskede otsa ühtelugu komistades ja ninali kukkudes. Ise aga vilistasin edasi. Mind oli kuulnud ja tuleandmine vaikus. Kui metsa veerule jõudsin, käisid veel ainult üksikud paugud nagu hoiatades.

Seletasin Reitelile ja Utustele asja ära. Reitel käsutas roodu tagasi lagedale väljale, sest metsa vahel oleks võinud siiski lõksu sattuda. Protesteeringin, sest arvasin, et minuga kaasas olnud mehed viibivad veel metsas. Aga juba hüüti, et kõik on tagasi.

Ka Mager oli jõudnud tagasi. Nüüd ühinesin temaga, võtsime ette veel jalutuskäigu juhtumiskohale, kus enam polnud ainustki „tonti“. Ei mäleta kindlasti, aga nagu unes tuleb mul siiski ette, et sattusin kuhugile talusse või mõisa, kus enam polnud ühtki punast. Surmaingel oli nemad sealt välja kohutanud.

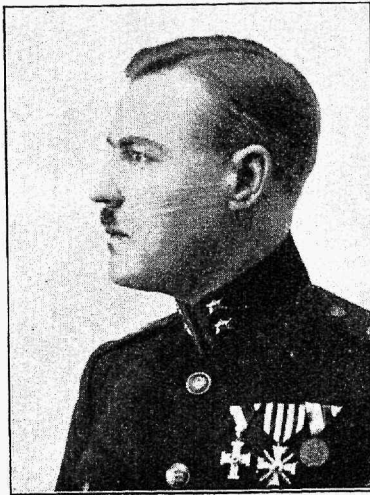
Järgmisel päeval selgus, et olin käinud Voore karjamõisas, kust „tondid“ olid pannud plehku, maha jättes sineleid, seljakotte, mõne püssi ja muud varustust.

Aia tagant kerkib umbes tosin „tondi“ päid.

LANDESVÄÄRI LÕOMAS

I-SE POLGU 2. PATALJONIGA LANDESVÄÄRI VASTU

KIRJELDATAVA OPERATSIOONI JUHTE

Kol.-lt. A. Schervel (V. R. I/3)

Major R. Rokk (V. R. II/3)
suri 17. II 1930.

Kpt. H. Rebane (V. R. II/3)

19. juunil 1919. a. sai I polgu ülem diviisi ülemalt järgmise rutulise ettekirjutise:

„1-se polgu ülemale nr. 70. Sillamäel, 1919. — Sv. Ülemjuhataja käskis oma rutulises telegrammis nr. 2979 18. juunist, s. a. et landesvääri tegevust vaerahurikkumise korral likvideerida — saata lõuna väe rinnale, Valka, 1-se jalaväe polgust 2 pataljoni ühes meeskondadega ja ühe kerge patariga 3. diviisi ülemale käsutada. Selle käsu täitmiseks käsen: Narva kaitsepataljonil vahetada 1-se polgu roodud Naroova jõe liinil ja piiri kaitsmine oma alla võtta. 1-se polgu ülemal kõik roodud seisukohtade pealt maha võtta ja piiri kaitse Naroova jõe liinil Narva Kaitsepataljonile üle anda. 1-se polgu ülemal pommi- ja kuulipildujate komando oma positsiooni peale jätta ja 4. polgu ülemale üle anda. Kindral-major Tõnisson“.

Mõni päev hiljem saimegi käsu asuda teele Valka. Ettevalmistused ärasõiduks toimusid äärmise kiirusega. Sama päeva õhtul tegi aga diviisile uue korralduse, mille järele polgu 3. pataljoni kohale pidi jääma, endiselt piirikaitse teenistust kandma. Vaatamata sellele, et igapäev selge oli, et uuel rindel tegemist saab olema hoopis tõsisema ja kardetavama vaenlasega, raskemates tingimustes, oli üldine meeleolu hea, isegi ülev. Asusime teele 20. juuni varahommikul. Ärasõitjate silmist hoovas

ühesugune kindel tahe võidelda, võita ja kui tarvis on, siis ka surra.

Teel peatusime Vaivara jaamas, kus pataljoni rivistus kindral Tõnissoni vastuvõtuks. Kindral seletas hoogsas kõnes eelseisvaid suuri ülesandeid, lõpetades sõnadega: „Tehke puhas töö, see vaenlane on ainult seda väärt, et tema verrega rammutada maad!“

„Meie läheme neile pussidega kallale, kuule on nende jaoks kahju raisata!“ — kostsid hüüded sõdurite ridadest.

Sõidame edasi. Meeleolu kõigiti hea. Sõidul ei olnud peaaegu muud juttu kui landesväärst. Iga mees lubas juba ette olla kangelane, isegi sõjasaagi küsimus oli arutusel. Võis päris imestada seda võidu tahet ja tuhinat meie sõdureis, seda ääretut vaenulikkust meie ajaloolise vaenlase vastu.

Järgmisel keskpäeval jõudsime Valka. Siin tervitas pataljoni 3. diviisi ülem kindral Põdder, pidades veel enne edasisõitu süütava kõne. Ta kriipsutas alla silmapilgu iseäralist tähtsust. „Ja nüüd õkva vaenlasele vastu!“ olid kindrali viimased sõnad. Viibates käega Volmari sihis. Rong liikus raskelt ähkides. Jõudes Volmari, saime teada, et Läti 2. Võnnu polk oli Starte küla juures sakslastelt lüüa saanud ja Muremõisa taandunud. Selle mõisa langemine vaenlase kätte oleks Volmari saatuse otsustanud, sest mõisa ja Volmari linna vahet oli kõigest 9 kilomeetrit. Et

seisukorda päästa, sai pataljoni käsu sakslased Starte külast välja lüüa, ning 3. polguga, kes Ronneburi ümbruses teot- ses, lahingside luua.

22. juunil kell 5.30 algas pataljoni kpt. A. Scherveli (V. R. I, praegu kol.-lt.) juhatusel kallaletungi Starte küllale järgmises korras: otse rindelt 5. rood alam-kapten Rokk'i (surnud) juhatusel; vasakult — 7. rood alam-kapten Leiburgi (reservis) ja paremalt — 6. rood alam-kapten Rebase (reservis) juhatusel. (6. roodu koosseisus võttis sellest kallaletungist osa ka nende ridade kirjutaja.)

Oli ilus kesksuviselt selge, juunikuu hommik. Kullase kettana säras päike helesinisel taevavõlvil, tuuleõhk kõigutas puie-latvu, jahutades päikese sulatavaid kiiri. Jõudes Muremõisa kohtasime varem sinna jõudnud soomusautat „Vanapaganat“. Oli selgelt kuulda püssi ja kuulipildujate raginat. Selgus, et umbes 5 km eemal kalev- lased peavad Skangali mõisa all landes- vääriga ägedat lahingut. Rühkisime edasi, nüüd juba ettevaatlikult. Kui olime jõud- nud $\frac{3}{4}$ km kaugusele Startest, avasid sakslased meie ahelikkuudele miinipildujate tule. Kuid miinid lõhkesid kiiresti edasiliikuvate ahelikkuude seljataga, ilma mingit kahju sü- nitamata. Asusime kallaletungile. Avaneva pildi üle võis lõbu tunda: juba kaugis kõr- gel seisev päike heitis heledat valgust meie kui ka vastase külladesse. Küllad paistsid suurte roheliste aedadena, kus okas- ning lehtpuud uhkelt üksteist üle majade silmit- sesid. Nende kohal täitsid schrapnellid õhku oma iseloomulike lumivalgete suit- supilvekestega. Eelpool meie ahelik, kes aegamööda edasi tungib, nagu peopesal näha. Paistavad sõdurite pead, vaheteva- hel vilksatavad püssituled. Varsti kaovad ka need rukkisse. Ainult järjest kasvav püssi- ja kuulipildujatuli räägib selget keelt sellest, et midagi on kujunemas. Vaenlane pani visalt vastu. Kui aga 6. rood tungis talle seljatagant kallale, taandus ta külast. Ruttasime põgenevale vaenlasele järele. Meie roodu kiire ja äkiline löök oli paisanud segi vaenlase read.

Heites pilku ümbrusele, paistis kohe sil- ma, et vaenlane oli põgenenud suures sega- duses. Siin-seal maas püssid, seljakotid, laskemoon. Mõnel pool oli näha vaenlase

Minu rühm asus umbes kilomeeter tagasi keset lagedat põldu asetsevasse saunahurtsikusse.

Panin välja põllule kuus-seitse vahiposti ja nüüd võisin „tuppa“ minna käsi soojendama. Aga need olid juba vahe- peal läinud üsna soojaks.

Kõigest sellest teen järgmised järeldused:

Kahtlemata oli „tont“ Liiva kõrtsis. Kas oli see peremees ise tont või keegi teine tema seljataga, seda ei tea, — aga kuidagi ei saa oletada, et tema poleks teadnud, mis oli vaevalt pool kilomeet-

rit temast eemal. Võib-olla elab see „tont“ praegugi veel ja ta teaks ehk jutustada, kuidas see tuli, et tema mind surmasuhu saatis. Oleksin väga tä- nulik, kui tema selle kohta seletust an- naks.

Ja siis mina ise: Surmaingel oli va- ritsenud minu kohal ja mina tundsin isegi tema külma hingamist, kui süda rinnus tardus ja silmade ees lume len- damisega kõik valgeks läks.

Minule on määratud selle juhtumi pu- hul Vabaduse Rist.

Juuru-Maidlas, detš. 1936.

laipu. Sakslased jätsid selles lahingus maha üle 60 surnu ja hulga raskesti haavatuid. Sõjasaagiks langes pataljonile: 5 täiesti korras saksa kuulipildujat, 30 kasti kuulip. linte, 27 saksa püssi ja 3 hobust. Vangi langes 21 landesväerlast.

Langenud saksa ohvitseri parun Waltersi juurest leiti ettekirjutisi ja kavasad operatsioonide üle Lätis ja Eestis.

Esimene lahing uue vaenlasega lõppes pataljoni võiduga. Käsku edasitungimiseks kohe ei järgnenud. Pataljon jäi peatuma vallutatud küla rajoonis. Kees kibe askeldus: ühed passisid saapaid, teised vahetasid oma näriseid pükse korralikkude vastu — tunti neist ju kõige rohkem puudust. Kõrvetav päike ja kiire töö kutsusid meeste nägudele higiojad, kuid sellele vaatamata särasid silmad võidurohmust. Võitlustuhinas läksid paljud omal algatusel ümbruskonnast vaenlast otsima. Ja nad leidsid neid ka rukkipoollult. Kostis söimusunu, sajatusi ja oli näha põlvili roomavaid, paluvaid vange.

Järgmisel päeval liikus pataljon Ronneburi kaudu Võnnu peale. Jõudes Rodenpoisi jaama sai pataljon ettekirjutuse astuda ajutiselt soomusrongide divisjoni käsutusse ning veel samal päeval Kuperjanovi partisane ja kalevlasti nende positsioonidel Suure-Valgejärve ja Berghofi, Bonaventura joonelt vahetada. Päeval ei olnud võimalik vahetusele asuda, sest eeslinil oli käimas äge lahing — sakslased tegid sagedaid kallaletunge mürgiste gaaside toetusel.

Oösel läks süiski korda vahetust läbi viia. Olgugi et vahetus äärmiselt ettevaatlikult sündis, märkas vaenlane süiski meie tulekut ja avas miinipildujatest ägeda tule. Miinide õudne visisemine sünnitas õhus omapärase monotone muusika, kus püssipaugud kui trummilöögi akkordid sekka kõlasid. Plahvatuste tulet oli kogu mets valge kui kuivalgel ööl. Kahju ei sünnitanud see miinide sadu süiski peaaegu mingisugust — kõik miinid langesid kaugele seljataha. Meelepaha tekitas ainult see asjaolu, et supikatel ei ilmunud järele. Miinikillud olid katelt veidi riivanud ning „vahvad“ kokad ei julenud enne seisukorra paranemist eeslinile läheneda. Vaenlane aga nagu kiuste, kartes nähtavasti ise kallaletungi, pidas meie seisukohad läbi öö ägeda kuulipildujatule all. Meilt saadud raskeid hoobid olid teinud vaenlase kartlikuks ja närviiseks. Meie aga puhkasime päevast tööst väsinuna rahulikult liivaküngaste varjus, aegajalt mõne üksiku paugu vastu lastes, et nende närve pingul hoida. Kõigil oli aga südames üksainus soov — asuda võimalikult kiiremini lõpuarvete õiendamisele.

Et landesväerile lõplikku hoopu anda, otsustati 1. juulil pealetungi jätkata. Liikumine algas järgmisel päeval kell 13.30, 6. ja 7. rood — Bonaventura, 5. rood ja jalaluurajate komando Balloshi mõisa sihis. 8. rood jäi juba Volmarist välja astudes patare'i kaitseks. 2 tundi ägedat lahingut ja landesväär löödi jällegi taganema. Meie kallaletung oli niivõrd ootamatu ja hoogus, et terved voorid laskemoona meile saagiks langesid. Veel samal päeval kell 19.00 jõudis soomusrong nr. 2 Jegeli jaama ja avas tule vaenlase seisukohtadele. Samal ajal meie laevastik admiral Pitka juhatusel tungis Düüna ja jõesuha ja pommitas Riia linna. Igast küljest lähenesid meie väeosad Riia linnale. Oli oodata iga silmapilk Riia linna langemist meie kätte. Sama päeva õhtupoole avanes aga silmale ootamatu pilt: purukslastud raudteesilla rusesid mööda tuleb otse 6. roodu sihis prantsuse ohvitser valge ja prantsuse lipu all landesväerlase saatel vaenlase poolt meie seisukohtadele, et Liibavis asuva liitlaste komisjoni nimel sobitada vaerahu meie ja landesväeri vahel. Läbirääkimised ei annud aga kohe soovitud tagajärgi. Sõjategevus jätkus. Riia linna saatus näis olevat otsustatud. Üllatuseks ja mitte vähe pahameelt tekitades tuli aga 3. juulil kell 10 teade

I polgu ohvitseri Vabadussõjas.

- 1 — Leitn. O. Janson (V. R. II/3) — praegu kol.-leitnant, K. S. diplom, IV osak. ülem kaitseväg. staabis.
- 2 — Leitn. J. Purga (V. R. II/3) — praegu major, pataljoni ülem 1. jal. rügemendis.
- 3 — alam-kapt. H. Rebane (V. R. II/3) — kapten, reservis.
- 4 — lpn. N. Dufšinsky (V. R. II/3) — kpt., kompaniitülem 1. jalav. rügem.
- 5 — Alam-leitn. N. Lell (V. R. II/3) — leitnant, reservis.
- 6 — Lipnik Adolph Brahman (V. R. II/3) — kapten, raamatukoguhoidja Võru-Petseri kaitseringkonnas.
- 7 — Lipnik Kerem — noorem-leitn., reservis.

diviisi staabist vaerahu algusest ja sõjalise tegevuse lõpetamisest landesväeriga.

Seega oli Eesti vägede sõjakäik parunite salaseptsuste vastu hiilgava võiduga lõppenud. Vaenlane vandus alla ja kui me poleks liitlaste survele põgenevate „von“-ide jäänustega olnud sunnitud rahu tegema, oleks sakslaste viimased banded lõplikult likvideeritud. Selle kindlustuseks oli meie sõjaväe Riiaist lahkuma pidid. Liikusid jutud, et ka meie väeosadest üksikud osad — seal hulgas I-se polgu 2-ne pataljon ühes

lätlastega — võivad Riiga sisse marssida, kus ühine paraad pidi olema (selleks tehti isegi harjutusi). Kuid Riia et me näha ei saanud. Kõrgemad võimud arvasid sellest juba küllalt olevat, et võitjad linna eemalt näha võivad. Kuid üksikud käisid süiski Riia linnas.

11. juulil vahetasid 9. polgu osad pataljoni seisukohtadelt ja veel samal päeval sõitis pataljon ühes teiste polgu osadega Rodenpoisi jaamast tagasi Viru väerinnale, kus seisukord oli vahepeal muutunud halvemaks. Ad.—

Peata kukk tiblat taga ajamas.

Sügisel 1919. a., kui soomusrong nr. 3 seisis Irboska all, juhtuski see lugu.

Irboska ümbruskonna elanikud tulid sageli rongile vahetuskaupa tegema. Pakuti vanu kukkesid jms., vastu taheti saada leiba, tubakat, millistest ainetest näis seal puudu olevat.

Vahetasin kord tubaka vastu kuke. Täpset „hinda“ ei mäleta. Kulus päris ära „linnuke“. Perenaiseameti mitmetundmisel sain, nagu söömisel selgus, kõhna ja vanavõitu kuke.

Andsin selle kuke tapmiseks ja muudeks ettevalmistusteks meie „tibla“ kätte. „Tiblaks“ hüüdsime üht vangilangenud punaväelast, kelle jätsime endale vagunikraamijaks. Öppis eesti keelegi ära ja oli üsna heasüdamlik mees.

Tibla läks kukega raudtee kõrval olevale lagedale väljale. Jäin ise vagunisse. Natukese aja pärast tuli üks mees ja hõikas mind, tulgu ma vaatama, kuidas minu peata kukk tiblat taga ajab.

Vaguni trepilt avaneski koomiline pilt: tibla jookseb ja peata kukk ajab teda taga, ikka ringis, kuni tibla taipas vastu joosta. See jooks kestis tükk aega. Rongi akendele ja ustele oli kogunenud peaaegu terve rongi meeskond. Naeru ja nalja selle kuke loo ümber jätkus veel tükiks ajaks.

Pärast tibla seletas, et oli pistnud kuke jalge vahele, lõiganud pea maha.

Agaga kukk, „põrutatud“ sellest sündmusest, vabastanud end tibla käest ja pistnud jooksma, tibla järele. Eemalt vaadates jäi aga mulje, et peata kukk ajab tiblat taga...

Laibalt nõuti liikumisluba!

Vabadussõja ajal oli linnades öösiti liikumine vastava loata keelatud. Tänaval liikusid patrullid, kes olid lubade nõudmises üsna agarad.

Korra juhtus patrullidel Tartus eba-meeldiv juhtum. Jaama poolt sõidab hobune reega südalinna. Reel on peal hulk mehi. Patrullid peavad sõitjad kinni ja hakkavad kontrollima lubasid. Kuna tänavavalgustusest polnud siis juttugi, osutus patrullide töö küllalt tülikaks. Vaadanud mitmel mehel lubad läbi, hakati nõudma loa näitamist ühelt mehelt, kes vaiksena seisis püsti ree eesotsas.

„Mis kuradi mees sa oled, et meie peame sinu järele nii kaua ootama,“ käratas üks patrull vaikivale kogule.

Mees aga ei kõssatagi. Patrull andis kogule tubli müksu külge. See vaigus kolinal enne reele ja pärast koguni tänavale.

Siis alles selgus, et püstiseisja oli laip. Tartu jaama oli saabunud haavatute-rong. Teel olid mitmed haavatud surnud. Külm oli laibad kangeks jäänud, mispärast laiba-vedajad aetasid ühe laiba püsti ree etteotsa. Pimeduse tõttu aga patrullid ei võinud näha, et seal seisab surnu.

Joala lahing

ja sellele järgnenud rasked päevad

Jaan Sihveri laiba juures

On vististi üleliigne märkida, et Vene revolutsioonist kuni Vabadussõja lõpuni kannatasid Narva elanikud enam kui kuskil meie teistes linnades. Narvas pole ükski sõjamälestusi vabadussõda teab jutustada iga narvalane. See oli eesrinde elu oma viletsuste ja kannatustega, nälja ja puudusega. Allpool O. Raim jutustab Joala lahingust ja punaste esimesist valitsuspäevist Narvas.

Joala lahingut läksin vaatama uudishimust aetuna. Vend Adolf võttis osa meie meeste ridades sellest lahingust, mis pärast püüdsin minna vaatama, kuidas see sõda õieti käib. Koos endaalistega viibisime Narva jaama pagasitoidade juures platvormil, kus oli nagu peo peal näha Joala väli Kreenholmi teest kuni Kulgu metsani. Kui lahing oli jõudnud haripunktile, ilmus meie juure kaks või kolm saksa allohvitseri, kes hakkasid tulistama otse saksa sõdureid. Seljatagant lastud kuulid tabasid üsna mitut punaseid tulistavat sakslast.

Võis märgata, et oma mehi tulistavad sakslased olid punaste poolehoidjad. Nad kadusid platvormilt aga üsna pea linna suunas, kuna lahing, jätkus lageadal väljal, ilma et ükski taibanuks seda omapäraselt vahejuhtumit.

Kui meie väed olid juba lahkunud Narvast, käis rohkesti inimesi, peamiselt aga poisikesi, vaatamas langenuid. Juba hakkas minema pimedaks, kui punased hakkasid kahureist tulistama Narvat. Mürsud langesid peamiselt raudteejaama ümbruses. Mõned lõhkesid isegi majades. Üks mürsk langes meie majja, Raja tänaval, otse magamistuppa. Õnneks ei olnud toas inimesi, mis pärast mürsk tekitas ainult ainelist kahju. Kolisime veel samal õhtul oma teise majja.

Võis olla kella 10 paigu õhtul. Linn oli täiesti vaikne. Meie rahvaväed olid juba mitme tunni eest lahkunud linnast Vaivara suunas, kuna punased, kes löödi päeval veriselt tagasi, ei olnud veel linna jõudnud. Vaatamata hilisele ajale ükski ei mõtelnud heita magama. Parajasti arutasime küsimust, kus peaks asuma praegu vend Adolf, kui keegi koputas uksele.

Tuppa tuli üsna viletsasti riietatud mees, käsi mähiseka kaelas.

„Kallis ristiisa, ära tapa mind,“ olid meie esimesed sõnad tuppa jõudmisel.

Kaltsudes meheks osutus isa õepoeg Gustav Isvostsik, kes oli juba Vene revolutsiooni puhkemisel suur enamlane. Ta lahkus Narvast Saksa okupatsioonivägede tulekul ja sellest peale polnud temast vähimaidki andmeid.

Muidugi ei olnud isal ega teistel midagi halba mõttes I. vastu. Pealegi oli ta üsna armetu välimusega ja ilmselt

haavatud. Veidi puhanud, ta jutustas loo enda haavata saamisest.

I. olevat kuulunud Viljandi komm. kütipolku, mis tungiski päeval Kulgu taga üle jõe ja tahtis kommunist Jaan Sihveri juhatusel pääseda üle Joala välja Narva, et löögata meie rahvaväeüksustel ja sakslastel taganemisvõimalus. I. saanud Joala lahingust käest haavata. Kuna punased taganesid metsa, temal õnnestunud hiilida Paemurru külasse. Ühe raudteevahi majas ta sidunud haava ja vahetanud sõduridiided erariiete vastu. Relvad jätnud samuti maha ja pimeduse kätte all tulnud siis ristiisa juure. Mehe teada pidid eesti väed veel Narvas asuma, mis pärast tal olidki palved lahti.

Meile kõigile üllatuseks ilmus kella ühe paigu öösi koju Adolf. Vend oli n.-ü. pealaest jalatallani sõjariistus. Adolphi kojutulek viis „verest välja“ enamlastest sugulase, kes arvas löönud olevat oma viimse tunnikese siin maises maailmas. Mees palus jälle päris nutuse häälega, et ära ikka tapa jne.

Isa läks kella 4 paigu öösi välja, et vaadata, mis linnas juhtub. Ta tuli aga üsna pea tagasi ja teatas, et punased olevat juba linnas. See teade mõjus arstirohuna Isvostsikule, kelle haav näis otsekohe paranevat. Ta häälekõlaga muutus julgemaks ja ta seletas, et nüüd tulevat tal lahku da. Mees läkski.

Venna seisukord polnud aga sugugi hiilgav. Peitsime ta relvad ja muu varustuse ning jäime lootma, et punased ei saa midagi teada tema osavõtust Joala lahingust. Kuna närvid olid kõigil pinevil ja magamisest nagu-nii midagi ei tulnud välja, siis vend jutustas oma juhtumistest Joala lahingus.

Ta olevat teinud koos sakslastega rünnaku kaasa pealetungivatele punastele. Vennal olnud Jaapani-süsteemi sõjaväepüüsi ja 30 padrunit. Padrunid lõppenud aga üsna pea. Kuna tagavara täiendamisest polnud juttugi, siis olnud hea nõu kallis. Jõudnud esimeste punaste laipadeni, ta kavatsenud tarbetu püüsi vahetada Vene püüsi vastu. Väljal lamanud silmili maas üks punane, püss kramplikult käes. Alul tahtnud ta võtta tägist kinni, et kiskuda laiba käest püss, kuid endale teadmata põh-

jusel ta siiski pole seda teinud, vaid haaranud rauast kinni. Otsekohe kõlanud pauk ja kuul riivanud tal sinelit kaenla all. Ilmselt oli punane saanud surma, sõrm päästikul. Lükates „kange“ laiba selili, ta tunnud selles ära tunnud kommunisti Jaan Sihveri.

„Vaata kuradit, või surnuna kipud veel inimesi tapma,“ mõtlesin. See oli Sihveri viimane lask. Vend tahtnud võtta S-ilt veel revolvri, kaarditasku ja binokli, kuid üks saksa sõdur, kes jõudnud ka sinna, kiskunud need tema käest, mis pärast tal tulnud leppida hädavajalisema relvaga — püssiga.

Lahingu lõpul vend saadetud eelpostiks Kulgu metsa ääre. Tal kästud seal oodata, kuni tuleb vahetus. Kuigi ootamine veninud pikale, ta ei lahkunud oma kohalt. Hilja õhtul kuulnud laskmist Laagna suunas. Kuna kuskil polnud ainustki elavat hinge kuulda, siis otsustanud lõppeks omavoliliselt lahku da postilt. Nii ta jõudis koju ja tal polnud vähematki aimu lahingurinde tegelikust olukorrast.

Kella 8 paigu hommikul, 29. nov., ilmus meie Kulgult pärit olev kommunist Mahmastol. M. liikkas jalaga ukse lahti. Käes oli tal viskevalmis käsigranaat. Ta nõudis vennalt, et ta andku välja relvad ja tulgu ise kaasa. Sõimas venda „kuradi valgeks“ ja lubas ta maha lasta.

Relvi ta ei saanud, kuid Adolphi viis kaasa Kreenholmi vanglasse. Meile kõigile oli siis selge, et isa ristipoeg Isvostsik oli Mahmastoli juhatanud meile. Keegi teine ei võinud teada venna kojutulekust öösi. Muuseas, G. Isvostsik määrati Narva jaama komandandiks ja ta oli sellel kohal kuni Narva vallutamiseni. I. langenuid hiljem kuuldavasti Pihkva rindel.

Kreenholmi vangimajas tõmbas vangimaja juhataja M. Jõgi kriidiga risti selga, mis tähendas seda, et vend on määratud mahalaskmisele. Surmaotsus pidi viidama täide 29. nov. õhtul.

Olgu tähendatud, et Kreenholmi vangimajasse saadeti ainult need vangid, kes lasti maha. Vähesed pääsesid sealt eluga.

Miski pärast aga surmaotsust ei viidud täide sellel ega järgmisel päeval. Püüdsime kõik mängu panna, et venda päästa. Püüdsime kasutada ka tutvusi, sest punaste võimumeeste hulgas oli terve rida tuttavaid Narva inimesi. Nii kõnelesin isiklikult venna asja Meesilasele, kes oli pärit Narvast. Tsaari ajal oli M. ohvitser ja revolutsiooni ajal

ta oli läinud punaste poole üle. M. vend oli muuseas punaste valitsuse ajal ja ka enne Saksa okupatsiooni aega tööliste poolt valitud Kreenholmi vabriku üheks direktoriks.

Punane ohvitser oli üsna vastutulelik ja lubas aidata venda päästa. Ta kutsus mind kaasa tribunaali, et seal asja selgitada. Läksime siis koos tribunaali.

Hämaras toas oli suur laud akna all ja selle ümber istus terve hulk mehi. Laual lebas mitu revolvrit. Oli jube minna ruumi, kus kirjutati külmavere- liselt alla inimeste surmaotsustele. Ja kohtunikud? Need olid vastikuimad mehed välimuselt, keda ma kunagi kohanud. Peagu kõik olid habestunud ja suurte, sasis juustega.

Kui astusime ruumi, üks eriti jõhkra välimusega mees hüppas laua tagant püsti ja küsis Mesilase käest, näidates näpuga minu poole: „Kes, kurat, see on?“ Kui M. ütles minu nime ja tuleku põhjuse, käratas sama mees kriiskava häälega: „Välja!“

Põgenesin kohtutoast kiiresti. Jooksin raekoja trepist alla ja kiiresti koju, nagu oluaks tuhat kuradit kannul.

Vennaga saime luua esimese kontakti paar päeva pärast vangistamist. Kreenholmi vangimaja vangid saadeti Pimeaeda kaevama haudasid punaväelastele, kes said surma Joala välja lahingus. Langenud punased maeti nimelt Pimeaeda, kõlakoja ette, suure pidulikkusega. Eesti valitsuse korraldusel punaväelaste laibad kaevati sealt üles ja maeti mujale.

Juttu vennaga muidugi ei saanud ajada, kuid oli trööstiks seegi, et nägime teda. Vennaga saime aga luua vangimajas tiheda kontakti vangimaja käskjala 10-a. poisikese Eljase kaudu, kes toimetas venna kirju meile ja viis kodust kirju jälle vangimajja. Vend palus saata temale mürki. Ta nimelt ootas iga päev surmaotsuse täideviimist. Kirjutas, et iga päev viiakse mehi sibiaukude juure mahalaskmisele. Ta tahtvat teha küll katset sibiaugu juurest põgeneda, aga kui põgenemise katsel saaks haavata, siis võtaks mürki, sest ta ei tahtvat kannatada punaste piinamist. Ka olevat mürk seepärast veel vajaline, et kui visatakse elusalt, s. t. raskelt haavatuna, mustuseauku, siis paras annus mürki lõpetavat kiiremini vaevlemise. Nimelt tegid punased mahalaskmisel sageli nii, et lükkasid raskelt-haavatud mustuseauku, kus nad lämbusid.

Mürki aga meie ei saanud vennale saata. Linnas pääsis liikvele koguni kuuldus, et vend olevatki lasknud õhku raudsilla ja seepärast ta jäänud teistest põgenejatest „valgetest“ maha. See oli muidugi tühi jutt. Kuid niisugune jutt muutis minul ja isal Narvas viibimise kibedaks. Oli iga minut oodata „silla õhkulaskja“ lähemate omaste vangistamist ja ega siis poleks meilgi kau-

Narva „sibiaugu“ ohvrid.

See pilt kujutab punase terrori ohvreid, kes tapeti Narvas aja- vahemikul 28. nov. 1918 kuni 19. jaan. 1919. a. Paljaksrõõvitud laibad kaeveti Eesti võimude poolt välja.

gel olnud enam kurikuulus Joala välja sibiauk.

Põgenesime isaga Narvast rongil Püssi, et varjata endid Lüganusel, kus elasid tuttavad. Elasime „pagulastena“ Lontide talus. Iga pöördus aga peatselt tagasi Narva.

Elasin Lüganusel üle küllalt traagilise juhtumi. Punased olid vangistanud taluperemehe ja ta kaks poega. Vana peremees andis punastele 20.000 marka, et lastaks neid vabaks. Punased võtsid küll raha vastu, kuid ei pidanud kinni vabakslaskmise lubadusest. Elatanud taluperemees ja üks ta poegadest lasti maha.

Punaste taganemisel Narva poole peatus L-i talus Viljandi kütipolgu kuulipilduja üksus, kus teenis ka Narva poisse. Kuna ma mängisin „Võitleja“ sp.-osakonna jalgpallimeeskonnas, siis nad mind otsekohe tundsid. Oli õhtune aeg. Punased kõnelesid eestoa, et siin varjab end üks Narva „valge“. „Venna laskime Narvas maha ja temaga tuleb teha siin samuti.“

Kuuldes seda surmaotsust pealt ei

olnud enesetunne loomulikult kõige parem. Põgeneda aga polnud võimalik, sest talveakende tõttu oli toast väljapääs raske. Olin nii-ütelda lõksus. Kuid abi tuli ootamatult. Väljast jooksis tuppa tunnimees, kes teatas, et „valged“ tulevad. Algas paaniline põgenemine. Ei olnud enam ühelgi meeles viia täide surmaotsust minu üle. Nii pääsesin kindlast surmast meie rahvaväe-üksuste ootamata pealetungi tõttu.

*

O. Raim astus vabatahtlikult teenima ratsapolku. Ta nägi jälle oma venda, kelle arvas olevat surnud Kriüša all. Vend oli lastud siiski vabaks ja määratud telegr-tehnikuna teenistusse punaväe Narva staapi. Kuid vabanedes vanglast mees ei mõtelnudki minna punaväkke, vaid kadus „põranda alla“. Ta varjas end kuni Narva vallutamiseni Narva kalevivabr. haigla apteegi juh. prov. O. Jõe juures. Hiljem teenis Adolf Raim sõjalaeval „Lennuk“.

Praegu elab A. Raim, Joala sibiaugu kandidaat, Austraalias, kus tal on Sydneys mitu äri.

Kaks meest kuue punase ja kuulipilduja vastu

Ratsarügemendi mees K. Pillau jutustab:

Möödub Narva taga igavaid päevi 1919. a. märtsis. Metsavahi majakeses, mis asub umbes kilomeeter siinpool Plüssa jõe silda, viibib kolmekümnemeheline rühm väikeses ruumis. Kaardimängimisestki on villand. On märtsikuu esimesed päevad. Väljas tundub juba kevadehõngu.

Vaiksel päikesepaistelisel päeval, kui päike meid välja meelitanud, otsustasime reamees Müller'iga minna väikesele jalutuskäigule. Aga mis siin ikka näha peale punaste. Ning valmibki meil otsus — läheme kaema punanahkasid. Võttes püssid padrunitega kaasa asumegi kahekesi, kaks reameest, teele punaste suunas. Astume mahajääjate nõökimiste ja õrituste saatel. Meile lubatakse vähe aja pärast kandraamidega järele tulla ning soovitakse juba siin koha peal issameiegi ära lugeda. Põues juba lööbki kahtlane tiksatus, mis käseb kavatsust pooleli jätta. Kuid ei taha teiste nõökimist kuulata ja sellepärast me oma otsusest ei loobu. Ehk näeme ühtki, kelle kallal oma laskeosavust proovida.

Raudteesilla läheduses, kus harilikult liikumas punaste piilur, ronime ettevaatlikult vahetevahel isegi käpu-kile mööda põõsaid, et nägematult läheneda piilurile ja teda maha sikutada, millega saaks punastele väikest hirmu sünnitada. Kuid piilur on kusagile kadunud. Vaenlast nägemata pääsime paremale poole silda raudtee-tammile. Siit umbes saja meetri kaugusel teisel pool tammi näeme nüüd kuut punaväelast suitseva tule juures askeldamas ja tuld kohendamas, nagu omas kodus kunagi. Nüüd, olles ise raudteetammi varjul kõigiti kaitstud, arvame paraja aja tulnud olevat neile veidi nalja teha. Avame tule kahest püssist ja hüüame vägevalt hurraa. Punased pistavad punuma umbes 200 meetri kaugusel asuva metsa sihis. Kuigi neile mõned paugid järele saadame, et taba neid ükski meie kuulidest. Juba ongi punased end põõsastesse poetanud ja meil jääb nüüd aega suitseva tuleaseme ümbrust, kust punased ära lipanud, uurivamalt silmitseda. Algul ei taha nagu oma silmi uskuda, kuid siis veendume, et see põõsastest meile vastu vaatav konna moodi olevus on siiski maksim-kuulipilduja. Valmib kiire otsus — selle võtame soomusena kaasa. Pealegi punastest pole enam ei kihku ega kahku. Kartmatult ja õnnelikkudena astume värske saagi juure.

Hetkel, kui oleme saabunud maksimi katsuma, ilmuvad samad punased metsast lagedale. Sammuvad aheli-

kus meie poole, ühtlasi meie pihta tuld avades. Nähtavasti julgustas neid asjaolu, et meid ainult kahekesi nägid olevat. Nende lähenemisest hirmutatult poeme esiteks suurte küngaste varjule. Nähes aga, et nad meile ikka lähenevad, haaran kuulipilduja käepidemed. Kuulipildujal on õnneks lint peal ja mehhanismgi külmmata. Keeran silmapilguga otsa läheneva aheliku poole, külvides tuld. Et niisugune riistapuu esimest korda minu peos oli, sellest vist tuligi, et kuulid neid ei tabanud Maksimi käsitamist tule andmisel olin ma mõnikord ainult kõrvalt uurinud.

Kui punased jälle võssa joosnud, asume kohe maksimi paksus lumes enda järel lohistama. Et sarnast asjameest ratastel paksus lumes hõlpus ei ole tirida, siis jõuame ainult mõned sammud liikuda, kui metsa alt ilmub lagedale juba umbes viieteistkümnemeheline ahelik, meile tule avades. Kuigi oleme väga viletsasse olukorda sattunud, ei tahaks kuulipildujat siiski maha jätta. Viibime lähenevate punaste ägeda tule all, kuid nende kuulid meid ei taba. Naha vahel surmahirmugi, suudame end siiski kokku võtta, kuuliraua ratastelt maha võtta ning sellega põgeneda. Et paksus lumes kuuliraha all sarnase kandamiga, pealegi raudtee-tammist üles ronimine raskeks osutub, siis viskan raua paksu põõsasse. Siis, tagasi vaatamata, õnnestub meil raudteetammist tervetena üle pääseda.

On juba videvik, kui jõuame lõõtsutades ja higistena rühma juure.

Rühmas on kuuldud meie müdinat. Sinna jõudes võtavad meid kaaslased vastu komplimentidega ja tähendavad, et ei olevat ikka viisakas ainult kahemehelise esindusega säärasele suursugusele külaskäigule minna. Kuid meie peale vaadatakse siiski kui tublide poiste peale, kui oleme raporteerinud oma elamusest.

Mõnetunnilise puhkuse järele asume pimeduse kätte all uuesti teele. Teatame rühmavanemale, et meil varandus ära tuua panipaigast, mida pimeduse abil nüüd võimalik riskeerimiseta kätte saada. Rühmavanem nõustubki.

Ettevaatlikult käsikaudu läbi põõsaste päeval tulnud jälgi mööda minnes leiame oma panipaiga ja eseme. Punastest jälgegi leidmata pääsime tagasi. Hiljem leiame ka maksimi rattad. Nii on meie rühm rikastunud raskekuulipildujaga, mis meil täiesti puudus.

Tule juures näeme kuut punaväelast...

ÜHEST VIikingite JÄRGLASEST EESTI VABADUSSÖJAS

Aegadel, kui rahvaste arenemises ja edukäigus pööratakse suuri ja võimsaid lehekülgi, kerkivad tundmatuse põuest üles mehed, kellele tulevased põlvned võlgnevad palju tänu. Üks Vabadussõja ja kangelasi, kes väärt auga kandma viikingite võsu nime ja kelle nimi meie Vabadussõja ajaloo — eriti soomusvägede ajaloo — kuldkirjal särab, on rootsi kapten Einar Paul Albert Muni Lundborg, kelle surmast täitub 27. jaan. 1937. a. kuus aastat.

Lundborgi elukäik on olnud õieti vaheldus- ja juhtumusrikas. Ta sündis 5. apr. 1896. a. Kalkuttas, Indias, rootsi misjonäri pojana; pärit oli ta Väderstadist, Rootsist. Ristimisel pandi temale peale kolme esimese ülalloetletud nime veel hindu nimi Muni, mis on tuletatud India usupuhastaja Gotama Buddha lisanimest Sakyamuni (s. t. sõdurisoost). Seal ravis ta isa, kes tundis ka arstiteadust, terveks ühe maharadža poja. Tänu dik valitseja kinkis seejärel L-i isale esikpoja talismaniks väikese kuldlehmakese, mis teadupärast on Indias püha loom, ja kpt. L. uskus oma talismani imejõusse.

Oma üldhariduse omandas L. kuningl. kõrgemas gümnaasiumis Uppsalas, sõjalise — kuningl. sõjakoolis Stockholmis.

Sõjaväeteenistusse astus L. Rootsist 6. juunil 1914. a. 5. õppe- (train-) rügementi. 1916. a. sept. — okt. ta viibis kadetina laagris 4. ja 5. diviisiga, olles 5. kolonni kaadri ülemaks. S. a. 18. dets. ta ühendati sõjakoolis lipnikuks. Järgm. a. sept. — okt. viibis jälle laagris 4. ja 5. diviisiga, olles 18. jal.-rüg. ül. adjutandiks, S. a. 30. dets. ta viidi teenistusse 5. õppe-rüg. 1918. a. 15. märtsil lahkus L. enda soovil sv.-teenistusest, et vabatahtlikuna Rootsi brigaadiga võtta osa Soome Vabadussõjast. 20. märtsil ta saabus mainitud brigaadiga Soome, kus brig. ül. kol. Hjalmarsoni adjutandina võttis osa lahinguist Messuküla, Tampere, Lempälä ja Venõ juures 25. märtsist kuni 23. maini. Neis lahinguis ilmutatud erilise vahvuse eest ta dekoreeriti Soome 3. ja 4. järgu vabadusristidega, mõökadega, Soome 2. j. vahvusmedaliga, Rootsi vahvusmedaliga ja Tampere medaliga. 20. märtsil ta ühendati Soomes lipnikuks ja 28. mail Rootsi brigaadis — ül.-leitnandiks. Viimati mainitud brig. likvideerimise puhul lahkus ül.-ltn. L. 6. juunil 1918 teenistusest ning 20. aug. astus vabatahtlikult ül.-leitnandina teenistusse Saksa sõjaväkke, kust Saksa revolutsiooni tõttu 12. nov. lahkus, Rootsi tagasi siirdus ja seal ül.-leitnandina teenistusse astus 5. husaarirügementi.

12. veebr. 1919. a. lahkus L. teiskordselt enda soovil Rootsi sv., et vabatahtlikuna Rootsi vabat. korpusega Eesti Vabadussõjast osa võtta. Kolm päeva hiljem saabus ta Eestisse ning võttis mainitud korpusega osa lahinguist Narva rindel, Rootsi korpuses ta kõrgendati: 20. veebr. — ül.-leitnandiks ja 1. märtsil — kapteniks. 1. apr. läkitati ta enda soovil L.-r. s.-rongile nr. 5, kust 15. apr. viidi üle soomusautode kolonni 1. rühma ning määrati s.-auto „Kalevipoja“ ülemaks.

Peagi tõmbas SRD-is endale — nii ohvitseride kui sõdurite — üldise tähelepanu pikk, sihvakas, blond, noor kapten, kärsitu iseloomuga, ent tagasihoidlik, alati näos mängleva heasüdamlu-

Kpt. Einar Lundborg (V. R. II/3).

Pildistatud Vabadussõja ajal Valgas. Selle foto suurendus asetseb Rootsi 3. lennurüg. ohvitseridekogus, Malmenis.

sega. Ta kandis rootsi ratsaväeohv. mündrit, kuid eesti ohv. tunnismärkidega, rinnal aumärgilindid ja rinnamärgid. Peale emakeele ta rääkis veel saksa, prantsuse ja inglise keelt, ning neli sõna vene keelt (need olid „tšort“ ja kolmekordne vene sõim). Eesti keelt ta ei rääkinud (aru sai küll), mistõttu ta oma meeskonnaga rääkis tõlgi läbi. Murdes oma autoga punaste rindest läbi, ta käsutas ikka: „Tuld, tuld, tuld!“ — Seda aga eesti keeles.

„Kalevipoja“ ülemana kpt. L. võttis osa lahinguist Pihkva ja Porhovi sihil ja Narva rindel kuni 21. dets. 1919. a. Augustikuus, ühes lahingus Karamõševõ jaama ligidal, olles s.-auto „Vibuase“ ajut. ülemaks, langes L. „Vibuasega“ ühelt pehkinud maantee sillalt alla. Kuna punased tungisid ägedasti peale, tuli s.-auto maha jätta. Ja nüüd algas 4-öö-päevane võitlus, mille kestes nii punased kui ka L. üritasid saada „Vibuast“ enda valdusse. Ent neljandal ööl jäi võitjaks kpt. L., tuues „Vibuase“ õnnelikult ära.

25. mai õhtul oli L. oma „Kalevipojaga“ esimesi, kes Pihkvasse tungis. Põgenevaid punaseid jälitades laskis ta mingil seletamatul ajal äkisti peatuda „Kalevipoja“ Olga-sillal — ja

järgmisel hetkel lendas teine pool silda, mis oli mineeritud, s.-auto nina ees õhku... Septembrikuu alul sai kpt. L. s.-auto 37-mm kahuri lõhkemise läbi paremast käest haavata, mistõttu viibis haiglas ravimisel üle kuu aja. 6. dets. nimetati kpt. L. SAK-i 1. rühma vanohvitseriks. Lahkus enda soovil Eesti sv.-teenistusest 22. juunil 1920. a. ning siirdus tagasi Rootsi, kus astus ül.-leitnandina teenistusse lennuväkke.

Vabadussõjas ülesnäidatud vahvuse eest annetati kpt. L-le VR II/3. Kindr. Bulak-Balahovitši poolt annetati temale Püha Vladimiri ordeni 4. j. ja Püha Anna ordeni 3. j. rist mõökade ja lindiga.

Kõigil L-i kaasvõitlejail oli ütle mata kahju ta lahkumisest. Kogu meeskond sai temaga hästi läbi. Selle aja kes-tes, millal ta meestel oli õnn tema all teenida, ei saanud nad kinnitada muud kui ainult suurt sümpaatiat ta isiku, ülesastumise ja käitumise vastu. Ta galantsus, otsekoheus, seltsimehelikkus ja sõbralikkus olid otse võrratud.

Kpt. L-i atestatsioonist, mis pärast Vabadussõda SRD-is koostatud, loeme tema kohta m. s. järgmist: „Kapten Lundborg oli üks vahvamaid välisriikide

ohvitseri Eesti Vabadussõjas. Ta oli kindla, rahulise iseloomuga, distsiplineeritud, eeskujulik, tubli, energiline ja ettevõtlik juht, hea initsiaator ja teenistuses vilunud, kuid ta tegevus Eesti sõjaväes oli raskendatud puuduliku eesti keele valitsemise tõttu. Lahinguis juhatas ja tegutses ta ennastalgavalt ja äärmise külmaveresusega ning täitis oma kohuseid ja ülesandeid alati täpselt. Vahekord oma alluvate ja kaasvõitlejatega oli tal kõige parem — oli neist lugupeetud ja armastatud.“

Jaanipäeval 1928. a. päästis kpt. L. oma väikese „Fokker“-tüübilise lennukiga Põhja-Jäämeres hättasattunud itaalia Põhjanaba-ekspeditsiooni juhi, kindral U. Nobile, kelle viis abilaevale „Citta di Milanole“. Tagasi jõudnud jääpangale, et ka teisi hädalisi päästa, purunes maandumisel ta „Fokker C. V“ ja kpt. L., kes ise terveks jäi, sattus ühes teiste hädalistega jääpangale, Punasessa Telki, abitusse seisukorda, kust tema 6. juulil päästis ta ksv. lendurleitn. Schyberg, tuues ta lennukil aurik „Quest'ile“. Oma elamuste üle sellelt päästeekspeditsioonilt kpt. L. koos ajakirj. Odd Arneseniga koostasid mitmekõitelise teose „„Italia“-tragöödia“, mis on tulvil põnevaid ja närvekõditavaid episoodide. Kindral Nobile päästmise eest ülendas Rootsi kuningas L-i kapteniks; ta saavutas populaarsuse kui inimene ja lendur mitte üksnes Rootsis ja Itaalias, vaid ka kogu maailmas.

Teine lennuõnnetus juhtus kpt. L-il

kord Rootsis: ta kukkus lennukist välja, kuid jäi veata. Kõnesoleval lennuõnnetusel ta lennuki mootor lakkas 1000 meetri kõrgusel töötamast ja lennuk langes noolekiirusel siigavusse. Selle juures kpt. L. kukkus lennukist välja, ent langes ühe tiheda puu okste vahele, kust tervena lumme libises; lennuk aga purunes pilbasteks... .

1930. a. sept., Voldi manöövrite ajal, kpt. L. austas oma külaskäiguga vanu lahingukaaslasi Eesti Vabadussõjast. Ta sai oma puhkuse tõttu Eestis viibida vaid mõned päevad, et siin 10. a. järele värskendada jälle oma vanu lahingumälestusi. Unustamatuks jäävad need põgusad hetked end. kaasvõitlejaile, kes siis temaga kokku puutusid said vestelda kas või paar sõna. Ja neli kuud hiljem see viikingite järglane suri lendur surma... .

27. jaan. 1931. a. keskpäeval kpt. L., tollal Rootsi 3. lennuriigimendis eskadrilliüle, startis ühe uut tüüpi hävitajaga harjutuslennuks. Selliste masinatega tehti juba pikemat aega proovilende. See sündis Malmslätti sv.-lennuväljaku kohal, Linköpingi ligidal. Vaevalt oli lennuk tõusnud 45 m kõrgusele, kui lennuväljal märgati, et lennuki mootor lakkas töötamast. Kohe kutsuti kohale ambulantsiauto, mis saabus just sel hetkel, kui lennuk kukkus maha rusudeks, mattes enda alla L-i. Kukkumine lõi lennuki kere nii kokku, et tuli suur osa lendurikabinist lahti saagida, et vigastatud lendur sealt välja tõsta. Kpt.

Lundborg oli saanud tugeva peaaajupõrutuse; peale selle olid tal murtud mõlemad puusaalud ja üks käsivar. Kiiresti toimetati ta Linköpingi haiglasse, kus sama p. õhtul kell 6 selle suure sõjalase maistest kõidikuist vabanenud hing lehvits sinna, kust ei ole teed tagasi... .

Kadunu oli üks väheseid, kes ideelise õhuvõitlejana, põleva huvi ning andumusega ja noorusliku energiaga kõiki oma võimeid ja oskust lennuteenistusele pühendas. Ta oli külmavereline, arukas ja taktitudeline lahingulendur, kes enast sellele tulevasele alale hoolsalt ette valmistas. Kaotus oli seda raskem, et nii paljutöötav, primäris eluaastais (34 a. v.) noor jõud langes ohvriks oma muusale.

Kõigile kadunu sõpradele ja kaasvõitlejaile Eestis mõjus kpt. L-i ootamatu surma sõnum väga masendavalt; tema kaotus oli neile raskesti paranevaks haavaks. Lohutati ennast teadmises, et ta suri kangelassurma oma isamaa eest.

Kpt. L-i surma puhul lähetas tolle aegne kaitseminister O. Köster Rootsi kaitseministrile järgneva telegrammi:

„Kapten Lundborgi traagilise surma puhul palun vastu võtta Eesti kaitseväge sügavam kaastundmuse avaldus.“

Langenud kotkas maeti sõjaväeliste auavaldustega Linköpingi kalmistule. Eesti kaitseväge nimel asetati ta kalmule pärg meie Stokholmi saatkonna poolt.

Igavene mälestus! Ksv. SAK-ist.

ARSTINA SOOMUSRONGIL

Prof. dr. med. V. VADI mälestusi

Hüdaohtlik teenistus.

„Teie olete nimetatud arstiks soomusrongile nr. 3. Velskeriteks tähendatud rongi on nimetatud Aleksander Wolf-ram ja Richard Mihkelis, sanitariks Aleksander Püss. Minge täna kell 2 Beljajevi gümnaasiumi (Narva mnt. 6-a) selle rongi ülema juure koosolekule.“

Nii kõlab dokumendi tekst, mis on koostatud tervishoiuvalitsuses ja millega ülikooli teise sisehaiguste kliiniku praegune juhataja prof. dr. med. V. Vadi astus vabadusvõitlejate ridadesse. See oli 21. detsembril 1918. a. Vabadussõtta minekust ja seal läbielatud sündmustest jutustab prof. V. Vadi meile järgmist:

Vabadussõja puhkedes töötasin arstina Laiusel. 21. detsembriks sõitsin Tallinna, et end seal sõjaministeeriumi tervishoiuvalitsuses sõjaväe arstiks registreerida. Hommikul Tallinna jõudnud, oli minu esimene käik sõjaministeeriumi, kus leidsin eest kümme-kond vanemat kolleegi, kes ka endid olid siin registreerimas.

Parajasti oli Tallinnas formeerimisel kolmas soomusrong ja sinna oli tarvis arsti. Kuna senisest paarinädalast soomusrongide liinil tegutsemisest oli teada, et soomusrongidel tuleb vaenlase kõige ägedama tule all olla, siis peeti teenistust soomusrongil üsna hüdaohtlikuks ja minu vanemaid kolleege arstiamet soomusrongil ei ahvatelnud. Mina kui kõige noorem võtsin selle loomulikult enesele.

Mulle kirjutati välja vastav paber ja mind saadeti soomusrong nr. 3 ülema korraldusse. Läksin siis kella kaheks Beljajevi gümnaasiumi rongijuhtkonna

Prof. dr. med. V. Vadi

Tartu ülikooli arstiteaduskonna dekaan; Vabadussõjas oli soomusrong nr. 3 arstiks.

koosolekule. Siin leidsin eest kapten J. Pitka lahingumehe täies mundris ja kümme-kond ohvitseri ning sõdurit. Pitka, kes oli rongi formeerijaks, pidas meile sütitava isamaalise kõne ja käskis õhtuks Balti jaama tulla, kus pidid olema formeeritava rongi vagunid, et neis ööbida.

Õhtul sammusime rivikorras läbi linna jaama, lauldes isamaalisi laule. Ka riidevarustuse olime vahepeal kätte saanud. See koosnes Siberi lamba nahkseist valgeist poolkasukaist ja vene mütsidest, n.-n. papaahadest.

Jaamas selgus, et rong polnud veel valmis ja et vaguneis oli võimatult vähe. Neid alles korraldati soomusrongivaguneiks ümber, soomustades liivakottidega. Tulevalgusel käis kibe töö. Kapten J. Pitka oli väsimatult kohal askeldamas ning juhtimas. Meid vastati järgmise hommikuni, millal pidime jälle kohale ilmuma.

Lahinguliinile.

Järgmise päeva õhtul sõitis rong Tallinnast välja liinile. Meiega kaasas oli kapten Pitka, kuna rongi ajutiseks ülemaks oli määratud lt. Leithammel. Meeskonna meeoleolu välja sõites oli üsna sõjakas.

Jõudsime Tapale. Siin selgus, et punased on alevile juba õige lähedale tulnud. Peagi pidi vastne rong tegema oma esimese lahingusõidu ja saama tuliristsed. Rongi meeskond koosnes enamasti kooliõpilastest ja teistest noormeestest, kes sõda ei olnud veel õigupoolest näinudki.

Sõitsime edasi Rakvere poole, kuni sattusime punase jalaväe tule alla. Rongi pihta hakati ägedasti laskma, rong muidugi põrutas oma poolt vastu. Kuid peagi andis rongiülema käsu tagasisõitmiseks. Korraga käis vaguneist läbi raksatus, kuid kohe jälle rong jätkas liikumist normaalses korras. Nüüd alles selgus, et meie seljataga oli raudtee lõhutud ja rong oli katkisest kohast üle sõitnud, aga siiski õnnelikult.

Sanitaarvarustuseks soomusrongil olid mõned haavasidemed, mõned pilpad laha valmistamiseks, üks pudelitäis ritsinusõli, üks pudelitäis joodi ja mõned pulbrid aspiriini.

Sanitaarosakond asus staabivaguni keskpaias, milline osa oli terrassoomusega kaetud, et haavatuid seal oleks kindlam tunne. Muu osa rongist oli soomustatud ainult liivakottidega.

Sanitaarpersonaal, nagu juba algul toodud dokumentidest näha, koosnes peale arsti veel kahest velskerist ja ühest sanitarist. Hiljem oli velskerid ja sanitarid kogusummas kuus. Lahingute puhul läksid velskerid ja sanitarid dessantroodudega kaasa, kuna arst pidi jääma rongile ootama haavatuid, et nendele abi anda.

Algupäevadel raskelt haavatuid ei olnud, kergemate vigastustega arsti poole ei pöördudki.

SAATUS

„Olin vaevalt mõned päevad sõdur olnud,“ jutustab meile A. Rosenwald. „See oli 1919. a. alul, vististi märtsikuus. Nüüd määrati vahtkonnateenistusse Narva linna komendantuuri. Komendantuur asetses Rahu tänaval, ühes vanas majas. Kantsleiruumid olid hoone teisel korral, kuna hoovil üks kõrvalhoone oli muudetud vangimajaks, kus hoiti vangilangenud punaseid. N.-n. vangimaja ees seisis alatiselt valvepost, kuna staabiruumides vahiposti teenistus oli n. ü. teise järgu tähtsusega.

Vahtkonna ülem määras mind punaseid valvama. Teine sõdur, keegi habemik vanamees, saadeti kantsleisse, kus olid juba lõppenud kantsleitunnid. Püüdsin küll vahtkonna ülemale selgitada, et ta määraks mind siseruumi, kuid ta oli sellele järsult vastu. „Sina oled noorem mees ja kohasem punaste „puuri“ ees. Vanamees võib jääda veel tukkuma, kuid las' ta „üleval pöönab“, ega sinna ikka keegi lähe.“

Juba vahiteenistuse alguses pommitasid punased linna. Mürskude lõhkemine oli tol ajal Narva inimeste igapäevaseks muusikaks. See ei häirinud lapsigi, kõnelemata eesliini olukorraga harjunud vanematest inimestest.

Komendantuuri hoov oli täiesti tühi. Jalutasin vangla ukse ees, kuulatades mürskude vingumismuusikat, mille järgi tegin oletusi, kuhu võiks see või teine mürsk langeda. Need olid mürsud raskakahuritest. Lendamise baritonihääl erines märksa kergekahurite mürskude soprani-vilinast. Ja lõhkemistrahhi pani õhu värisema ning tükk aega klirisesid aknaklaasid vastukajana.

Siis hakkasid lõhkema mürsud üsna lähedal. Üks lõhkes naaberhoovis ja paiskas kiviprügi vastu komendantuuri maja seina. Olukord oli ebamugav. Läksin vangla sissekäigu võlvi alla. Käis kõrvulukustav trahh. Ja jälle trahh. Hoovile sadas paekive ja muud prahti. Küürutasin võlvi all, vangla ukse ees, ja ootasin, kunas langeb mürsk kuklasse...

Kui tuli vahetus, oli mürskude langemine sellesse linnaosasse juba lõppenud. Paar mürsku oli langenud komendantuuri hoonesse. Koos vahtkonna ülema ja staabi meestega läksin teisele korrale. Seal avanes õudne pilt. Komendantuuri kantsleiruumid olid täiesti purunenud. Tunnimehest oli jäänud

Purustatud komendantuur.

Punaste mürskudest purustatud Narva linna komendantuuri kantslei, millest kõneleb „Saatuses“ A. Rosenwald. Pildi esiplaanil Narva Vabadussõjajaegne komendant Ed. Freudenstein (V. R. I/3).

vaid lihatomp. Mürsk oli kiskunud otsest mõlemad jalad ja ka ülalkeha oli täis haavu. Mees siiski elas. Ta toimetati haiglasse, kus suri pärast lühikest vaevlemist.

Süda kiskus õuduses kokku, kui nägin purustatud kaassõdurit. Olin tahtnud

pääseda ise kantsleisse vahipostile... Oleksin, võib-olla, olnud selle habemiku asemel verine lihatomp. Kuid saatus tahtis teisiti. Seisin seekord surmale vast kõige lähemal; tahtsin koguni ise joosta surma käte vahele, kuid vahtkonna ülem oli mu päästja...“

Tapalt jatkasime järk-järgult taganemist kuni vana-aasta õhtuni, jõudes seks ajaks juba Kehra juure. Võrreldes esimese lahingupäevaga oli meeste meeleolu langenud, kuid siiski ei kaotatud lootust.

Uue-aasta vastuvõtmine lahinguliinil.

Pisut parandas meeskonna tuju uue-aasta vastuvõtmine, mis kujunes üsna pidulikkuks. Vana-aasta lõpp-päevadel oli tulnud rongimeeskonda Kehra lähedalt jõe mõisa valitseja ning kaasa toonud suure tapetud numvasika. See praeti ära tervelt. Staabivagunis kaeti pidulad. Sinna kogunes kogu meeskond. Igaüks sai endale noa otsa praetud vasikast lihatüki ja napsilähker rändas käest kätte. Viimase eest hoolitsesin mina ning tõin piiritust Tallinnast tervishoiuvalitsusest „tehniliseks otstarbeks“.

Kui saabus uue-aasta esimene tund, oli meeste tuju päris ülev. Kapten Luigaga, kes oli juba mõnd päeva rongi uueks ülemaks, käisime koos kõik vagunid läbi. Luiga soovis iga vaguni meeskonnale head uut aastat, pidades selle juures veel väikese sütitava kõne. Kõne lõpul lauldi ühiselt üks isamaalaul, mida juhatasin mina.

Oli tunne, et see uue-aasta õo meeskonda isekeskis kui ka juhtkonnaga palju lähendas. Tekkis veendumus, et kui ka Tallinn peaks langema, taganeme Haapsalu poole ja korraldame seal vastupanu, nii kergesti me alla ei anna.

Nagu teada, tuli pööre Vabadussõjas 5. jaanuari ümber, millal soomusrongidel õnnestus punaseid kõvasti lüüa, kui nad kolonnina tulid Kehra jaama peale. Kuid sellejuures ma lähemalt ei peatu, kuna see on juba üldiselt teada ja palju käsitletud.

Siinkohal aga tahaksin küll veel märkida, et enne pööret viimastel taganemispäevadel kapt. Luiga täiesti omal algatusel hakkas kahel pool raudteed opereerivatest jalaväeosadest Tallinna poole taganevaid kinni pidama ja liinile tagasi saatma. Kõik rongid, mis siit Tallinna läksid, kontrolliti soomusrongi meeste poolt läbi ning liinilt põgenejad sunniti ilma armuta liinile tagasi minema.

Võit rikkaliku sõjasaagiga.

Neis esimesis pöördelahinguis said kolmanda soomusrongi mehed ka rikkaliku sõjasaagi — ühe kerge ja ühe raske patarei. Sel võidul oli peale materjaalse tähenduse ka suur moraalne mõju — meeste meeleolu tõusis.

Pärast mitmeid lahinguid Aegviidus ja Lehtses jõudsime 9. jaanuaril Tappale. Tapa vallutamine kujunes juba suureks sõjaks. Huvitav oli rongilt

Lpn. Th. Wassermann (V. R. II/3)
Teenis soomusrongil nr. 3. Langes Mõ-
niste all 22. IV 1919. Sõjamees, kes ai-
mas ette oma surma. Sellest jutustab
prof. V. Vadi.

jälgida, kuidas dessandid mitmest küljest peale surusid ja punased pidid aina taganema.

Korra kohaselt ei tohtinud arst lahingu ajal rongilt lahkuda. Et lahingu alates haavatuid veel polnud ja mul oli vaba aega, siis jalutasin väljas rongi kõrval. Kuulan, kuidas siin ja seal aegajalt midagi plaksatab vastu vaguni seinu ja raudteerööpaid, kuid ei tea sellele erilist tähelepanu pöörda. Minu jalutuskäiku näeb rongi ülem, kes kohe tõttab hoiatama, et mingi ma ruttu vagunisse, kas ma ei kuulvat, kuidas ümberringi aina kuulid vinguvad ja plaksuvad.

Muuseas peab märkima ühe huvitava asjaoluna, et rongi meeskond oli üsna peatselt harjunud vaenlase tulistamisega, ja tihhti öösel, kui vaenlane rongi tulistas, magas meeskond rahulikult. Neil öödel, kus polnud laskmist, oli uni rahutum, sest oli tunne, et midagi nagu pole korras — ei tea, mis teeb vaenlane, kas ta vahest ei hiili seljataha.

Tapal toodi rongile ka esimesed raskelt haavatud. Samuti toodi siin rongile vange, keda oli saadud umbes saja ümber. Vangide hulgas oli ka haavatuid. Neilegi andsime arstiabi samuti kui oma haavatuile, ilma et neid halvemini oleksime kohelnud.

Kuna soomusrong nr. 3 lahingus oli pihta saanud, siis sõitis ta pärast Tapa vallutamist Tallinna remonti, viies kaasa ka haavatud ja vangid.

Vastuvõtmine Tallinnas oli tore. Jaamas olid vastas kapt. J. Pitka ja kindral J. Laidoner. Peeti kõnesid jne. Kuid polnud aega kauaks jääda Tallinna. Päeva või paar olime paigal, siis oli rong parandatud ja nüüd muudkui uuesti liinile.

Tapal kuulsime Rakvere vallutamisest ja hirmsast veretööst, mille enamlased panid toime enne linnast lahku mist. See täitis soomusronglasi viha ning hakati kättejuhtuvaid punaseid karmimalt kohtlema, tehes mõnikord lühikese lõpu.

Kolmandal rongil olid enamuses Tartumaa mehed, sellepärast oli meeskonnal kui ka juhtidel südamel Tartu linn ja maa saatus. Karetid, et siin punased korraldavad sarnasugused tapalagud kui Rakveres. Ja nagu hiljem selgus, osutus see kartus tõeks.

Tapal kuulsime ka esimese soomusrongi hiilgavast edasitungimisest Tar-

tu poole, kus oli juba mitu jaamavahet punastest puhastatud ja rikkalikult sõjasaaki saadud. See ei annud mees-tele enam rahu ja meie sõitsime esimesele rongile järele.

Ilma suuremate vahejuhtumiteta jõudsimme Vägevani. Siin peatasime rongi Vidriku talu kohal, kus elavad minu sugulased. Läksime tallu, kus meile pidulik hommikueine anti. See oli 13. jaanuaril.

Kilde Tartu vallutamisest.

Edasi liikudes saime sideme esimese rongiga ja koos sõitsime Voldi poole. Peab tähendama, et rahvas oli meie vägedele väga vastutulelik, hea meeliga anti teateid vaenlase üle. Näis, et enamlased ei olnud suutnud oma kanda kuigi kindlalt rahva hulgas kinnitada.

Õhtuks olime Voldis, kus läks lahti äge lahing, milles võeti jälle vange ja saadi rohkesti sõjasaaki. Voldi ja Äksi lahinguis said meie meestest mitmed raskesti haavata ja mul oli rohkesti tööd nendele abi andmisega. Kuid olin ise tol korral kõvasti influentsas haige, palavik 40°. Nii oli kaunis raske töötada.

Korraga kuulen, et punaste vangide hulgas olevat ka üks halastajaõde. Lasksin selle kohe saata enda käsutusse. See oli rahvuselt eestlane, pärit Narvast. Panin ta haavatuile abi andma. Ta töötas korralikult ja mul oli tast palju kasu, kuid järgmisel päeval Tartus kadus ta jäljetult — nähtavasti soodsal silmapilgul põgenes, kuna polnud aega tema järele valvet korraldada.

Voldi ja Äksi lahinguis sai kolmas soomusrong punaste suurtükist pihta. Pomm oli tabanud staabivaguni kõrval asuvat vagunit, aga suuremat kahju tekitamata. Tolles vagunis oli asunud sel momendil Tartu maleva praegune pealik kol. Kulbok, kes oli rongil kuulipidurite komando ohvitseriks. Pärast vaguni pihtasaamist tuli ta ärritatult minu juure, et kas ta prantsuse habe ei ole mitte kannatanud. Kuna ma habemel muud viga ei leidnud olevat kui et see oli ainult veidi sassi löödud, siis panin diagnoosi: habe terve, aga sassis.

Vaenlase pommide pihtatulek rongi meeskonda ei ärritanud, mõttes oli ainult, kuidas kiiremini Tartu kätte saada.

Järgmisel hommikul Jänese silla juures, kui rongid olid vaenlase kõva tule all, pidin liikuma kahe rongi vahel ja ka tagant järele tuleva rustusrongiga ühendust pidama, sest meil oli kümme mekond raskesti haavatut, kellele tuli korraldada kiiret arstiabi.

Muuseas silman, et Tallinna maanteed mööda suure kiiruga liigub Tartu poole enamlaste voo, ja nagu võis aru saada, oli see sanitaarvoo sidematerjali ja muuga. Ühi kange tähtsime seda voori kätte saada, kuna meil sanitaarabinõudest oli puudus. Voori peale avati soomusrongilt tuli ja hiljem saimegi voori kätte. Ma ei olnud oma lootustes pettunud, head sidematerjali ja muid sanitaarabinõusid oli rikkalikult.

Tartu vabastamise liigid Rheinveiniga.

Lõunaks olime Tartu jaamas. Dessandid olid läinud linna puhastama ja punaseid taga ajama. Rongil oli vaid valvemeeskond ja kapt. Parts, kes tuli minu juure ning tähendas: „Tartu on küll võetud, aga mina lähen vist sõjakohtu alla, sest selle operatsiooni olen

teinud täiesti ilma kõrgema ülemuse loata ning enese vastutusel.“

Ei teadnud minagi selle kohta midagi ütelda.

Parajasti siis, kui neid muremõtteid mõlgutasime, sõitsid ette mõned kolmanda soomusrongi mehed suure reega, mil oli hulk kaste Rheinveini ja moosiga. Nagu selgus, olid agard poisid need kastid leidnud Eesti Üliõpilaste Seltsi ruumidest, mis maailmasõja ja Saksa okupatsioonipäevil olid võetud sõjavägede haldusse.

Tegime siis kohe üheskoos Tartu vabastamise liikku Rheinveiniga. Klaasi veini juures paranes ka kapt. Partsi tuju.

Õhtuks kella 10 olime kutsutud raekotta. Linna minnes tahtsin käia ka vanemaid vaatamas, kes elasid Liiva tänaval. Sellepärast läksin linna veidi varem, et enne raekotta minekut Liiva tänaval ära käia.

Vintpüss seljas, punane rist käsivarrel kõndisin läbi linna. See oli nii vaikne, et polnud näha ainustki inimest. Viimaks ometi kohtasin üht. See oli dr. Masing, kes kuskil Toome kandis tuli vastu ja päris minult, kas Tartu vabastajate hulgas ei ole ka Balti pataljon.

Kodus leidsin vanemad tervena, ka vend oli elus, kuigi oli olnud enamlaste käes vangis. Ta oli pääsnud ühes teistega vabadusse lõuna ajal pärast punaste põgenemist.

Kodunt läksin raekotta, kus meid kostitati tee ja võileibadega. Vastuvõtjate hulgast mäletan Ants Simmi abikaasaga, Lui Oleskit abikaasaga. Seal oli veel teisigi seltskonnategelasi, kahjuks pole aga kõik meele jäänud.

Koosviibimine oli lühike ja asjalik, tuli varsti minna tagasi rongidele, sest oli teadmata, mis toob õö. Järgmisel hommikul saabus kohale Tallinna kaitsepataljon, mille liikmeskonnas oli ka palju haritlasi. Eriti torkas nende hulgast silma elevuse ja optimismiga Peeter Pöld.

Tallinna kaitsepataljon saadeti kohe Reola alla punaseid jälgima. Ka soomusrongid tegid väljasõite, kuid tulid õhtuks Tartu tagasi.

Järgmisel hommikul kella 7 ajal läksin koos kapt. Luigaga Verneri kohvikusse kohvi jooma. Siin kohtasime üht Tallinna kaitsepataljoni meest, kes oli pataljoni taganemist nähes kohe jalga lasknud ja nüüd rääkis hirmu ning õudusejutte pataljoni lüüasaamisest punaste poolt. Luiga lubas mehe otsekohe maha lasta, kui ta ei tööta minna tagasi pataljoni. Mees andiski vastava lubaduse, ja nagu hiljem selgus, oli ta selle ka täitnud.

Algas edasitung Elva poole. Siin oli juba rohkem enamlaste mõju tunda kohalikkude elanikkude hulgas. Luurakäikudel elanikkudelt saadud teateid pidi võtma üsna ettevaatlikult. Oli juhtumeid, kus sihlikult anti luurajaile valet informatsiooni ja andjad sattusid väljakohtu alla.

Elvas toodi rongile ka esimene hiinlasest punaväelane. See oli väga lõbusas tujuis, küsis meie meestelt paberossi ega teinud väljagi, et ta oli vangil langenud. Ta lasti varsti maha. Muhelevana läks ta ka mahalaskmisele.

Verine lahingute rida.

Elvast edasi arenes pikk ja verine lahingute rida. Paluperas sai käsivarrest haavata schrapnellikiluga kapt. K. Parts. Mul oli tegemist, et teda

Sõdur

Bernhard Mäns

Jutustus Vabadussõjast

Kirjutanud res.-kol. A. A. STEINBERG

Paiskume ahelikku vasakule maanteest. Lähima naabrina märkan mõne sammu kaugusel Mänssi, siis edasi paisdavad Ende, Männil ja leitnant Oja. Salga juht ise liigub maanteel paremal tiival. Punaste tuli läheb niivõrd ägedaks, et peame juba hüpetega edasi minema. Maastik on lage, varjumiseks pole mingisugust võimalust. Koosseisult nii kirju salk, kus osa mehi pole sõjalist õpetust saanudki, liigub metalisaju all suurepärase tehnikaga.

Järsku otse Mänsi ees lööb lumi võimsalt tuiskama, siis üks nägematu asi hüppab Mänsi selja taha ja paiskab seal jälle lume õhku.

— Näe, kui ligidalt, tähendab Mäns, tõuseb püsti ja jookseb mõnikümme sammu edasi.

— Ei lõhkenud, vastan Mänstile järele jõudes. Püüdke kasutada kõige värskemaid granaaditrehtreid, ega järgmine lask samasse kohta kuku.

— Aga kui oleks lõhkenud, usutleb Mäns.

— Siis parimal juhtumil meid mõlmaid oleks veetud maanteel reega.

Kui hoonete vahele saime, hakkasid punased ägedalt küla pommitama. Õnneks suurem osa mürske lendas üle majade ja meil polnud häda midagi,

kui mitte lugeda viperust, mis juhtus Endega. Hiilides ühe aida varju, saatus tahtis, et samal momendil aida katusesse puuris kolmetolline granaat, mis lõhkes ja paar-kolm kubu pehkinud õlgi hiilivale Endele kaela puistas. See oli nii koomiline, et nägijad naerma hakkasid.

Tulejoonel pataljoni mehed näitasid meile punaste laipu, mis vedelesid Kiiu mõisa poolsel põllul. Laipade juures, kuhu võis olla paarsada meetrit, punaste pealetung varises kokku mõnikümme minutit enne meie jõudmist hoonete vahele.

Vene revolutsiooni au ja uhkus oli löödud — võit jäi teisele pataljonile!

Pataljoniülema leidsime talumaja rehetoas suure ahju ees istumas. Muheldes ta soovitas kapten Asmanile ja mulle samuti hoida end küdeva ahju ette: olevat esiteks soojem ja, teiseks, polevat karta, et seinast läbi puurinud püssikuulid riiet rikuvad. Pataljoniülem oli väga heas tujus:

— Punased said täna tubli sauna ja nüüd tulete teie mulle appi kah!

Kapteni hea tuju ja appitulekust rääkimine rõõmustas meiegi meelt. Avaldasime kahetsust, et veidi hiljaks jääme. Pataljoni ülem arvas teisiti:

Surma etteaimamine.

Lõpuks olgu veel tähendada paar sõna selle kohta, kuidas mõned mehed lahingusse minnes oma surma ette aimasid. Üks sellane mees oli lipn. Vasermann, kes langes Roosa mõisa all Võrumaal.

Ta oli alati õelnud, et ta enne ei lange, kui 100 punast on tema kuulide läbi surma saanud. Aja kestes oli see arv tõusnud juba üle 90. Enne viimse lahingusse minekut oli ta lausunud, et nüüd on temalgi lõpp, et sada saab seekord täis. Nii oligi. Mehed, kes tema kõrval võitlesid, olid kuulnud, kui ta teatanud 98. punase tabamisest. Tükk aega hiljem oli ta ise langenud. Arvatakse, et ta sada sai kindlasti täis.

Niisuguseid lugusid võiks veel mitu jutustada, kuid nendest ja mälestustest Vabadussõja teiselt poolt vahest mõni teine kord.

— Aega on, küll te jõuate seltsimehi kurbule võtta. Täna lahingut mõjutasite juba sellega, et osa tuld enda peale tõmbasite. Imestan, et teil pole kaotusi.

Viiu vaikides ta äkki küsis:

— Kas soomlasi olete näinud?

— Ei ole.

— Hommikul vannuti kõigi pühakute nimel, et nad täna kindlasti siia jõuavad. Kurat neid staape teab. Sellaste juttudega on mehi juba nii palju kordi toidetud, et keegi enam üldse soomlaste tulekusse ei usu.

Nõgise seina najale toetuv sõdur, arvavatavasti pataljoni käskjalg, kodukootud riidest ülikonnas ja pastlad jalas, hoidis nagu jahimees Arrissaka tüüpi täägita püssi mõlema käega, ilma et keegi oleks teda küsinud, venitas jatkaks kapteni jutule:

— Just nii, härra pataljoniülem, ei usu enam keegi. Mehed arvavad, et neid meelitatakse sedaviisi kohale jääma. Teate, härrad ülemad, kõik, kes plagada tahtsid, on juba läinud; need, kes siin on, ei jookse enam kuhugi. Vaat' kui saaks suurestükke ja pomme, küll oleks hea!... Näe, punased muudku taovad, meie omad vaikivad. Vaat' see teeb kõige rohkem viha.

Kapten naeris ja ütles sõdurile:

— Pole häda midagi, Peet, küll saame ka suurtükke.

Pataljoni ülem määras meie salgale kaitseõigu küla vasakule servale. Naabreiks meile jäid paremal pool kuues kompanii ja vasakul kaitseliidu rühm. Panime valvepostid välja, aetasime kuulipilduja positsioonile ja asusime siis kogu salgaga majja, mis meie tulejoonele oli kõige lähemal.

8. Siit saadik — ja mitte enam.

Kell võis olla umbes 3 pärast lõunat, kui punaste patareid uuesti küla pihta tule avasid. Esimeste kargatuste peale mehed tahtsid toast rüsinäl välja joosta, kuid lühike käsklus jättis nad paigale. Vaatluspostilt katuseaknast teatati, et üks patarei tulistab Pirsuallika külast, aga et punaste liikumist kusagil märgata ei ole. Valvepostidelt tuli samasugune teade veidi hiljem. Hetkeks tekkinud ärevus oli nagu ära pühitud. Mis mõte oligi lahkuda eluruumist? Meie positsioonil polnud ühtki ehitust, mis oleks granaadi eest kaitset pakkunud. Ja tulejoonele võisime hüpata kümne sekundiga, kui selleks tuleb tarvidus.

— Mis neil punastel jälle kavatsusel on? päriti ümberringi.

— Küsi!...

— Varsti pimeneb, korralik inimene läheb õhtule, nemad sunnikud rikuvad rahu.

— Asi on tõsine, arvas leitnant Kanarik. Napilt tund aega enne pimedat nii äge tuli lahti teha — see ei tähenda muud kui et punased tulevad pi-

haiglasse saata, kuna ta niisuguse „väkese asja“ pärast ei tahtnud kuidagi liinilt lahkuda.

Keenis saime sõjasaagiks ka ühe sanitaarvaguni kõige sisseseadega. Kuid õnnetuseks asus see laskemoona-vagunite vahel, mille kallale oli juba tuli läinud. Nii ei olnud muud teha kui vaguni sisustus püüda ära tuua, kuna vagunit ennast oli võimatu kätte saada.

Ennastsalgavalt töötasid siin soomusronglased ja töid ära kogu sanitaarvaguni kraami, kuigi see toiming oli süttinud laskemoonavagunite tõttu küllalt hädaohtlik.

Kõige rohkem tööd kogu Vabadussõjas andis sanitaarpersonalile Paju lahing. Kümnete kaupa toodi lahinguväljalt haavatuid. Miks Paju lahing nii veriseks kujunes, selle juures peatuda ei ole minu ülesanne. Kuid jäi mulje, et siin oleks vahest võinud läbi saada ka väiksema ohvrite hulga.

Ajajärk soomusrongil tundus minule muretuima ajajärguna minu elus. Nähtavasti olin siin suurte närvide pingutusega harjunud ja kõik tavalised elu-

medas meile kaela. Päeval läks neil halvasti, nüüd katsuvad pimedas.

Mehed õiendasid kaelat leitnandi poole ja näisid tõepoolest seda oletust uskuvat. Vabatahtlik Uustalu julges vastu vaielda:

— Pimedas ei näe ju põrmugi, kes oma, kes vaenlane. Sihtida ei näe. Mis lahingut saab olla...

Leitnant ei arvanud heaks sellele kollanokale vaadata, veel vähem siis vastata. Aga veltveebel Männil, seistes majesteetlikult keset tuba, käed püksitaskute põhja surutud, leidis, et see nõnda ei või jääda:

— Oh!... Sa oled roheline. Öösel lüüakse maha nooblid lahingud, aga lüüakse maha ka oma mehi, seal pole midagi parata. Enne ei saa aru, kui mees on juba täägi otsas. Vahest ei saa siiski ka veel aru; alles pärast, kui mehi on puudu, näed, et omi on ka maha sirutatud.

Keegi ei vaielnud vastu. Kuulutati mürskude lõhkemisi, mis vahest pidid olema lähedal, sest akende klaasid värisid ja tegid helinat.

Toauks rebiti lahti, üks pataljoni sõdur vaatas sisse, pidi kohe tagasi minema, aga küsis siiski lävelt:

— Kas siin kolmandat rühma polegi?

— Mis kompaniist?

— Kuuendast.

— He, vennas, oled eksinud!

Sõdur tegi jälle liigutuse, nagu hakkaks ta minema, aga ütles veelgi:

— Ärge olge elutoas, minge rehetuppa või, veel parem, lauta, punased sihivad just elutubade pihta.

— Mis sa jaburdad, põrutas Männil.

— Praegu just lendas pataljoniülema majja granaat, lõi elutoas kõik sodiks, kaptenil rehetuas pole häda midagi.

— Kuule, kus sa nii targaks õppisid, päris veltveebel uuesti.

Sõdur viskas ukse kinni ja läks. Vaevalt oli ta lävelt kadunud, kui väljaspool seinat käis tugev kärgatus. Otsmisel aknal ruudud ei pidanud vastu, kuuldus klaasi klirinat ja ruumi tungis trotüüli lõhna. Mõni meestest haaras püssi ja tahtis karata õue, mõni lähenes rehetuppa viivale uksele.

Mäns tõusis pikkamisi toolilt ja ütles äärmiselt rahulikult:

— Sihtigu nad kuhu tahavad, meie peale ei lange ükski pomm.

Ja-jah!.. Mehed kuulatasid. Õue soovijad löid kõhklema ja rehetoa ukse lükkajaks klõpsu alla. Ja-jah!.. Muidugi ei lange siia ühtki mürsku!.. Ja et see oleks päris kindel, siis Mäns lisas:

— Küll te näete!..

Aga nüüd sünnib vanahärraga midagi: ta võtab läki-läki peast, paneb selle hoolikalt lauale, vaatab korra väikuvail silmil ringi ja ütleb siis, kergelt hingeldades:

vaatab väikuvail silmil ringi ja ütleb hingeldades...

— Mehed! Uskuge mind, meid ei taba siin ükski õnnetus. Meid kaitseb taevast, sest meid...

Mis ta edasi ütles, seda keegi praegu ei kuulnud. Külgseina akende suunast kostis jube müra. Aknaraami tükkid ja klaasikillud paisati põrandale. Sõormeisse tungis vänge suits ja vastik lõhn. Lakke kargasid tükkikesed granaadi kestast.

Imelik... Mehed ei teinudki enam katset toast põgenemiseks. Nad püsisid paigal ja kuulasid tähelepanelikult, kui Mäns hingeldades jätkas:

— Meie oleme väljas hea eest, meie kaitseme oma maalappi, miks peaks Jumal meid selle eest karistama? Ei, kindlasti meile ei juhtu halba. Midagi pole karta ja siit me ei lahku... Mehed, me ei lahku ka Valklast mitte!.. Las punased tulevad, me lööme nad tagasi. Valklast me enam ei tagane. Siit saadik — ja mitte enam!

Mänsi sangarilik, pikk, sirge kogu laua ääres jäi kõneluse kestes liikumatuks. Ta ei vehelnud kätega, nagu teevad mõned oratorid. Ta rääkis lihtsalt. Ainult ta silmad välkusid palavikuliselt. Ja mehed neelsid öeldud sõnu nagu lapsed, kui vanemad nendele esimest korda elus kõige tähtsamast kõnelavad. Kas nad uskusid seda, mis too hallipäine mees nii veenvalt rääkis?

Ons see tõsi, et siit saadik ja mitte enam?

Punaste tuli lõppes järsult. Südant valdas hardus, oli nii kerge ja hea, tekis soov hõisata. Imelik tunne!

9. Ootuserikas öö.

Ülemuse arvamine oli järgmine: kuna vaenlase pealetung kütlale päeval kokku varises, siis pidi arvama, et äsja lõppenud suurtükiväe eesmärgiks oli meid pehmeks teha ja et nüüd pimenedes algab punase jalaväe rünnak. Sellepärast kästi olla valmis. Meeste jõu säästmiseks ja külmamise ärahoidmiseks jaotati salga kahte toimikonda: ühed lamasid pakases öös raudkividest lao-

tud madala aia taga lumel, teised viibisid toas ootevalmis. Vahetamine sündis iga nelja tunni tagant.

Esimene vahetus kapten Asmani komando all ootas asjatult vaenlase ahele. Kõik jäi vaikseks, samuti ka teiste kompaniide ja kaitseliidu rühma piinkonnas. Viisin teise vahetuse tulejoonele. Lamasime ja kiikitasime hane-reas nagu kellelegi mugavam, vaade kiindunud põldudele. Lumi üldiselt soodustas vaatlemist, kuid meist vasakul lohkedes lund ei olnud ja need mustad laigud tegid vaatluse raskemaks ning salapärasemaks. Vaevalt-vaevalt eraldas silm teispooll põldusid üksikuid kasejändrikke ja nende taga konutavaid heinaküüne. Otsustasin saata vasakule ette ühe valvetõkke, koosseisus kaheks meest. Küsisin, kes tahab minna. Mäns võttis sõjameheliku seisaku ning raporteeris:

— Härra kapten, mina!

— Kuidas? Olite ju esimeses vahetuses, nüüd on teie kord end soojendada minna.

— Soe on niigi, ja väsinud pole ka, mina lähen.

— Mina lähen kaasa, esitas vabatahtlik Kips.

Olgu siis pealegi. Saanud ülesande, mehed eemaldusid ja peatselt meie ahele aia ääres nägi, kuidas kolm kogu hiilis' mustendavate laikude suunas põllule. Leitnant Kanarik, kõõludes rinnuli aia munakividel, tõi kuuldavale nurina, et keegi kolmas omavoliiselt kaasa on läinud. Järgmine naaber — veltveebel Männil — laskeasendis, heinatuust põlvede all, püssilaad kivile toetatud, märkis poolsosinal:

— Kuzma...

— On või?

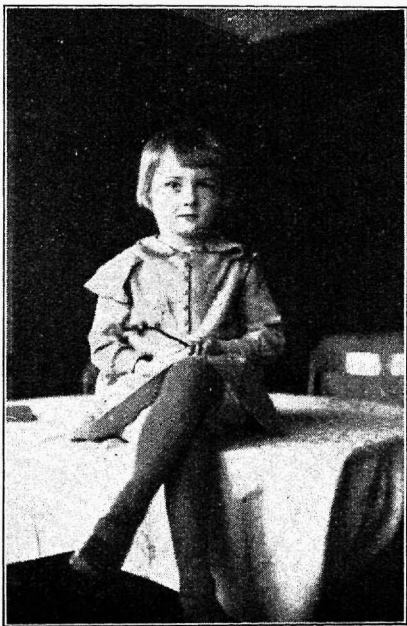
— Tema. See poiss naljalt maha ei jää. Aga ei või ütelda, et Kuzmast valvetõkkes kasu poleks: kui on tarvis teadet saata, paneb Kuzma vändad käima ja ongi korras. Kohale jääb endiselt kaks meest. Öösi see on tähtis, et oleks kaks... Nüüd nad on tingimata kohal ja lamavad hääletult, silmad punnis ja kõrvad kikis. Ja vanahärral sõrmed kõvasti mauserillae ümber...

Mauseri lugu oli mulle juba tuttav. Sõjaväe vintpüssi Mäns hädaohhtlikule käigule kaasa ei võtnud. Mitte sellepärast, et ta poleks püssi sallinud, vaid sellepärast, et püss oli tal võõras. Ta seletas, et tema pika rauaga mauser puulae külge kinnitatult olevat pikkukselt juba pool püssi, tabavuselt aga tema käes mitte halvem kui terve püss. Tähendusele, et mauseriga üle tuhande sammu kuidagi ei ulata, vastas Mäns veidi pahaselt, et tema ei mõtlevatki peale tuhande sammu vaenlast ärritada ja padruneid kulutada. Ja padruneid — neid oli tal relva juures pidevates, võotaskus, lahtiselt riiete taskutes ja tagavaraks kohvris. Aga kui tääki vaja läheb, mis siis, päriti Män-

Vabadussõja sangarite järeltulijaid

Vabadussõja invaliidi Erich Melli poeg Uno ja tütar Helju.

Rob. Paffi (V. R. III) tütar Imbi nelja-aastaselt.

Vabatahtl.-õppuri Jaak Punga tütar Heda (Valgast).

silt. Tema mauser olevat kolme sammu pealt niisama hea kui tääk.

Männil litsus sõrmed suu juure, puhus neile korduvalt hingeõhku ja topis nad jälle kinnastesse tagasi. Kraapis siis heinad rohkem kokku, istus poolkõljkilili pealle ja ohkas kuuldarvalt:

— Aga nüüd on selgesti tunda, et kere on hele...

— Jaa, ega täna vist keegi peale teevee midagi pole saanud. Missugume kompanii meid toitma hakkab, on veel selgumata. Aga külast, kas sealt midagi ei saaks?

Teadsin küll, kui raske on praegu toiduaineid leida, paku nii kõrget hinda kui tahad, aga pidin ju näljasele sõdurile midagi ütleva.

Männil venitas põlglikult:

— Ä-ä-h!.. Siin külas mitte ainult pole leiba, siin pole kellegi käest leiba

küside. Mehed on kadunud ja naised konutavad lautades. Enne löö sada kummardust, kui perenaisel suu lahti saad. Sedagi selleks, et kuulda — ei meil pole omalgi.

— Nad on lihtsalt hirmunud.

— Seda küll. Päeval nägin palvemaja juures, kui üks eskadroni pois läks üle truubi, suur pruun savikauss käes; kauss' ääreni rasva täis ja rasvas ujusid lihaviilukad. Läks aeglaselt, iga sammu kaaludes, nagu oleks ta paljajalu ja tee peal kotinõelad püsti. Sai parajasti truubile, kui punaste kuulipilduja andis valangu... Eh, kurat, mõtlesin — nüüd viskab kausi!..

— Viskas?

— Ei visanud. Ainult vaatas ja sülgas punaste poole.

— Mis ta siis nõnda aeglaselt tippis?

— Noh, kiiremalt astudes oleks rasv üle ääre lainetanud. Ma läheksin praegu kahe valangu alt läbi, kui saaksin praetud seapekki ja kånaka leiba.

Kanarik ei kannatanud välja:

— Männil, jätke see jutt. Ilma selletagi on suu vesine.

— Just nii, härra leitnant.

... Üks püssipauk!.. Teine! Kolmas — neljas!.. Nüüd antakse vastu...

— Sealpool maanteed, viienda kompanii kohal.

— Ehk veelgi allpool.

— Ikka siis tulevad!..

Meie üheksa paari silmi aia veerul puurisid ööpimedusse. Midagi ei liikunud, midagi ei häälitsetud. Salgajuht ruttas talus olevate meestega välja. Uustulnukad asetati kohalolijate keskele intervallidele. Hoiatati, et vasakul põllul on meie valvetõke.

Poiss ronis üle kivide.

Varsti vaibus püssituli maantee pool, endine vaikus tuli tagasi. Ainult mõni tuuleilil kahistas raagus puude latvades ja paar hirmunud varest lendas kuhugi, laisalt kraaksudes.

Siis meie valvetõkke suunast hakkas paistma üks kogu. Mida lähemale ta jõudis, seda selgemini nägime, et see on inimene, kes küürutades küla poole jookseb. Männil löi käega, nagu oleks ta pettunud, ja pomises:

— Kuzma.

Poiss ronis üle kivide, püüdis hingeldamist vaigistada, otsis nagu kedagi silmadega, aga ütles siis kõige lähemal olijale:

— Mäns saatis teatama, et ees pole kedagi. Käisime küünideni ja nüüd oleme põllul tagasi. Mispärast sealpool lasti?

— Tont seda teab.

Salgajuht ütles Kuzmale, et ta tagasi lähaks ja Mänsile teataks, et uudist pole midagi. Kuzma viivitas minekuga, oli kuidagi nõutu ja jälle nagu otsis kedagi silmadega. Kapten Asman küsis:

— Miks sa ei lähe, kas kardad?

— Jah, vaevalt kuuldavalt sosistas Kuzma, olles valmis nutma puhkema.

— Kardad punaseid?

— Ei.

— Mida siis?

— Surnud vedelevad seal põllul. Nad on kõveras ja verised. Kardan...

— Ole täitsa mees, mis sa surnuid pelgad, ega nad kallale tule. Nendega on lõpp. Aga vaat' punased, neid pead kartma, hoiä aga silmad lahti!

Kuzma läks julgemaks. Mõtles veidi, ronis jälle kähku üle kivide ja kaugenes põllule.

Vaevalt oli Kuzma siluett pimedusega ühte sulanud, kui õige lähedal sähvatas kaks tulukest ning kajajas kaks kuiva pauku. Laskjad võisid olla salga ja kuuenda kompanii liitkohal. Veel kaks tulesähvatust ja kaks pauku. Kuulid jooksid lähedalt mööda. Kuuenda kompanii juurest vastu ei lastud.

— Nina alla hiilivad, sosistas Kanarik ja suunas binokli põllule. Näha pole mitte kui midagi...

Meie ka tuld vastu ei avanud.

Ootasime kärsitult, parema käe esimene sõrm päästikul. Ootasime külmast talveõõ pimedusest vaenlase ahelikku ilmumist.

— Luure, arvas Männil.

— Arvatavasti, nõustus salgajuht. Samuti nagu maantee kohal. Aga oleksid nad paarsada meetrit vasakult läinud, siis oleksid Mänsi valvetõkke peale sattunud.

Möödus veerand tundi, pool tundi, tund — ei midagi. Ei mingit märki vaenlase lähenemisest. Talust väljunud poolsalk viidi jälle sooja tagasi. Männil keeras selja vastu aeda, tõmbas end hästi kerra ja kaebas jälle valjusti, nii et Kanarik kuulma pidi:

— Nüüd on mokas!..

— Mis asi? pärsin.

— Supikatla tulek.

— Kuidas nii?

— Kokad ei sõida kunagi tulejoonele, kui seal paugutatakse. Kardavad, et hobused lähevad peruks ja keeravad katla kummuli...

Paus. Piilusid Kanariku poole. Ta konutas rahulikult edasi, aegajalt binoklit silmadele tõstes. Männil ei rahunenud:

— Tuline supp oleks nüüd teretunud... Ja söömiseks aega jätkuks. Eh!.. Igasugune supp oleks nüüd molkkamööda. Jumala eest! Isegi kapsasupp, ja kas või loomalihaga. Pekiga oleks muidugi toekam... Või siis jälle rasvane kartuli-kruubisupp, peeneks hakitud lihatrikid sees. Loorberilehte ja muud vürtsi manu pandud. Eh, milline lõhn, kui katlakkaant kergitad!.. Aga katelt me täna öösi ei näe. Ka unes mitte, sest meid ei lasta magada.

Männil vaikus hetke, siis rääkis jälle:

— Inglased annavad oma sõduritele isegi kolm rooga, ainult et magusaks on üks ja sama roog alati — marmelaad. Austria sõjaväes mõnikord supi asemel oli ette nähtud ungari gulaš...

— Kurat!.. pigistas Kanarik läbi hammaste, kargas püsti ja kadus hoonel nurga taha. Läksin vaatama, mis seal sünnib. Kanarik kraapis parajasti paberrossile tuld. Nähes mind, ütles ta pahaselt:

— Ei ole suitsumees, aga praegu tõmban. See supifilosoof teeb viha. Ta, raibe, vist meelega kirjeldab neid rasvaseid roogasid.

— Tühja kah, nali on kasulik. Küll ta nüüd vaikib.

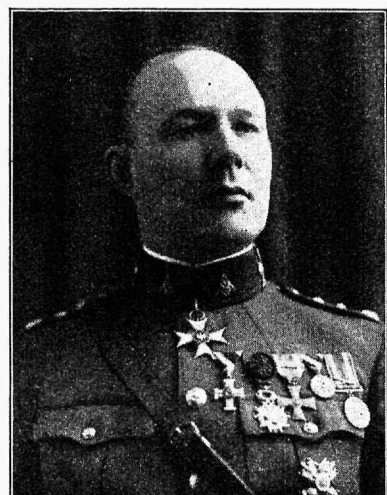
Nii oligi. Männil jäi päris vait. Vahtetas vaid heinatruustil poosi ja puhus sõrmedele sooja hingeõhku.

Paari tunni pärast salgajuht vahetas meid ära, samuti ka valvetõkke põllult. Toas heitsime põrandale puhkama, et kell 4 jälle valmis olla. Purunenud aknad olid kuidagi kinni topitaud. Inim-

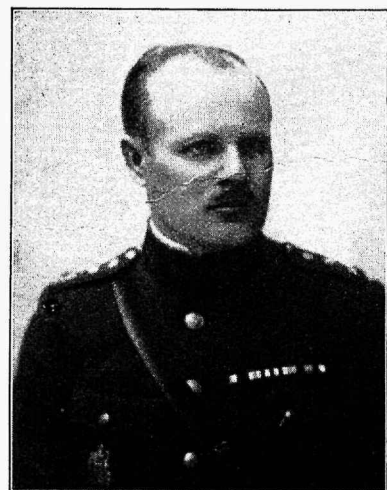
Sünnipäevalapsi

Kolonel Gust. K. Kromel (V. R. I/3), sünd. 28. II 1887. a. Luiste v. Saab 50 a.

Kol.-lt. J. Junkur (V. R. I/3), sünd. 24. II 1887. a. Holdre v. Saab 50 a.

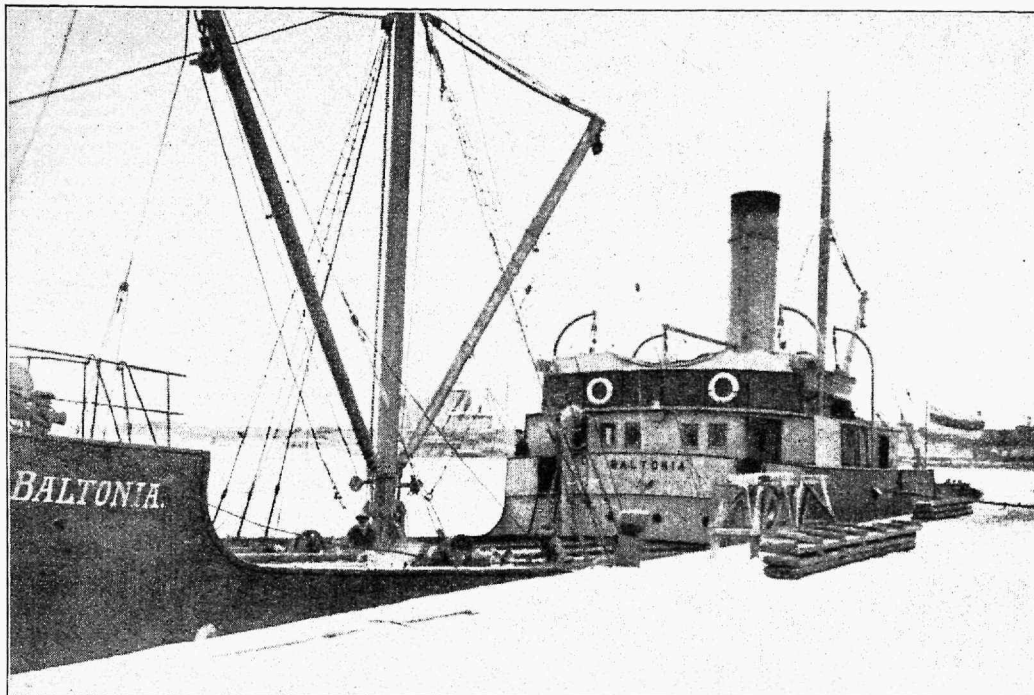
Kol. A. Jaakson (V. R. I/3), sünd. 29. I 1892. a. Holdre v. Saab 45 a.

kehad soojendasid ruumi ja varsti oli päris hubane lamada. Mäns, Kips ja Kuzma uinusid peatselt magama. Pole ka ime — nende kolme närvilid olid täna kõige rohkem pinevil, ja see väsitab.

Inglaste sõjaline abi –

Eesti-Inglise sõpruse jääv alus

12. detsembril 1918 jõudis Tallinna Inglise sõjalaevastik. Veel samal päeval annab laevastiku admiral kingitusena meie noorele Vabariigile üle 148 kerget kuulipildujat, 5000 püssi, ligi 7 milj. padrunit ja kaks kerget suurtükki. See on esimene sõjaline abi, mis meie Vabariigile saabus ingllastelt. Arvesse võttes tolleaegset Eesti rasket seisukorda, tuleb Inglise abi erilisel hinnata. Hiljem Briti maailma-riik jätkas meie toetamist ka majanduslikul alal, saates meile leiba — siis, kui seda kõige hädavaolisemalt tarvis oli. Need Vabariigi sünniaja raskustest loodud sidemed põhjustavadki jääva sõpruse kahe rahva vahel.

„Baltonia“ esimese 550-tonnilise nisukoormaga Tallinna sadamas 9. II 1919

Enne kui inglaste abi küsimuse juures lähemalt

peatuda, puudutame paari reaga meie tolleaegset olukorda.

Sõda oli alanud. Enamlased hakkasid lähenema meie pealinnale. Okupatsiooniväed olid vaevalt oma kraamikoormatega ja Eestist kokkuvõetud toiduainete tagavaradega suutnud lahkuda, kui meil tuli hakata sõda pidama enamlastega. Maa oli kurnatud. Mis maailmasõja rekvireerimistest veel järele oli jäänud, selle võtsid kaasa okupatsiooniväed. Kui palju suutsid viimased vilja välja vedada, selle kohta puuduvad täpsed andmed. Säilinud andmeil kavatsesid okupatsiooniväed ainult Põhja-Eestist kokku võtta: Läänemaalt — 65 tuhat puuda vilja ja 647 tuhat puuda heinu; Harjumaalt — 190 tuhat pd. vilja ja 1 milj. ja 100 tuhat pd. heinu; Järva- maalt — 341 tuhat pd. vilja ja 549 tuhat pd. heinu; Virumaalt — 476 tuhat pd. vilja ja üle miljoni pd. heinu. Kokku Põhja-Eestist 1.072.000 pd. vilja ja 3.265.000 pd. heinu. Okupatsioonivägede vilja väljavedu ei suutnud kodanikud enam rahulikult välja kannatada. 8. nov. 1918 puhkesid Tallinnas rahutused. Vabrikud jäeti seisma ning nõuti Saksa tootluskomiteede tegevuse lõpetamist. Näitena võiks veel tähendada, et määruste järgi pidi iga põllupidaja, vaatamata leibkonna suurusele, ära andma iga 1,5 külvitiinu kohta — 12 pd. rukist, 3 pd. otri, 6 pd. kaeru ja 160 pd. kartuleid.

Asja ametisse astunud Ajutine Valitsus oli seisukorra tõsidusest teadlik ning püüdis algusest peale olukorda lahendada. Pandi maksuma kord, et iga maakond peab toitma oma elanikud. Ainult Tallinna linna pidid abistama peale Harjumaa ka teised maakonnad. Pealinna elanike toitmiseks ja sõjaväe ülalpidamiseks saadi kokku: kuni 1. jaan. 1919 32 tuh. pd. kaeru, 19 tuhat pd. otri, 22 tuh. pd. rukist ja 1000 pd. nisu. Jaanuaris tuli vilja kokku veel umbes samal määral, kuid juba veebruaris saadi kokku ainult 17 tuh. pd. kaeru, 1000 pd. otri, 1790 pd. rukist ja 105 pd. nisu. Ja sellega tuli toitlustada umbes 110 tuhat inimest Tallinnas ja 40 tuh. sõdurit, missugune arv mehi veebruaris oli juba püssi all. Ahvardava „näljatondi“ tõttu tuli leivale juure segada kuni

70 protsenti odrajahu, halastamatu valjusega karistada salaviinapõletajaid ning vähendada juba jaanuarist alates leivanormi ühe kolmandiku naelani inimese peale päevas.

Jaanuarikuus meie vägede poolt edukalt ettevõetud pealetung avastas kurva pildi. Punaste võimuses olnud viljarikkad maakonnad olid sõna otseses mõttes punaste poolt „lagedaks“ tehtud. Ka neid tuli kürest aidata. Eriti oli puudus suur Narvas ja Võrus.

Aj. Valitsuse ülesandel sõidab juba 17. dets. 1918. a. välisminister J. Poska välismaale, kelle ülesandeks jäi ka varustuse saamise pärast läbirääkimisi pidada. Samuti saatsid oma esindajad välismaale sõja- ja tootlusministerriumid. Toiduainete saamist välismaalt raskendas peale rahapuuduse ka asjaolu, et Eesti riigi maa-ala, kui end. Vene riigi osa, oli blokaadi all ja selle tõttu oli Eestiga igasugune kaubanduslik läbikäimine keeldud. Seisukord oli raske. Iga päevaga läks see aina raskemaks. Inglastega läbirääkimiste järele astuvad viimased blokaadi keelust üle ning 1919. a. jaanuari keskel Briti Kuninglik Toiduainete Komisjon müüb meile, hoolimata sellest, et blokaad kestab, suurema partii nisu. Suure rutuga laaditakse nisulaadung laevale ning 9. veebruari hommikul 1919. a. jõuab a.-l. „Baltonia“ Tallinna reidile 550-tonnilise nisukoormaga. Pealeselle andsid Inglise võimud meile veel loa 5000 tonni nisu ostmiseks.

Inglise abi osas meie Vabadussõjas ei saa märkimata jätta seda Inglise Kuningliku Valitsuse vastutulekkust, millega viimane lubas 8. veebruaril 1919. a. Eesti Valitsusele ligema kolme kuu jooksul välja vedada 35 tuhat tonni kivisütt, 100 tonni petrooleumi, 1500 tonni naftat, 25 tuhat paari saapaid, 5 tuhat tonni soola ja 1000 tonni heeringaid. Kuigi tähendatud kaupade ost ja vedu jäi, loomulikult, Eesti valitsuse mureks, tuleb siiski süinkohal märkida, et väljaveoks lubatud aineid olid inglased ise sunnitud sisse vedama.

Pealeselle lubas Inglise valitsus oma äri meestel vastu võtta meie valitsuse vekslid ning müüs ise meile kaupa

Kirjutanud kapral Ain Otse.

Autori illustratsioonid.

II. lugu.

„Peps teeb muret“.

Peps poleerib pinki Nikolai gümnaasiumis, mina kulutan pükse kaubanduskoolis. Oma punase pea tõttu on Peps terve kooli nokkimise objektiks. Isegi nooremate klasside poisid — „prigotoviškad“ — leiavad endil olevat õiguse teda hüüda „apelsiniks“. Kuid Peps see ei heiduta. Just vastuoksa. Ta ei ootagi enam, millal teda nokkima tulakse, vaid tungib ise esimesena peale. Igavese valmistoleku ja alaõige löögivõimsuse tõttu omab ta koolis suurima riiukuke kuulsuse. Igast sõnasõjast lahku ta võitjana. Kuid sõpru tal selle tõttu koolivendade seas ei leidu. Pigem vaenlasi. Ega ta muidu poleks läinud ihuüksi häirima punaseid nende urkasse — „Kiire majasse“.

Minule meeldib Peps. Kadestan saalaja ta julgust ja pealehakkamist.

Pärast meie väikest seiklust „Kiire majas“, kust tõime ära valvurite vintpüssid ja lõpetasime järsult punasakste mittingu, elame Pepsiga alatises hirmus ja kartuses. Punased olevat vandunud meile verist kättemaksu. Nende agendid otsivad meid mööda linna taga.

Püssid peitsime hoolega kindlasse paika ja andsime üksteisele pühaliku töötuse meie seiklusest ka kõige paremale sõbrale mitte sõnagi hingata.

See on raske, sest missugune poiss ei taha uhkustada oma vägitegudega.

Kannatame hiigla hingepiinasid, kuid oleme vait, sest sellest oleneb meie elu ja surm.

Peame nüüd silmas iga punaste ettevõtet ja sammu.

Nende löögituju kaob silmnähtavalt. Sakslased tegid dessandi Muhumaale ja kavatsesid tulla isegi suurele maale. Tallinnas klopsitakse suure kiiruga kokku „surmapataljone“, keda saadetakse Haapsalu poole nuhtlema sakslasi ja mingisuguseid „valgeid verekoeri“.

Juba jõuab Tallinna üksikuid põgenikke Muhust, käed verised meeleheitlikust sõudmisest üle väina. Nad räägivad sakslaste julmusest ja jõhkruusest hirmulugusid, mis „seltsimeestelt“ võtab viimase tujuraasu.

Muhumaal olevat saksa raudkiivrite nägemine „surmapataljonid“ nii vedelaks teinud, et suremise peale pole keegi enam mõteldagi tahtnud. Allaandmise märgiks kiskunud terve meeskond jalast aluspüksid ning riputanud need valged esemed lehvima puude okstetele ja püssitääkidele. Ise kõrval silmili maas oodates kuni sakslased ilmuvad neid armulikult vangi võtma. Kuid sakslased pole aluspükse asjakski võtnud. Sumanud lasta nii, et puru taga.

Mul pole kahjuks aega neid mõnusaad sõjajutte kuulata. Olen nagu peata — Peps on punaste küüsis. Istub juba teist päeva „linnupriiks“ tunnistatud parunite hulgas sadama elevaatoris.

Raske mure ja kahtlus rõhub mu rinda. Kodus ma öösi enam magada ei julge, sest Peps viidi ära just magusaima une pealt. Ja kes teab, viimaks pinnivad nad temalt välja, kes oli teine „valgekaartlane“, kellega ta pani „Kiire majas“ hädaohtu töörahva revolutsiooni.

Kõik see Peps jant tuli järsku, ootamata.

Koolis olin ma pärast Pepsiga tutvumist käinud vaid paar korda. Seal on praegu igav. Klassis istuvad vaid süütumad mammapojukesed. Teised, kellest vähegi asja, elavad ärevaid aegu täie rinnaga kaasa. Klobistasime hommikuti kooli asemel ringi punaväe etappides ja tribunaalides. Meie sõprus Pepsiga süvenes iga päevaga...

Kõige rohkem kahju on mul Peps emast.

„Terve tuba oli koledaid mehi täis. Maja oli ümber piiratud. Muudkui kärkisid mu vaese poisi kallal: „Kus on püssid, sa kuradi valgekaartlane? Kes on su abimehed?“ Minu poiss, nagu ta on raske unega, heitis ikka uuesti ja uuesti voodisse, tõukas mehi oma paljaste jalgadega, et minge kus seda ja teist ja ärge segage mu und. Kus siis läksid rüüsal vaasekese kallale: „Mis sa, buržu, simuleerid.“ Ma hakkasin suure häälega nutma, et lapsi ka ei jäeta enam rahule, et mis revolutsiooni hädaoht ka nemad on. Siis nagu jäid natuke taltsamaks, aga terve maja pöörasid pahurpidi. Otsisid ikka mingisuguseid püsse. Ma ütlesin küll, et poiss, kui sa neist püssidest midagi tead, siis ütle neile ära, et nad sind rahule jätaksid. Tema aga muudkui vandus. Küll nüüd on kurjad ajad, õpetavad lapsedki vanduma. „Kurrat ja kurrat,“ ütles ta, küll ma tean, kes see oli. Ise tahad olla veel sõber ja koolivend.“ Ja siis viisid nad mu vaese poisi ära. Olen kõik kohad läbi joosnud, isegi Anveldi juures käisin, aga abi pole loota kuskilt. Kas teie ehk teate midagi neist püssidest?“

Võtsin tarvitusele hädavale, sest muidu oleks see murtud naisterahvas joosnud otsekohe teatama, et ta teab meest, kes teab püsside asukoha, lasku nad ainult tema poiss vabaks. Kahtlane, kas sellest mingit kasu oleks olnud.

võla peale. Võlg oli küll lühiajaline, see tuli katta kas rahas või vastukaupadega, kuid esialgselt saime kriitilisest seisukorrast üle. Esimesele niusaadetisele järgnes 1. apr. 200 tonni ube, 1000 tonni nisu ja 2572 tonni jahu ning aprilli keskel tõi a.-l. „Georg Fisher“ veel 1400 tonni mitmesuguseid toiduaineid. 1. aprillil 1919. a. kaotati lõpuks ka blokaad Eesti kohta.

Esimesele sõjalisele abile, mis inglaste poolt anti detsembris 1918, järgnes veel uue-aasta kingina 31. det. 1918. aastal 1500 püssi, 59 kuulipildujat, umbes poolteist miljonit padrunit ja 930 mürsku. 5. veebruaril andsid inglased 10 kuulipildujat. Järgnev inglaste sõjariistade

kingitus sünnib kas juhuslikult või ettemääratult meie Vabariigi 1. aastapäevaks. 24. veebruaril 1919. a. saame inglasilt 12 suurtükki + 24.000 mürsku, 6 kuuettollist suurtükki + 6000 mürsku, 20 tuhat püssi, 481 k.-kuulipildujat ja 22 miljonit padrunit.

Hiljem saime sõjariistu ja laskemoona inglasilt suuremal hulgal, kuid esimene abi oli meile määrava tähtsusega ning jõudis kohale, nagu toiduainedki, kõige kriitilisemal ajal. Meie vägede poolt alatud edukas pealetung oli teataval määral sõltuv just õigeaegsest abist sõjariistade näol. Sõjariistad usaldati meie valitsusele esialgu ilma tasuta.

Lubasin Pepsi emale, et ma ta poja vabastan, jäägu ta ainult rahulikult ootama ja ärgu käigu punaste ninamehi liiga palju kummardamas.

Andsin suure lubaduse. Kas suudan ma seda aga täita? Igal juhul pean tegema mis suudan, sest kui Peps on vaba, pole ka minul midagi karta. Peps on küll julge ja kuraasikas poiss, aga mida räägib ta siis, kui nad ta seina äärde seavad?..

Kindlat plaani mul Pepsi päästmiseks ei ole. Loodan juhuse peale. Varitsen momenti, millal saaksin Pepsi nende metsaliste lõugade vahelt välja kiskuda.

Kodus ma magada ei julge. Elan nüüd tänaval. Päeval käin kodus. Magan paar tundi, süüa ja olen jälle tänaval. Ema vaatab küll võõriti. Ta ei ole mu eluviisidega põrmuga rahul, aga parata ei ole midagi. Küll ma talle tulevikus kõik ära selgitan. Ta on arusaaja eit, kes ei kannata punaste varjugi.

Luusin päevad ja ööd otsa sadamas elevaatori ümbruses. Otsin võimalusi Pepsile lähedale pääsemiseks. Sõbrustan elevaatori valvuritega — punaväelastega. Pakun neile suitsu ja käin salaugastest viina toomas. Pepsi päästmiseks olen isegi suitsetamise ära õpinud. See ärataks kindlasti kahtlust, kui ma suitsu pakun, aga ise ei suitseta.

Mõni valvureist on täitsamees — räägib ära kui palju on elevaatoris paruneid, kui palju lihtsurelikke „valgekaartlasi“.

Olen punaväelaste hulgas pesueht kommunist. Sõiman paruneid ehtsalt täiest südame põhjast. Mõnigi villane vene külapoiss saab esimesi teadmisi Eesti rahva ajaloost. Ja see paneb neid kiruma. Räägin siiratele venekatele muinasjuttu, et parunid tapsid 1905. aastal mu isa ja nüüd tahaksin ma neid ise valvata, et nad ei saaks jalga lasta õigusemõistmise eest. Ja kui tuleb nende karistamine, et siis mulle antaks üks parun minu enda valiku järele. Nurun, et see parun antakse mulle juba avansina. Paruni all mõtlen ma Pepsi. Ise aga haudun plaane, et kui nad Pepsi mulle annavad, kuidas ma saaksin Pepsiga jalga lasta. Parunite saatust mind ei huvita.

Mõne ööpäeva järele olen sadamas oma mees. Käin vene sõjalaevadel ja liigun elevaatori vahtkonna ruumes. Kuid kaugemale mind veel ei lasta.

Igatahes venelased on küpsed. Madrused on mu parunite vere järele kisen-davast kõnест vasikavaimustuses. Pat-sutavad õlale ja hüüavad „revolutsiooni lapseks!“ Kena laps! Käin ringi ja uurin, kuidas oleks võimalik mõnd sõjalaeva õhku lasta ja kust kohast võtab elevaator paremini tuld, et siis tekkinud segaduses päästa oma sõpra. Ainult kohalikud eesti kommunistid on umbusklikud. Nad ei julge parunitele

Seltsimehed, madrused, seitsesada aastat on parunid...

liiga teha, sest kardavad sakslaste siia tulles oma naha eest.

„Aidata võivad ainult madrused,“ jõuan ühel ööl otsusele, kui viibin jälle sõjalaeval purjus madruse seltskonnas.

„Seltsimehed - madrused, seitsesada aastat on parunid meie verd larpinud, kui kaua mõtleme meie neid veel nuumata töörahva kulul? On tulnud püha tasumise tund. Kadugu vana aadli rämps! Elagu töörahva revolutsioon!“ umbes säärase sõnadega kargan püsti toolile.

„Kaldale, seltsimehed, elevaatorisse!“

On ka paras moment. Madrused on mitu ööd-päeva lakkunud, naistega ringi kaaberdanud. Täiuslikust elunaudingust puudub vaid sooja aurava vere nägemine.

Mu sõnade mõju on maagiline. Hõisates sasitakse mind selga. Vandudes ja käratsedes asume teele. Kaldale, kus mustab elevaatori tontlik vari.

Vahiruumi jõuame ilma takistuseta. Nõuame vange ja nimekirju. Pikkade kauplemiste peale antakse meile ainult nimekirjad.

Libistan ahnelt näpu üle nimede. Seal ta seisabki kuulsate nimede vahel nr. 38 all.

„Muretsege mulle see mees,“ torkan nimekirja madruse nina alla. Aega ei tohi kaotada. Külm õhk on madruse peale mõjunud kainestavalt. Ka karjub ärritatud vahtkonna ülem midagi telefoni. Moment on kriitiline. Kas saan Pepsi vabaks või ei saa?

Juba valguvad nagaanid. Madrused on tulivihased. Hoian nüüd kõrvale ja vaatan, kuidas see asi lõpeb. Vahtkonna ülem on kaval. Ta annab pikkamööda järele, sest niikaua kui ta ühe vangi välja annab, jõuab abi kohale.

Võtmeid kõlistades väljub üks valvureist, et tuua Pepsi.

Möödub hulk ärevaid minuteid. Madrused kauplevad ikka veel. Nad nõuavad rohkem paruneid. Vähemalt iga mehe kohta ühe. Vahtkonna ülem muudkui räägib ja räägib. Ta hääl juba kähiseb:

„Kuidas saab, seltsimehed, teha seda ilma kõrge tribunaali otsuseta? Ma olen teiega täiesti päri, kuid seda on vaja teha kõigi kunsti nõuete kohaselt — tundmustega, naudinguga ja vastavas miljöös. Aga siin, kurat teab, mis. Siin te olete, natuke vindis ja ärritatud, ja ma ei usu, seltsimehed, et te täit naudingut sellest asjast tunnete. Jätame selle asja teiseks korraks... Selle ühe võin teile täna ohverdada... Näete, seal ta on. Tehke temaga mis tahate.“

Ukse vahel seisabki Peps. Vibutab oma uniseid silmi ja haigutab täie lüüaga. Vist on vaeneke jälle une pealt üles aetud.

„See parunivõsu on minu jaoks. Selle poon ma isiklikult...“ kargan ruttu vahele, et Peps ei hakkaks unise peaga midagi pläräma. Annab viimaks mind ära.

„Tule vennike, nüüd sa enam ei pääse.“

Tõmban toorelt Pepsi. „Tavai na-gaan,“ võtan ühelt purjus madruselt revolviiri ja tõukan tõrkuva Pepsi uksest välja. Jätan madrused vahtkonna ruumi kauplema. Ütlen neile, et iga revolutsioonilise madruse au nõuab, et ta hävitaks oma käega vähemalt ühe revolutsiooni vastase.

Õnn on, et ükski madrus meiega kassa ei tule. Kõigil on südamel laevastiku au.

Kontradmiraal Johan Pitka mälestusi Vabadussõja eelaegadest

4

Haapsalus taheti välja kuulutada Eesti iseseisvus. Päästekomitee — Päts, Konik ja Vilms — pidi sinna sõitma. Ühel päeval maavalitsuse tegelane Juhan Kukk, kes oli mu pojalt aadressi saanud, tuleb minu asupaika ja küsib mu perenaiselt kijas:

„Kas siin elab Pitka?“

„Siin ei ela.“

Kukk aga väidab, et peab siin elama ja käseb teatada, et tulgu sel ja sel kellaajal Tallinna Majandusühisuse ette. Kuulasin seda juttu oma ruumist pealt. Õnneks minu naabrit kommunisti polnud sel ajal kodus. Vastasel korral ma oleksin neil kohe olnud peos.

Kutse kohaselt lähen ja hiilin Majandusühisuse ette. Märkan, keegi ootab siin samuti kui mina. On talumehe riietuses. See on veterinaärarst K. Saral. Ootame. Kumbki teist tunda ei tahtnud. Määratud kellaeg möödub. Ootame veel. Asjata. Saral kaob. Ka mina tulen tagasi. Ees on aga juba sõna, et on arreteeritud minu poeg Andreas, kapten Poopuu ja rittmeister Jonson.

Kartsin, et hakatakse poega piinama, kes oli kulteriks minu ja põrandapealse vahel, et mu peidukohta kätte saada. Jätsin maha oma peidukoha.

Kuhu nüüd minna? Tulin Passupi püssi-töökotta. Esmalt Passup ei tunnud mind ära. Siis oli aga kohe abivalmis. Temal on koht maal, Tallinnast mõnikümmend versta. Passup pani mulle ette sinna asuda. Sõitsimegi sinna. Passup ise korraldas mulle Tallinnaga sidet, sõites maale ja tagasi. Tegime katsed ümbruskonda organiseerida. Kuid kõik kartsid, ka kindlamad mehed, ja sellest ei tulnud midagi välja.

Seal saabus teade, et sakslased tulevad. Raken-dasime hobuse ette ja sõitsime Tallinna. Lillekülas oli Passupil sõber, sellelt kuulsime, et sakslased juba Haapsalust läbi.

Läksin Tallinna vaksalisse. Keilast oli parajasti jõudnud rong. Vagunid olid läbi lastud. Neist kanti välja surnuid ja haavatuid.

Kõneldi, Keilas olnud lahing valgekaardiga. Läk-

sin sadamasse. Siin oli käimas kange askeldamine. Seisime tõsiste sündmuste ees. Nüüd pöördusin Luise tänavale elavate tuttavate juure. Teel nägin müüri-lehte: „Kodanikud nõuavad verd. Anname verd! Kõik majad läbi otsida ja kahtlased isikud kinni püüda.“

Luise tänavale jääda tundus kahtlane. Lahkusin. Läksin Lillekülasse. Hommikust ööd oli laskmist Nõmme pool. Käisin luurel. Pühapäeva varahommikul selgus, et sakslased olid juba Nõmmel. Pärnu maanteel Nõmme poolt tulev voorimees jutustas, et sakslased on Nõmmel. Rahvas piiras voorimehe sisse. Oldi valmis teda peksma kui provokaatorit. „Ise oma silmaga nägin sakslasi,“ vannutas voorimees. Siis tuli ratsanik Nõmme poolt ja hüüdis: „Sakslased Nõmmel!“

Ruttan Balti jaama poole.

„Omakaitse“ oli juba kuulipildujaga väljas jamaesisel platsil.

Lähen nüüd koju. Ei julge siiski veel sisse minna, jään parajasse kaugusesse. Abikaasa tuleb välja ja teatab, et juba „Omakaitse“ 1. piirkonnast on mulle helistatud. Küllastan siis kodu ja helistan ka omalt poolt 1. jaoskonda, kutsutakse sinna. Ruttan 1. jaoskonna ülema Trepri juurde. Seal on mehed koos. Ühes nendega läheme Brookusmäele, vanasse peastaapi. Igast jaoskonnast koguneb omakaitseasi — algab palavikuline korraldamine.

Pühapäeva öösel vastu esmaspäeva läks tulistamiseks sadamatehaste ja „Paksu Margareta“ vahel ja Hollandi tänavale vene madrustega. Muišneek sai surma ja üks maaler käest haavata. Kogu öö oldi sõjajalal.

Läksin salga julgemate meestega mööda Uue-Hollandi tänavat, lähenedes Vana-Hollandi tänavale, kus parajasti rüüstati aitu. Avasime tule, rüüstajad vastasid. Üks mees, kes jäi kahe salga vahele, nähtavasti mõni vargapoiss, sai surma.

Hellat asus jälle miilitsaülemaks ja n.-leitnant Rotschild Tallinna komandandi asetäitjaks. Võtsime vaksali lähedased sõjariistade laod oma hoole alla.

Välisüksel topin nagaani kiiresti tasku. Elevaatorile läheneb linna poolt kiirmarsil pataljon punaväge.

„Pepsik, sa hobune,“ suudan meeleliigutusest vaid lausuda. „Sa igavene hobune. Pean sind veel tirima. Su ema nutab kodus silmad peast välja, kuid sina ei taha parunite kambast lahkuda.“

Tunnen, et olen omadega täiesti läbi. Viimaste ööde magamata olek annab ennast tunda. Kogun end vägisi, sest veel ei ole me pääsnud. Peame kiiresti kaduma, sest iga moment võivad madrused elevaatorist väljuda. Kõige parem muidugi on, kui saame linna poolt tuleva sõjaväe endi ja madruste vahele.

See on ime, kuidas Peps oskab iga olukorraga kohe kohaneda.

„Oota, las' ma korraldan selle asja,“ ütleb ta ja sammub julgesti vastu lähenevale punaväe-jõugule. Siban talle järele.

„Ruttu, elevaatorisse. Madrused tapavad ja lõhuvad... Ruttu! Muidu on hilja...“ seletab Peps kätega vehkides ja jääb ise veel vaatama, kuidas punavägi piirab elevaatori ja toob sealt välja käratsevad madrused.

Kiirustan Peps minekule.

„Oota, vaatame, mis sest naljast saab,“ hoiab Peps mind tagasi.

Ja nii vaatame elevaatori lähedal vagunite vahel pealt, kuidas viiakse esiteks ära kõik räuskavad madrused ja siis liigub linna poole parunite voor, piiratud rõhkearvulisest sõjaväest.

Sammume linna poole kohe sõjaväe kannul, sest siis pole meil karta öö-

patrulle, kuna pärast kella kümnet on liikumine linnas keelatud. Ja hoidku junal, kui Peps mõne patrulli küüsi satub.

Saadame sõjaväge kuñi Toompeani. Siin paigutatakse parunid Toompea all asuvasse Hansa kooli turnisaali. Pool sellest ärevast ööst magavad parunid neile kodus õhkkonnas. Oleks nad vaid teadnud, kui lähedal seisid nad surmale.

Pepsi lugupidamine parunite vastu on kadunud.

„Neile tulevad täid selga, nagu igale teiselegi surelikule,“ põlastab ta sülitades ja nina krimpsutades.

Mööda võõraid õuesid ja aedu klobistades, üle lugematute plankude ronides viin Peps enda juurde magama, sest tema kodus pole kuigi kindel.

Laul teeb rinna rõõmsaks

Et mitte muremõtteid haududa, otsisid rindesõdurid abi laulust — sellest igavesesest hinge päästerõngast. Lauldi — kui aga vähegi mahti saadi — üksikult ja kooris. Lauldi lahingusse minnes ja lahingust tulles.

21. III 1919. a. p. I, vabastasid meie soomusronglased Roosiku küla (Võrumaal) ning sammusid mööda külateed üles Lalli küla poole, kust punased samasuguse kiiruga plagama pistsid kui Roosikustki. Siit edasi tungiti Tsooru ms. peale ning vabastati ka see. Sõnulkirjeldamatu armas tunne asus rinda, kui mõisaväljade kohal meie s.-ronglaste huultelt külatänavasse kostis laul: „Isamaa hiilgava pinnalta paistab kodu meil' kaunike, kallike.“ Kui palju tundeid, kui palju armastust kodumaa vastu peitub sõnades „Kodu meil' kaunike, kallike“!

Keegi 6. jalaväepolgu II pat. jalaluurajate k-do sõdur (stud. jur.) jutustab: „Saabusid Pärnu neidude pakikesed kevadepühadeks 6. polgu sõdureile. Laul pani varsti vana mõisahoone, kus olime majutunud, vabisema. Kui sõnade juure jõudsi: „Siin kasvab priskelt eesti neiu ja sirgub eesti peiule“, siis avaldas üks temperamentne poiss arvamist: „Egas teada või, võib-olla saab mõni neist ka meile!“

Keegi 2. jal-polgu sõdur jutustab: „1918. a. jõulupühi pühitsesime Vana-Põltsamaa lossis, kus meie polgu mehed olid majutunud. Toodi kuusk, saadi kuskilt küünlaid. Igaüks, kes taandudes kodust läbi oli tulnud, otsis midagi oma seljakotist, mida kaasvõitlejatega jagada. Lõpuks läks laul lahti ja kestis kuni poole ööni. Alul lauldi isamaalaule, pärast muid lõbusaid ja kurbi viise. Aidu all olles oli meil laul valulaul, musta mure kergitava lootuse ergutamiseks. See-eest aga Vaimastveres (kui sõitsime 1919. a. jaan. Tartu) tuli laul rõõmsa südame sunnil. Siin, V. mõisas, kõlas laul meeste suust kella 22—4-ni. Kõik laulud lauldi läbi. Oli tarvis mõnel mehel laulu vaid alustada, siis läks ta iseenesest, ja peagu vahetpidamata. Kõrid olid lauljail kibedad, hääl kadus, hakkas kähisema, aga sellest ei hoolitud.

Lõpuks toome kaks vabadussõjaaegset sõdurite marsilaulu, luuletatud III div. tag.-patlj. kuulipilduriteroodu leitn. A. Viltropilt. Esimene neist on „Vabadusele“, mida lauldi tuntud vene viisil „Igatsus kodumaa järele“:

1.

Nii kaua, kaua oled kannatan'd,
mu armas, õitsev Eesti isamaa;
su priiust matnud võõras vägivald
on aastasajad oma karmi käega.

2.

Nüüd jälle priiust loitma löön'd
ja ärgan'd vapper mehemeel
su rahva poege südameis,
kui oli esisadel.

3.

Nõuda õigust tahavad,
seks võitlema kõik tõttavad;
pea särana saab ilma sees
su nimi hülg'vas valguses!

Teine laul on „Langenud venna dele“, mida lauldi samatuntud vene viisil „Magage, lahingukotkad“:

1.

Lahingus langenud vennad,
magage rahulist und;
igavest' mälestab Eesti
ohorit, mis toonud te tall'.

2.

Lõpmata raskust ja vaeva
kannud te kodumaa eest;
elugi noorelt ka jätnud
võideldes priiuse eest.

3.

Nüüd on kõik unustud piinad,
haavad, kõik valud ja vead;
igavest' unele koondun'd
kalnu all rahus te read.

Üks II polgu lauludest

Vabariigi pealinnas
sirgus kaunis plikake,
kui Euroopas vaenukinnas
tõukas üles sõjale.

Simisilmist pisar langes,
selge nii kui hõbetilk,
tuksuv süda töötand vandes,
armastust ta tume pilk.

Linda, miks sa aina nutad,
trööstis ema õrnasti,
silmad punaseks sa küttad,
nii ei meeldi teistele.

„Ta on isamaa eest sõjas
võib-olla ammu langend ju.“
„Ega sa siis tema lõjas
või nii kaua oodata.“

Linda nühhkis silmi veidi,
aitas palgeid puudriga,
ajask selga moodsa kleidi
ja löi flirti tiblaga.

Jõudsid ajad, rasked ajad,
tiblad jalga lasivad,
marssisivad sakste sajad,
Linda värsked rosinad.

Virus visati siis kama
ööd ja päevad üheskoos,
ei seal aidand enam mamma,
Linda oli täies hoos.

Liginesid pööred helled,
mõlki löödi sakste näod,
lauldes tulid soome velled.
Orus kukkusivad käod.

Lindal siis vast oli edu:
põhja lilled õitsesid,
isegi va daani redu
imes Linda huulesid.

Kõik see oli alles algus,
merel mastid paistsivad,
Lordi kaarelt tõusis valgus,
Inglismannid haistsivad.

Valkusivad püksid laiad,
Linda süda marus kees,
mehed nii kui trossi vaiad,
lõhnarikkad vilkad ees.

Tühjendati armupeekeer
viimse võimaluseni,
Lind seal ilmus äkki neeger,
Linda haudus plaanisi.

Seal, kus muistne eesti hiie,
moodsaid filme nägid sa,
käristati armurüie
kingalini kätega.

Koju jõudis Eesti malev,
rahu ihkas punane,
elus oli Linda Kalev,
agu kus on Lindake?

Veenused kõik Veerennis,
seal ka meie Linda on,
aga kodus kirjus keelis
hõiskab laste baabiilon.

Vedasime välja püsse ja padruneid. Need tagavarad asetati endise mõisnikkude krediitkassa maja hoovile keldritesse. Kes „Omakaitsesse“ tuli, sai püssi ja padruneid.

Esmaspäeva hommikupoole lendasid linna, sadama ja lahe kohal saksa lennukid ja viskasid lähel seisvaile vene sõjalaevadele pomme. Laevad alustasid selle peale laskmist, mida lennukid välja ei kannatanud ja lahkusid.

Rahvast hoiatati, et kadugu varjule langetavate pommikildude eest. Sellest ei hoolitud. Tänavad olid rahvast täis. Kella 11—12 paigu päeval sõitsid esimesed saksa jalgratturid linna. Jõudnud mõisnikkude krediitkassa maja ette ja nähes koolipoiste käes püsse, asusid neid ära võtma. Astusin vahele ja näitasin poiste käel valgele lindile, et need on omakaitselased.

Nüüd sakslased kihutasid sadamasse. Parajasti üks täislaetud laev oli välja sõitmas. Sakslased avasid sellele otsekohe tule ja pidasid laeva kinni.

Nüüd asusin sadamas, sadamaladude juures kor-

raldama omakaitset. Kõik käsud täideti suurima kohusetundega. Läksin ja käsutasin — ja mindi postile ladude juure ning seisti seal vahetpidamata isegi mituteistkümmend tundi, kuni kord vahetus tuli.

Miks jõudsid saksa ratturid alles esmaspäeval väheke enne lõunat Tallinna, kuna nad juba laupäeva õhtul Nõmmel olid? Neid püüti edasitulemisega viivitada (neile teatati, et linnas on alles tugevad vene väed), et iseseisvust välja kuulutada. Esmaspäeval manifest oli juba väljas, kui nad Tallinna sisse tulid.

Varsti järgnes aga sakslaste korraldus: sõjariistad komandantuuri! Meie miilits sai vaid mõned päevad tegutseda, kui saadeti laiali. Käisin kõnelema linna politseiülemaga ja komandandiga, lubada „Omakaitsel“ edasi tegutseda. Mulle vastati aga kindlalt: Ei! Seckendorff, surmanuhtlusega hirmutatades, nõudis rahvalt sõjariistade äraandmist. Ka minu käest viidi mitu püssi, ka jahipüss. — Kõik läksid kaduma. Mõned julgemad peitsid siis püsse. Ka minu töökojas Patarei tän. peideti hulk püsse töökoja räästasse.

VABADUSSÕJA KANGELASTE SÜNNIPÄEVI JAANUARIS 1937

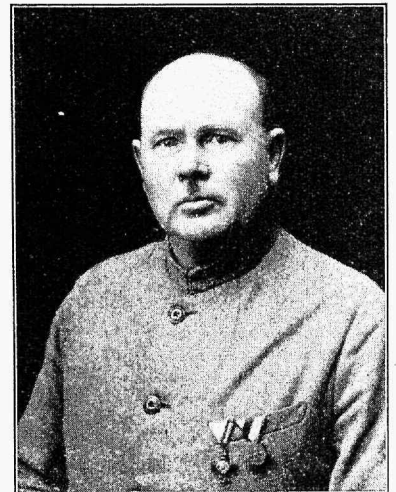
Kapral Joh. Kreemann (V. R. II/3),
sünd. 1. I 1899. a. Pärit Rakverest.
N.-leitn. J. Raudsepp (V. R. II/3),
sünd. 1. I 1889. a. Vana-Võidu v.
Kol.-ltn. A. Steinpick (V. R. I/3),
sünd. 1. I 1893. a. Pärit Tallinnast.
Kv.-am. V. Tamm (V. R. I/3), sünd.
1. I 1891. a. Tõstamaa v.
Lipnik Osk. Uritam (V. R. I/3),
sünd. 1. I 1894. a. Tõstamaal.
Kapten P. Feofanov (V. R. II/3),
sünd. 2. I 1894. a. Pärit Pärnust.
Kapten K. R. Kerberg (V. R. I/3),
sünd. 2. I 1896. a. Koiola v.
Major Aug. Kuhlberg (V. R. II/3),
sünd. 2. I 1893. a. Pädla v.
Kapten N. Trankman (V. R. II/3),
sünd. 2. I 1896. a. Peterburi kuberm.
Ohv.-aset. Hugo Ack (Hakk) (V. R.
II/3), sünd. 3. I 1896. a. Pada v.
Major Vold. Avotin (V. R. II/3), sünd.
3. I 1893. a. Tartus.
Kapten Aleks. Einpaul (V. R. II/3),
sünd. 3. I 1896. a. Vao v.
Major H. Raudsepp (V. R. II/3),
sünd. 3. I 1894. a. Vana-Tänasilma v.
Jüri Jaakson (V. R. III/1), sünd.
4. I 1870. a. Uue-Võidu v.
Ohv.-aset. Alb. G. Künnapuu (V. R.
II/3), sünd. 4. I 1888. a. V.-Põltsamaa v.
Kpt. H. Laretei (V. R. II/3), sünd.
4. I 1892. a. Kaarli v.
Kapten A. Susi (V. R. I/3), sünd.
4. I 1896. a. eesti asunduses „Livonia“
Põhja-Kaukaasias.
Kol.-ltn. G. Vaher (V. R. II/3), sünd.
4. I 1888. a. Saadjärve v.
San.-kol. H. Silbermann (V. R. I/2),
sünd. 5. I 1886. a. Pajusi v.
Major V. Bergmann (V. R. I/3),
sünd. 6. I 1894. a. Tallinnas.
Leitn. A. Villup (V. R. II/3), sünd.
6. I 1891. a. Narva v.
Kindral-major G. Jonson (V. R. I/3
ja II/2), sünd. 7. I 1880. a. Päril v.
Kapten Elmar Schiffer (V. R. I/3),
sünd. 9. I 1884. a. Pärit Paidest.
Kapten Fr. Kurg (V. R. II/3), sünd.
10. I 1898. a. Sangastes.
San.-kapten H. Hold (V. R. I/2), sünd.
11. I 1887. a. Mõisamaa as. Saab 50-a.
Kol.-ltn. M. Bergmann (V. R. II/3),
sünd. 11. I 1894. a. Uue-Põltsamaa v.
Kolonel Paul Triik (V. R. II/3), sünd.
11. I 1896. a. Pärit Tallinnast.
Ohv.-aset. Tõnis Saarepera (V. R.
II/3), sünd. 12. I 1892. a. Puiatu v.
San.-kapten J. Vares (V. R. I/3),
sünd. 12. I 1890. a. Heimtali v.
Kol.-ltn. Ed. Liibus (V. R. II/3),
sünd. 13. I 1893. a. Abja v.
Kol.-ltn. J. Soodla (V. R. II/2 ja 3),
sünd. 14. I 1897. a. Kudina v.
San.-kapten Rud. Pihon (V. R. I/3),
sünd. 14. I 1888. a. Orava v.
V.-leitn. A. Reisberg (V. R. I/3),
sünd. 14. I 1891. a. Iisaku v.
Ohv.-aset. A. Leokene (V. R. II/3),
sünd. 16. I 1896. a. Sangaste v.
Kapten P. Raus (V. R. I/3), sünd.
16. I 1889. a. Vairava v.
San.-kol. P. Tanilas (V. R. I/2),
sünd. 17. I 1876. a. Uue-Suislepa v.
Lipnik Erich Peebus (V. R. II/3),
sünd. 17. I 1901. a. Martna v.
Kv.-am. Martin Simon (V. R. I/3),
sünd. 17. I 1885. a. Vana-Võidu v.
Kindral-major R. Reimann (V. R.
I/1), sünd. 18. I 1884. a. Tartus.
Lipnik E. Koger (V. R. II/2 ja 3),
sünd. 18. I 1896. a. Meeri v.

Kapten A. Uuk (V. R. II/3), sünd.
18. I 1897. a. Martna v.
Kolonel Ed. Bach (V. R. I/3), sünd.
19. I 1881. a. Imavere v.
Kv.-am. A. Borkvelli (V. R. I/3),
sünd. 19. I 1890. a. Palmse v.
Kv.-am. aset. F. Annik (Enok) (V.
R. II/3), sünd. 20. I 1894. a. Tallinnas.
San.-major N. Janson (V. R. I/3),
sünd. 20. I 1885. a. Tartus.
Kol. A. Kasekamp (V. R. II/3),
sünd. 21. I 1889. a. Einmanni v.
Kapten Leo Laurson (V. R. I/3),
sünd. 21. I 1897. a. Kongotas. Saab 40 a.
Prof. Ernst Saareste (Saaberg) (V.
R. I/3), sünd. 21. I 1892. a. Luiste v.
N.-ltn. Hartvig Tilling (Telling) (V.
R. II/3), sünd. 21. I 1898. a. Koloveres.
Leitn. J. Jungermann (V. R. I/3),
sünd. 22. I 1890. a. Pärit Paatsalu v.
Kol. A. Seiman (V. R. I/2 ja II/2 ja
3), sünd. 23. I 1886. a. Tõstamaa v.
Leitn. K. Erm (V. R. I/3), sünd. 23.
I 1888. a. Tallinnas.
San. van.-ltn. E. Kirnmann (V. R.
II/3), sünd. 23. I 1895. a. Lehtse v.
V.-ltn. Aug. Maanidi (V. R. II/3),
sünd. 23. I 1887. a. Kloostri v.
Major A. Tilger (V. R. I/3 ja II/3),
sünd. 23. I 1897. a. Pärit Võrust.
San. kol. Osk. Liik (V. R. I/2), sünd.
25. I 1886. a. Hiiu-Kärdlas.
Kindralmajor P. Lill (V. R. I/2), sünd.
25. I 1882. a. Jõgeveste v. Saab 55 a.
Kapten Mart Unt (V. R. II/3), sünd.
25. I 1893. a. Avinurme v.
Kapten Jakob Munner (V. R. II/3),
sünd. 26. I 1895. a. Kuigatsi v.
V.-ltn. J. Klaar (V. R. I/3 ja II/2 ja
3), sünd. 27. I 1889. a. Muhu-Suurvallas.
Kv.-am. L. Seidelbach (V. R. I/3),
sünd. 27. I 1881. a. Pärit Tallinnast.
Joh. Kruuse (V. R. II/3), sünd. 29.
I 1897. a. Otepää v. Saab 40 a.
V.-allohv. Jaan Sarv (V. R. II/3),
sünd. 29. I 1890. a. Kuigatsi v.
Kol. H. Vahtramäe (V. R. I/2),
sünd. 30. I 1886. a. Olustvere v.
I.-j. madrus J. Rookmann (V. R.
II/3), sünd. 30. I 1899. a. Könnu v.
V.-allohv. H. Strömberg (V. R.
II/3), sünd. 30. I 1890. a. Talli v.
N.-ltn. H. Visman (V. R. I/3), sünd.
30. I 1897. a. Keila v. Saab 40 a.
N.-allohv. J. Jürgen (V. R. II/3), sünd.
31. I 1889. a. Vastsemõisa v.
N.-ltn. K. Krudenbrunn (V. R.
II/3), sünd. 31. I 1890. a. Imavere v.
N.-allohv. Aug. Martinson (V. R.
II/3), sünd. 31. I 1897. a. Vao v. Saab
40 a.
Major Konst. Reitel (V. R. II/3),
sünd. 31. I 1895. a. Rakveres.
Kapten R. Täht (V. R. I/3), sünd.
31. I 1896. a. Massu v.

VEEBRUARIS

Eduard Säck (V. R. III/1), sünd. 1.
II 1875. a. Narvas.
Kindralmajor N. Reek (V. R. I/2 ja
II/2 ja II/3), sünd. 1. II 1890. a. Tallinnas.
Veltv. Joh. Pennar (V. R. II/3), sünd.
1. II 1896. a. Rannu v.
Veltv. Mihk. Kosk (V. R. II/3),
sünd. 2. II 1897. a. Tori v. Saab 40 a.
Aleks. Linde (V. R. II/3), sünd. 2.
II 1900. a. Võhmuta v.
Kapten Vold. Zupsman (V. R. II/3),
sünd. 2. II 1895. a. Kastre-Võnnu v.

Kapral H. Kalikorm (V. R. II/3),
sünd. 3. II 1897. a. Voka v.
Leitn. E. Neumann (V. R. II/3),
sünd. 3. II 1895. a. Tallinnas.
Georg Poolak (V. R. II/3), sünd. 3.
II 1896. a. Jõõpre v.
Joh. Rusi (V. R. II/3), sünd. 4. II
1895. a. Porkuni v.
Kapral Mihkel Tuulimann (V. R.
II/3), sünd. 4. II 1897. a. Võlla v. Saab
40 a.
Leitn. V. Bekmann (V. R. I/3), sünd.
5. II 1897. a. Tallinnas. Saab 40 a.
Kv.-am. Alb. Kruusimägi (V. R.
I/3), sünd. 5. II 1887. a. Hiiumaal.
Kapten P. Lilienblatt (V. R. II/3),
sünd. 5. II 1893. a. Jäärja v.
Jaan Rakku (V. R. II/3), sünd. 5. II
1898. a. Audru v.
Karl Saral (V. R. I/3), sünd. 5. II
1880. a. Kuigatsi v.
Veltv. Joh. Poolmann (V. R. II/3),
sünd. 6. II 1889. a. Paasvere v.
Kapten P. Univer (V. R. II/3), sünd.
6. II 1893. a. Pöögle v.
Kapral A. Konks (V. R. II/3), sünd.
7. II 1898. a. Kõo v.

Veltv. Aug. Rebane (V. R. II/3),
sünd. 4. I 1887. a. Kõo v. Sai 50-a.

Villem Leemann (V. R. II/3), sünd.
26. I 1887. a. Kohila v. Saab 50 a.

Leitn. Paul Pommer (V. R. II/3),
sünd. 7. II 1895. a. V.-Vändra v.
Jüri Siimann (V. R. II/3), sünd. 7.
II 1892. a. Koonga v.
Kapten Jüri Ots (V. R. I/3), sünd.
8. II 1889. a. Vaimastvere v.
Aug. Seeberg (V. R. II/3), sünd. 8.
II 1901. a. Joala v.
Veltv. H. Käige (V. R. II/3), sünd.
9. II 1897. a. Taali v. Saab 40 a.
Leitn. Georg Reder (V. R. I/3), sünd.
9. II 1876. a. Pärit Tallinnast.
Kv.-am. Leo Saarnok (V. R. I/3),
sünd. 9. II 1891. a. Martna v.
N.-allohv. Aug. Veeberg (V. R. II/3),
sünd. 9. II 1898. a. Holstre v.
Kol.-lt. R. G. Borgelin (V. R. I/2
ja II/3), sünd. 10. II 1887. a. Herningis,
Gaanimaal. Saab 50 a.
N.-allohv. J. Jakobson (V. R. II/3),
sünd. 10. II 1898. a. Audru v.
N.-leitn. K. A. Jalakas (V. R. I/3),
sünd. 10. II 1901. a. Pärit Tallinnast.
N.-allohv. Daniel Klement (V. R.
II/3), sünd. 10. II 1894. a. Raadi v.
Lipnik Edg. Kuusik (V. R. II/3),
sünd. 10. II 1888. a. Pikajärve m.
N.-leitn. A. Naripea (V. R. II/3),
sünd. 11. II 1899. a. Kilingi-Nömmel.
Kapten Paul Vent (V. R. II/3), sünd.
11. II 1900. a. Ahja v.
Kindralleitnant J. Laidoner (V. R.
I/1 ja III/1), sünd. 12. II 1884. a. Raba t.
Viiratsi v.
V.-allohv. R. Hunt (V. R. I/3), sünd.
12. II 1899. a. Loodi v.
San. kindralmajor H. Leesment (V.
R. III/2), sünd. 13. II 1873. a. Abja-
Vanamõisas.
Kapral J. Hansen (V. R. II/3), sünd.
14. II 1897. a. Hallinga v. Saab 40 a.
Kapten Rom. Kuul (V. R. II/3), sünd.
14. II 1897. a. Tallinnas.
Kapral J. Ruiso (Ruise) (V. R. II/3),
sünd. 14. II 1895. a. Särevere v.
N.-allohv. J. Helm (V. R. II/3), sünd.
15. II 1895. a. Vastsemõisa v.
Veltv. H. Koik (V. R. II/3), sünd.
15. II 1889. a. Uue-Kariste v.
V.-allohv. J. Jakovi (V. R. II/3),
sünd. 16. II 1899. a. Taali v.
Kapten-leitnant J. Loosberg (V. R.
I/3), sünd. 16. II 1880. a. Vihula v.
Kapten Rud. Sabbe (V. R. II/3), sünd.
16. II 1894. a. Pindi v.
Kapten G. Simmo (V. R. I/3, II/3),
sünd. 16. II 1896. a. Tori v.
Leitn. Ev. Ant (V. R. II/3), sünd. 17.
II 1898. a. Paides.
N.-allohv. J. Kuurmann (V. R. II/3),
sünd. 17. II 1898. a. Anna v.
Ohv. aset. J. Larka (V. R. I/3), sünd.
17. II 1887. a. Kabala v.
N.-leitn. K. Soomann (V. R. II/3),
sünd. 17. II 1887. a. Varbla v.
Kolonel K. Tallo (V. R. I/3), sünd.
17. II 1891. a. Talli v.
N.-allohv. Villem Tamlak (V. R. II/3),
sünd. 17. II 1894. a. Albu v.
Hugo Raud (V. R. II/3), sünd. 18. II
1899. a. Orava v.
N.-allohv. J. Vare (V. R. II/3), sünd.
18. II 1897. a.
Kontradmiral J. Pitka (V. R. I/1),
sünd. 19. II 1872. a. Võhmuta v. Saab
65 a.

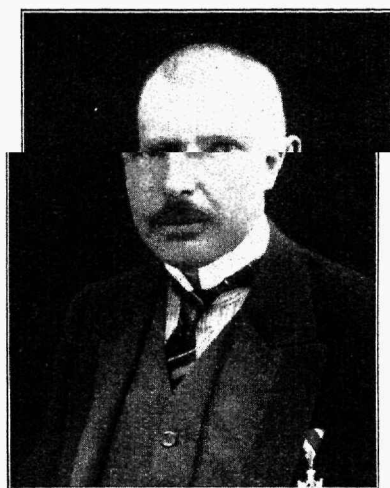
Major M. Müllerstein (V. R.
II/3), sünd. 19. II 1897. a. Tallinnas. Saab
40 a.
Kapten Aug. Schmidt (V. R. I/3),
sünd. 19. II 1895. a. Pärit Voltvetist.
Kapten J. Holberg (V. R. II/3),
sünd. 20. II 1893. a. Sauga v.
Kol.-lt. V. Koch (V. R. II/3), sünd.
21. II 1893. a. Vao v.
Kapten Karl Pavel (V. R. II/3), sünd.
21. II 1897. a. Vana-Antsla v. Saab 40 a.
Leitn. Artur Raag (V. R. II/3), sünd.
21. II 1893. a. Raadi v.
Kapral J. Silberg (V. R. II/3), sünd.
21. II 1891. a. Kõnnu v.
Kapten P. O. Tiss (V. R. I/3), sünd.
21. II 1895. a. Kabala v.
V.-lt. Georg Veigelin (V. R. II/3),
sünd. 21. II 1886. a. Tallinnas.
Jaen Ellisson (V. R. II/3), sünd.
22. II 1892. a. V.-Laitsna v.
Major L. Hinnov (V. R. II/3), sünd.
22. II 1895. a. Anna v.
V.-leitn. A. Lukas (V. R. II/3),
sünd. 22. II 1899. a. Kõo v.
N.-leitn. O. Treilmann (V. R. I/3),
sünd. 22. II 1881. a. Pärit Tudulinnast.
Karl Blumfeldt (V. R. II/3), sünd.
23. II 1886. a. Paasveres.
Konst. Päts (V. R. I/1 ja III/1), sünd.
23. II 1874. a. Tahkuranna v. Pärnumaal.
V.-allohv. Karl Kuusik (V. R. II/3),
sünd. 23. II 1886. a. Meeri v.
Kolonel Ernst Limberg (V. R. I/3),
sünd. 23. II 1871. a. Pärit Rakverest.
Veltv. G. Elhi (V. R. II/3), sünd. 24.
II 1897. a. Vohnja v. Saab 40 a.
Kol.-lt. J. Junkur (V. R. I/3), sünd.
24. II 1887. a. Holdre v. Saab 50 a.
Jüri Printsman (V. R. II/3), sünd.
24. II 1890. a. Vana-Suislepa v.
Kv.-am. L. Ratassepp (V. R. II/3),
sünd. 24. II 1893. a. Ropka v.
N.-allohv. Ed. Reinberg (V. R. II/3),
sünd. 24. II 1899. a. Vesneri v.
V.-allohv. A. Suur (V. R. II/3), sünd.
24. II 1888. a. Vana-Otepää v.
N.-leitn. K. Tamm (V. R. I/3), sünd.
24. II 1891. a. Saaremaal.
Kapten J. Vaska (V. R. I/3), sünd.
24. II 1891. a. Rägavere v.
Leitn. A. Arol (V. R. II/3), sünd. 26.
II 1897. a. Saue v. Saab 40 a.
Viktor Aalberg (V. R. II/3), sünd.
27. II 1897. a. Šfavropoli kub. Saab 40 a.
Kindralmajor J. Kruus (V. R. II/3),
sünd. 27. II 1884. a. Sooniste v.
Ants Piip (V. R. III/1), sünd. 28. II
1884. a. Tuhalaane v.
Kapten J. Jürgenson (V. R. II/3),
sünd. 28. II 1897. a. Kaareperes. Saab 40 a.
Veltv. J. Kitsing (V. R. II/3), sünd.
28. II 1893. a. Vana-Võidu v.
Major H. Vunn (V. R. I/3), sünd.
28. II 1896. a. Jõgeveste v.
K. R. Pusta (V. R. III/1), sünd. 29.
II 1883. a. Narvas.
Ohv. aset. Vold. Mesi (V. R. II/3),
sünd. 29. II 1896. a. Peetri v.
Major Alb. Ojason (V. R. I/3),
sünd. 29. II 1896. a. Tarvastu v.

V.-allohv. T. Feidmann (V. R. II/3),
sünd. 9. II 1887. a. Orajõe v. Saab 50 a.

Kapral K. Gustavson (V. R. II/3),
sünd. 23. II 1887. a. Pärnus. Saab 50 a.

Erich Erler (V. R. I/3), sünd. 24. II
1887. a. Võrus. Saab 50 a.

Kuperjanovlaste ja madruste „kohta- mine“ Tartus.

Peipsi laevastiku koosseisu Tartu
saadeti Tallinnast mõnikümme mad-
rust dessantidele abiks. Need löid
madruste seisusse ka kohe vastavad
traditsioonid: kõik ühe ja üks kõikide
eest.

Eks mõnedel madrustel üle jõe ühes
sadama-lokaalis läinud haprasti. Kan-
ged kuperjanovlased olnud kohal ja
madrustele kitli peale andma, et mis te

ka olete. Üks madrus jõudnud ajades
otse üle jõe kasarmusse, et tulge appi!

Parajasti Peipsilt oli tehtud punaste
peale dessanti ja oli saagiks saadud
koorem rakettpüstoleid ühes raketiti-
dega.

Kasarmus kümmele meest on kohe
abivalmis. Igaüks lööb rihma vahele
3—4 rakettpüstolit ja dessant ruttab
omadele lokaali appi. Selle vaheajal
ka kuperjanovlased on oma ridu täien-

danud. Kuid madrused avavad lokaali
peale ennenägemata tulevärgi: raketid
õhtuvidevikus aina pauguvad ja ragise-
vad. Siis murtakse maha ukсед. Sees-
olijad kohalikud elanikud põgenevad
kuhu pääsevad. Üks tütarlaps, käes
Singeri õmblusmasin, kaob ajades ja
nuttes õhe.

Kuid juba on kohal komandandi-rood
ja kuperjanovlaste ning madruste „koh-
tamisel“ on lõpp.

*

Lõbusaid lugusid

Kindral T. sõitis parajasti eelliinilt puhkusele sõitnud mehi vaatama. Jõudis kohale lõunaajaks. Väeosa staabi asukoha lähedal auras supikatel. T-i huvitas kohe sõdurisupp. Ta maitstes suppi ja raputas pead. Käseb maitsta suppi ka ühel kaasa tulnud ohvitseril. See maitseb ja ütleb:

„Soolane, härra kindral.“

„Muidugi soolane. Maitse teie,“ ütleb teisele ohvitserile.

See maitseb ja ütleb venitades: „Mina arvan, et supp on liiga mäge.“

„Kumb ta siis on? Mis teie, noormees,“ pöördub kindral koka poole, „arvate?“

„Supp on niisugune, nagu meil hari-likult, härra kindral, aga ta on lahja.“

„Õige, noormees. Kuid lepime lahja supiga. Teinekord, noormees, keetke rammusam supp ja kui te seda ei saa teha, siis ärge kõnelge illusioonidest, millest nemad — kindral näitab sõrme-ohvitseridele — ei oska aru saada.“

Kindral revideerib väeosa ruume. Püüab leida tolmu või midagi muud sel- lelaadilist. Kuid ruumid on kõigiti korras. Lahkumisel märkab ta, et lae all on suur ämblikuvõrk.

„Mis asi see on?“ — käratab kindral korrapidajale.

„Kärbsepüüis, härra kindral,“ vastab sõdur suurima rahuga. Võrgus õnneks ongi üks surnud kärbes.

„Ilus riistapuu, noormees. Aga ma ütlen, et kui ma tulen tagasi, siis olgu kärbespüüis niisama läikiv-puhas tolmust, kui sinelinööp,“ ütleb kindral ja teeb minekut.

Vabadussõja ajal viibisid väeosad vahetusele Mustajõe külas, mis asub Kriusast umbes 5 km eemal. 1919. a. suvel peatus seal jälle üks väeosa. Õhtuti lahkusid sõdurid eluruumidest ja tulid tagasi alles hommikul. Ohvitseridel oli tükk peamurdmist, kus sõdurid käivad. Ühel õhtul läheb jälle mitu sõdurit Mustajõe küla vahelt läbi jooksva jõe suunas. Üks ohvitser pärib sõdureilt: „Kuhu te lähete?“ „Kabelisse, härra kindral.“

Jõe kaldal oli tõepoolest väike kabel. Ka teistel õhtutel vastavad sõdurid ohvitseride küsimuse peale, et nad lähivad kabelisse. Et sõdurid oleksid muutunud usklikeks, seda ei peeta kuidagi usutavaks. Ja mis nad seal kabelis peaksid käima palvetamas siis öösiti?

Asuti asja selgitama. Ohvitserid tahtsid kätte saada sõdurite salapärased käigud nii, et mehed seda ise ei saaks teada. Ühel õhtul pandi valve välja kabeli juure. Sõdureid läks õhtul üsna mitu kabeli juurest mööda, kuid ükski ei peatunud vana hoone juures. Mehed läksid otsejoneses kabelist mööda, jõe kaldal asuvasse tallu.

Siis selgus, et kabeli lähedal asuvas talus oli seitse peretüürt, kelle pool käisid poisid ehal.

Võru kaitselahingust märtsis 1919. aastal võtsid osa ka V. kooli poisid. Ol- nud nädalapäevad rindel, vahetati nad puhkusele.

Teel tagalasse, eelliinilt umbes kilo- meeter kaugel, vingus neile tagant järgi üks kauge „eksinud“ kuul ja... potsti!

tabas tee äärel üksikult sammuvat õp- purit L-i keha kõige pehmemast kohast.

L. röögatas:

„Poisid, olen haavatud!“

„P...st sa oled haavatud!“ naersid kaasvõitlejad naljatoonil.

„P...st jah!“ vastas surmtõsiselt L.

See oli iseseisvuspäeval a. 1922, kui Tartu Raekojaplatsil Vabaduse Risti ka- valeridele kinnitati pidulikult rinda Vabaduse Ristid. Muude hulgas tervitas värskeid aumärgi-kavalere piduliku kõnega erukolonel K. Koloneli juures ei torganud silma muud kui majesteet- likus kumeruses kiilaspea. Ilm on külm, sajab tihedat, pakku lund, ja koloneli kõnel pole lõppu. Seal üks div- ülema saatjaskonna ohvitser — olles mures koloneli tervise pärast — lausub teistele ohvitseridele, osutades koloneli paljale pealaele, mis kaetud paksude lumerätsakatega:

„Kui „vana“ veel kaua räägib, kül- metab ta kindlasti oma Montblanci ära!“

Vabadussõja ajal, 1919. a. apr., astus lennuinstruktorina meie lennuväkke teenistusse Briti kuninglike õhujõudude lendurleitn. C. S. Emery (VR I/3), tee- nides meie lennuväerügemendis vahetult 7,5 aastat ja lahkudes terviselikel põh- jusil erru vanal-aastal 1926, eesti ma- jori auastmes.

Emery oli loomult väga külmavere- line, avalik ja siiras; oma avaldustes sageli lakooniline.

„Kui meie tahame lennata, vajame bensiini, kui on vaja bensiini, helistame polk. Reimannile (sv. varust.-val. ül.), ja sellepärast ma tõstan klaasi!“ — nii kõlas ta avaldatud mõtete poolest mitte just rikas kõne ühel banketil lennuväes 17 a. eest.

Kui sakslased 1918. a. dets. lahkusid Tartust „auf Nimmerwiederkehr“, nõus- tus kohalik lennuväesalk eestlastele loo- vutama kaks täiesti lennukorras uusi- mat tüüpi lahinglennukit. Asjast tea- tati kohe peastaapi, Tallinna. kust lä- kitati kohale lennukeid vastu võtma Inseneriväe valitsuse käsundsohvitser, leitn. stud. ing. E. Allas („Postimehe“ kauaaegseid kaastöölisi, praegu ärimees Riias).

Diplomaatlike kalduvustega leitn. A. oskas saksa lennusalga ülemalt peale kõnesolevate lennukite välja kaubelda ka lennukite kuulipildujad, laskemoona, rakette ja aviopomme. Üleandmise kohta tõi kohalik saksa leht paarireal- lise sõnumi, milles nimetas E. Allast eesti ooberstiks (s. t. kolonelik).

„Vaata, kus on osutatud mulle karu- teene!“ kirus leitn. A., näidates nende ridade kirjutajale eespoolmainitud sõ- numit ning läkitades toimetuse aadres- sil terve seeria vandeid. „Kindlasti ar- vatakse nüüd peastaabis, et olen saks- laste ees esinenud ooberstina, sest egas ajaleht poleks muidu niimoodi kirjuta- nud. Kas pole piinlik lugu, mis?“

Kahjuks osutus võimatuks neid len- nukeid nii õhuteel (polnud ei lendureid ega bensiini (!)) kui raudteel pealinna saata. Hobuste abiga nad veeti 20. dets. kuni Raekojaplatsini, kuhu nad meie vägede Tartust lahkumisel ka jäid

— kuigi osaliselt kõlbmatuks muude- tutena — ja punastele saagiks langesid.

See oli tollal, kui meie kaitselaevastiku koosseisus oli kahurlaev „Meeme“; laev pidas tollal ühendust Tallinna ja saarte vahel, ta oli relvastatud kahu- riga, kandis vimplit, juhtkonnas oli kaks ohvitseri. Laev vedas vähese tasu eest ka kohalikke elanikke ja tarbekor- ral isegi nende lehma, millede kinnisidu- miseks kõige sobivamaks kohaks oli — kahuri alus!

Kord kohtas sellise „laadungiga“ „Meemet“ Tallinna reidil reisijateaurik „Ariadne“. Auväärt kapten aurikul sattus hämmeldusse: sihib „Meemet“ kiikriga — näeb: vimpel — kahur — kaptenisillal mereväeohvitser — aga dekil: oi jeerum — mehed, naised ja lehmad — naised ja lehmad!!! Ja loobus saluteerimise kavatsusest, mida rahvusvahelise kombe järgi iga kauba- ja reisijatele peab tegema kohates vimpliga sõjalaeva (rahvusvaheline õi- gus nõuab, et navigatsiooni ajal iga sõjalaev kannaks sümboolse tunnusena vimplit). „Meeme“ komandant lõi sil- mad maha uudishimulike „Ariadne“ rei- sijate pilkude ees ning tossutas edasi. Ja reisijad, kes meie olusid ei tunnud, said mulje, et siin sõidab sõjalaev täit- ma mõnda metsikut, sakraalset kommet palverändajate saatel... Veel enam aga olid nad hämmastunud, nähes räpast mv.-vedurlaeva „Tallinn“, mis muude hulgas transportis lehma ja bukseeris mustuspraame — vimpli all ja mv.-oh- vitseri häbelikul juhatusel!

Kärstna lahingute (2.—6. jaan. 1919. a.) ajal hävitas kornet Korneli (prae- gune ETA direktor) 35-meheline üksik ratsasalk 5. jaan. Jaanuse talu juures kaks punaste piilkonda. Siin arenes huvitav kahekõne meie ratsuri ja ras- kesti haavatud punaväelase vahel:

„Ära löö mind surnuks, seltsimees!“ anus punane.

„Mina pole sulle seltsimees,“ vastas ratsur... „vaid aus eesti sõdur: leha- ja- lööda!“

1918. a. jõulukuu 20. päev. Tartu linn otse kees erutusest — Ropka poolt kostis linna kauge kahurite (ja mitte eesti rahvaväe kahurite!) mürin, mis aina rõhutas uute ning saatulike sünd- muste ootust...

Tulvil rongid viisid Tartust põge- nikke — jõukamaid mehi, naisi ja lapsi — pealinna poole. Koolipoistest k-liitlastele jagati nende salkade staa- pides relvi ja laskemoona, toiduaineid ja rõivavarustust.

Ja sel „suure hirmu päeval“ (nagu kirjutab tabavalt „V. L-s“ nr. 3 K. A. Hindrey) askeldas Verneris kohvikus otsekui traagikoomika kehastusena kir- janik Aug. Gailit, üll lambanahkne piht- kasukas, seljas vintpüss ja võõrimal kõiksugutuübilisi ja -kaliibrilisi revolv- reid ja automaatpüstoleid.

„Vaat, kus Morando Morandini — vaprats taandumiseks...!“ naersid koh- vikus viibijad.

Paksukese äpardus.

Mai alul 1919. a. valitses kagurindel vaikus. Punased pidasid maipüha ja meie mehed olid ka omalt-poolt dis-kreetsed.

Z. külas asuva N. polgu 4. roodu meestel oli sellastel rahupäevadel vaid üks mure: supp oli põrgulikult vesine.

„Ega's kered luhvtipallid pole,“ räägiti kokale. „Ka pole nad veeanud. Sõidad kui vaadimees tulekahjule — milleks? Vett ja vesinikku meil kraavides isegi küllalt!..“

„Tiha põle kedagist!“ lohutab kokk, laotades süütu ilmel käsi.

Jah, teha polnud tõesti „kedagi“. Aga, kus häda kõige suurem, seal abi kõige lähem — nii lausub vanasõna.

Maikuu keskel ilusal varahommikul märkasid rinde eelpostid, et punaste seisukohtade poolt piki sooserva ligineb meie poole — l a m b a k a r i. Kepsel-des, hüppeldes künkalt künkale, mättalt mättale — nii ligines ümarate villakandjate „salk“. Tosina lamba keskel keksis „rühmavanana“ punane mullikas.

Meeste silmad kiindusid karjale kui kummitusele. Ega's ometi tõsi pole!? Viirastus ehk?!

Kuid ei, kari tõesti jookseb ahelikujooksus lähemale ja... varsti olidki „punased“ sõrakandjad külas.

Maani kumardustega, paljastatud peade ja hellimate sõnadega võtsid mehed punaste „taevaanni“ vastu. Vast mõni minut möödunud, töötas külas juba Chicago tapamaja miniatüüris. Kuulipildurite tessakodel oli tööd...

Meistrina sel peadenottimisel kaman-das „vana paksukene“ kuulipildur J. Olnud vene sõjaväes kokaks, tal oli li-hunikuamet õpitud ja selge. Natsionaliseerinud „isiklikult endale“ matsakama vanalamba, ta nülgis ja lahkas seda võrratu osavusega. Teistel meestel ei edenenud töö aga sugugi.

Üks kuulipildureid tegi ettepaneku: jagada lambad meeste vahel võrdselt, nii et iga mehe peale tuleks üks lam-mas. Mullikast aga teha üldine pidu-roog.

Selle ettepanekuga nõustus kogu meeskond, ainult „paksukene“ J. ei loobunud „oma“ vanalambast. Lisaks sellele ta kauples nülgimise eest endale jagunike gruppidele kõigi tema poolt nü-litavate lammaste sisikonnad ja lahtise rasva.

„Tasuta,“ nii rääkis ta, „ei hakka ma teie raipeid nülgima!“

Kuna mehed rookimistões vähikud-olid, siis suurte kauplemiste järele lu-batigi maksa J-le „tolli“ nülgimise eest.

„Aga, pea meeles, paksukene,“ öeldi samas J-le, „küllap taevas sind karis-tab ja „nülib“ vennakoormise eest!“

Paar päeva kestis suur sööming. Kokk asjata pakkus meestele ametlikku port-su oma „veeanumast“. Seda nüüd aga keegi ei soovinud. Rasvaste sõnadega saadeti kokka ebakõlblikku kohta...

Eriti lukuliuslikud pidupäevad olid J-l. Hommikust õhtuni sulatas ta rasva ja konservis kopsu-maksu. Leid-nud elanikelt mahajäetud elamutes sa-vipotte, kausse ja muid anumaid, ta kallast neisse rasva ja... õhtuti, kui võõrad silmad polnud nägemas, peitis potid küla serval asuva koolimaja pöö-ningule — varuks tulevaste päevade jaoks.

Vaene J.! Naiivilt uskus ta, et mehed unustavad ja andestavad talle ebaselt-simeheliku „tollivõtmise“. Juba siis, kui J. esimese potilaadungiga pöönin-gule hiilis, varitses kümnekond silmi ta samme. Varitsejad ootasid ainult —

See pole enam lõbus lugu, vaid selge nufflus.

„Landesväärlaste“ pealetung on küll tihe, kuid vastupealetung on veel tihedam.

kuni kõik see rasva ja kopsude-maksade „nasvärk“ panipaiga leiab. Siis...

Viimaks jõudiski J. oma tööga lõpule. Kolmanda päeva õhtuks koolimaja pöö-ningul vana kolu ja risu taga seisid kõ-hukad rasvapotid reas kui sõdurid. Nüüd J-kene, nüüd muudkui lase hea maitsta! Kuu-aja moon kindel!

Aga... Järgmisel hommikul jook-sis J. justkui ussist nõelatu mööda küla.

„Kurra-did, varr-gad... sead... niisugused!.. Tõprad... röövlid... ban-diidi-pesakond!.. Saaks ma teada... saaks ma kätte! Ah sa kurr-radi sun-nikasoomused!..“

Just kui sõnastikust luges ta ikka sahvtikamaid ja rabavamaid sõimu-sõnu. Ta viha oli võrratu.

Miks kees J. vihas? Milleks jagas ta olematuid „tõpraid“?

Asi oli nimelt järgmine, et J., hiili-nud hommikul oma „rasvaaita“ eineosa järele, leidis potid reas ja alles olevat, kuid pottides oli rasva ja kopsude-maksade asemel — seeditud rasv...

„See oli 1918. a. suvel,“ jutustab K. Kvell. „Okupatsiooni valitsus oli saatnud laiali rahvaväeosad ja ma ela-sin Narvas, kodus. Narvas oli tol kor-ral suur tarbeainetepuudus. Eriti raske oli aga suitsumeestel. Tubakas oli kal-lis ja sedagi polnud hõlpsasti saada. Peetri turul müüsid poisikesed siga-rette ja tubakat, n.-ü. hõlma alt. Ka-ristus oli kõva, mispärast saadeti lapsi ajama äri, sest nendele ei saanud oku-patsioonivõimud midagi teha.

Turul liikusid ringi Saksa patrullid, kelle hooleks oli tabada salakaubitse-jaid. Sõdurid aga ajasid ise äri. Nad ei viinud alati salakaubitsejaid koman-dantuuri, vaid nõudsid „kümnist“.

Nii-suguse altkäemaksuga ei segatud äri. Ühel päeval sõdur tabas jälle poisike-se. Ta tahtis lapselt võtta kogu kauba. Muidugi ei tahtnud poisike

anda, mispärast sõdur hakkas teda peksma ja hakkas vedama nutvat last komandantuuri. Kuna sõdur tagus last püssipäraga, läksin vahele. Poisike pääsis põgenema, kuid mul läks sõdu-riga lööminguks. Kuna kumbki teine-teise keelt ei mõistnud, siis aitasid käed. Sõdurilt kiskusin käest püssi. Üsna pea olime mõlemad tänaval maas ja jagasime hoope. Kogu tururahvas jooksis kokku. Mind ergutati tagant, millest vaimustatult oleksin mehe peagu samas ära kägistanud. Sõdur sai kui-dagi taskust vile ja vilistas. Üsna pea oli kohal mitu saksa sõdurit. Mitme vastu loomulikult ei saanud. Kuid sõdu-ritel oli tükk tegemist minu toimetam-iseiga komandantuuri.

Turunaised hurjutasid pealtvaatajaid mehi, et need ei tule mulle appi. Paar hakkajamat naist läkski sõdurite kal-lale, kuid nad tõrjuti püssipäralööki-dega eemale. Püüdsin kõik teha enda vabastamiseks, sest kaitseseisukorras saksa sõdurite peksmine ei võinud lõp-peda hästi. Peagu oleks põgenemine õnnestunudki, kuid siis saabus juhus-likult kohale mitmeliikmeline saksa pat-rull. Inimesed aeti laiali ja mind talu-tati komandantuuri ühe saksa ohvitseri juure. Kaasa tuli ka sama sõdur, kes tahtis lapselt kauba röövida ja kelle olin läbi tuuseldanud.

Minu õnneks kuulas ohvitser enne mind üle tõlgi kaudu. Kui selgus, et sõdur oli tahtnud last röövida, tõmbus ohvitseri nägu tulipunaseks. Mees tõu-sis laua tagant, läks otse sõduri juure ja lõi sellele tugeva hoobi näkku. See-juures ta kärkis tükk aega sõduriga. Ka mina sain sömata. Mõtlesin juba, et antakse sõjakohtu alla, kuid ohvit-ser saatis mind koju.

Staabi juure oli vahepeal kogunenud jälle rohkesti inimesi. Demonstratiiv-selt hüüti mulle „elagu“ ja lasti lendu saksa sõdurite kohta igasuguseid sõi-musõnu. Sõdurid ajasid ka seekord rahvahulga laiali.

*

Saksa keiserliku sõjaväe sõdurist, kes evib vahvuse eest Eesti Vabaduse Risti.

Järgnev väike lugu, aga suur sisetundelt, näitab, et veri on kõige kohustavam ja oma rahva saatuse kõige kallim.

1918. aasta. Teraskiivrid, üleskeeratud vurrud à la Wilhelm II, paksud, punased lihunikunäod ja härjakaelad, monokliga ja ratsapiitsaga leitnandid — see oli tollal Tartu pilt. Ajakirjanduse vaba sõna oli okupatsioonivõimude poolt üsna kinni pigistatud. Rahvas pidi olema vait kui haud. „Das okupierte Subjekt hat das Maul zu halten!“ nagu ütles Tartu Jaani koguduse ülempastor von Wittrock. Linna komandantide kapt. v. Winterfeldi ja Liebesknechti, leitn. Mülleri, major Steffensi ja kol-ltn. v. Reichenbachi käskkirjad (need olid eht veriste kõnekäändude leksikonid!) kuulutasid halastamatut valjust. Suurele osale üle-astumistele määrati — surmanuhtlus! Vaba Eesti — seda ei tohtinud nimetadagi! Mitte ainult ei tsenseeritud valjult kirjutusi ajalehtedes, eriti „Postimehes“, vaid komandanturi ajakirja-osak. vabritseeris igasuguseid sundkirjutusi, mis olid võimusböbralised ja mida tuli avaldada ajalehes nii, nagu oleks lehe toimetuse ise sarnasel seisukohal.

Komandanturi käskjalaks, kes tõi „Postimehe“ toimetusele kõnesolevaid sundkirjutusi ja viis lehte tensorile tsenseerimiseks, oli keegi üle keskea reamees, kelle mündrikuvee nõopaugus mustas II kl. Raudristi lint ja kes ütles enese olevat pärit Braunschweigist. Ta oli sõnaaht, tusase näoga ja väga ustav oma kohuste täitmisel. Tema toimetuses olles toimetuse liikmed kirusid omavahel sageli, et küll on aga saksa okupatsioonivõimudel variseeriliku võtmed võimupidamiseks, et selliste sundkirjutuste avaldamise nõue on ju sama alatu kui sundida kedagi võltsimisele! Samuti tema toimetuses olles leidsid seal aset enam-vähem „mässulise“ sisuga erilised jutlemised: lõpmatu rida arutlusi, millest saksa sõjakohtu ees oleks peetud kindlasti iga üksikut sõna „mässule ettevalmistuseks ja kihutuseks“ ja mis oleksid viinud toimetuse liikmed kui mitte „seina äärde“, siis kindlasti koonduslaagrisse.

Aga sageli mängib saatuse kõige võidukamatega ning paiskab nad võidetute kohale. Sündmused lääneringel arenesid edasi kinolise kiirusega — sakslaste kahjuks. Siis kui Saksamaal lahtipuhkenud revolutsioon meie maa saatusele uusi aegu ette kuulutas, kui võim Tartus eestlaste kätte oli läinud, tuli kõnesolev käskjalg jälle „Postimehe“ toimetuses — seekord mitte ametiasjus — ning justustas sulas selges mulgi murakus, ta olevat eestlane, pärit Sakalamaalt, noorurina ta rännanud välja Saksamaale, vahetanud seal Nikolai II riiklonduse Wilhelm II oma vastu ümber, sõja puhkedes mobiliseeritud saksa sõjaväkke, mille koosseisus võideldes saanud vaprust eest Raudristi, ja okupatsioonivõimudega tulnud mitmekümne aasta pärast tagasi kodumaale. Tema olevat mõistnud küll härede lehemeeeste kirumisi, aga tema kui Lembitu järeletulija polevat selline juudas, kes oma rahva hauakaevamise töös sakslastele kaasa aitaks. Nüüd ei lähe ta oma teisele kodumaale tagasi, vaid jääb elama vabasse Eestisse ning astub vabatahtlikuna rahvaväkke.

Hiljem oli usaldusväärilisi kuuldusi, et see tubli mulgi mees jäänudki siia ja võideldes meie vägedes oma endiste „landmannide“ vastu Riia all saanud vaprust eest II liigi 3. j. Vabaduse Risti. Praegu pidavat ta asundustalu.

Vaatamata kõigile järelepärimistele — küll tolleagsete „Postimehe“ toimetuse liikmete juures, küll mujal, — pole nende ridade kirjutaja kahjuks korda läinud kindlaks teha selle vapra mehe nime ja ta praegust elukohta.

E. A.

Kaitseväes leidub küllalt selliseid „vimpkasid“-sõdureid, kes püüavad kõrvale hoiduda ülemate ja vanemate teravitamisest, mille juures viimaste möödumisel püütakse kas äriakna väljapanekut silmitseda või kaasaskäijaga nii elavalt vestelda, et vastutulev ülem või vanem tähele panemata jääb.

Nii võime lugeda ühest kindral N käskkirjast sõnasõnalt järgmist:

„Karistan Z jalaväerüü. Y kompanii reameest A. K. 10-päevase kartseriarestiga selle eest, et ta N linna tänaval ilmutas minu vastu lugupidamatust käevangus oleva naisterahvaga ja mind ei tervitanud.“

*

Tartus ja maal asuvad okupatsiooniväe ühikud olid demoraliseeritud antimilitaristliku propaganda läbi. Sõjast olid sõdurid tüdinud; seda nad ei salanud. Läänerindele saatmist kartsid nad kui katku. Kui Tartust 1918. a. märkuus üks saksa väeosa läkitati rindelõigu „paikamislapiks“ (saksa sõdurite väljend) lääneringele, pistis Tartu rdt.-jaama ees seisvast eselonrongist keegi sõdur üle välja Maarjamõisa kliinikute poole plagama, kuid mees saadi kätte. Ta kamraadid naersid ta üle, kes nuttes uuesti pidi rongile asuma.

„Nagu näha,“ kuuldus rahva hulgast, kes Pritsude ja Mihklite ärasõitu jälgis, „on Vene õhk mässu- ja revolutsioonipisikutega nii läbi imunud, et on ka saksa Mihkli nakatanud. Annaks Jumal, et see aitaks peletada meilt need „uljad kultuurträgerid!“

Tartu linnakomandantuuris seadsid sakslased sisse teadaandekoha, kus kõik, kes vabatahtlikult saksa sõjaväkke tahtsid astuda, sellest seal teatama pidid. Hakati isegi meie neljaljalgseid sõpru tapatöö jaoks värbama. Rahvas küsis, kas pole see vast eelmäng liginevale inimeste- ja koerte-mobilisatsioonile Eestis?

Kui sakslased s. a. kevadel läänes liitlaste rinde läbi murdsid ja keegi saksi leitnandi tuttav Tartus temalt küsis, kas võib nüüd peatset „võidukat“ sõja lõppu loota, vastas leitnant Pyrrhose sõnadega:

„Veel üks niisugune võit ja meil pole enam sõjaväge olemas!“

Jõulud ja aastavahetus 1918./1919. Meie, olude sunnil Tartu mahajätnud õppur-kaitseleitlased, olime taandunud Põltsamaale. Suur segadus oli siin püside ja padrunitega: iga poiss oli Tartust kaasa toonud isesuguse püssi, mis kunagi olid olnud vintpüssid. (Pärisõdureil küll poleks olnud julgust teha pauku selliseist kardetavaist riistapuisist). Kõiki tüüpe püsse, mis 4 sajandi kestes loonud relvatehnika, leidsid siin: „Rinaldini- ja Leichtweisi-aegsed“ (poiste argoo) tulelukupüssid (aadlimõisate kodustest muuseumidest), kruukad ja berdanid seltsisid uusimate vintšestritega. Nagu püsse, nii oli ka padruneid igat seltsi.

Linnas kehtis piiramisreisikord, kuna punased olid vaid 17 km kaugel, ja linna tänavail liikusid nii päeval kui ööl õppur-kaitseleitlaste patrullid ja piilkonnad, õlal nõoriga või telefonijuhntmega kantav saksa või jaapani püss ja taskus vene või ameerika padrunid! Püss oli ikkagi püss, ja kui jumal tahtvat, minevat ju isegi luuavarrest pauk lahti, miks siis mitte jaapani püss vene padrunitega! Ja moraalise mõju saavutamise mõttes oli ju asi ka päris korras, sest linna kohaliku punased, — kes pikisilmi ootasid „päästjaid-seltsimehi“ Jõgeva poolt ja kes igal pool rääkisid, et kui mitte täna öösi, siis homme tehakse siin sedasama mis Tartus, s. t. võetakse relvad sõdureilt ära ning oodatakse kuni välisvaenlane sisse tuleb, — kartsid püssi poiste õlal ega teadnud ju ei jaapani püssidest ega vene padrunest midagi, samuti olid ka uljad koolipoisid (kuigi alles lapsed, s. t. 14—18 a. vanad, siiski täitsid nad ülesandeid parimate mees-tena) päris uhked oma püssidele, teades sama vähe, et vene-kaliibrilise padruniga jaapani püssist lasta ei saa, — sest suurem osa neist ei mõistnud ju laadidagi, nagu see selgus 21. det. varahommikul, 5 km Tartust, „lahingus“ Raadi mõisa moonakatega.

Soodustuskupong „V. L.“ lugejaile.

Tagumisel kaaneküljel avaldatud soodustuskupongi omanikul on võimaldatud tellida „Vabadussõja Lood“ 11 kuuks, alates 1. veebr. kuni 1. jaan. 1938, hinnaga 3 krooni. Selle soodustuse kasutamisel tuleb soodustuskupong välja lõigata, asetada see ümbrikku, erilehel juure lisada tellija nimi ja aadress, 3 kr. väärtuses postmarke ning saata „Vabadussõja Lood“ talitusele Tallinnas. Samuti võetakse soodustuskupongi tellimisi vastu „Vabadussõja Lood“ talituses Pärnu mnt. 10—13.

„Vabadussõja Lood“ ilmub kord kuus. Üksiknumber 40 snt. Tellimishind: 12 kuud — Kr. 3.75; 6 kuud — Kr. 2.—; 3 kuud — Kr. 1.—; 2 kuud — Kr. 0.80. Kuulutuste hinnad kaanel: viimane küljeline Kr. 1.50, seesmised à Kr. 1.20, tekstis 1 mm üle lehekülje 60 s., kuulutuste osas à Kr. 80.— lehekülje. Kuulutusi võetakse vastu piiratud arvul.

Väljaandjad: Oskar Mänd ja Bernh. Ingeel. Vastutav toimetaja Oskar Mänd (V. R. II/3). Toimetus Tallinnas, Pärnu mnt. 10—13, telef. 466-39 ja 466-17, postkast 419. Posti jooksev arve 609. Tellimisi ja sissemaks võtavad vastu kõik postiasutused.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühise trükk, Pikk t. 2, Tallinnas, 22. jaanuaril 1937. a.

KINGITUSI

„VABADUSSÕJA LOOD“

LUGEJAILE.

„VABADUSSÕJA LOOD“ on oma algatusega — kirjeldada Vabadussõjas ülesnäidatud kangete tegusid ja levitada sellega Vabadussõja vaimu, eriti noorsoo hulgas leidnud suurt ja laialdast poolehoidu. Et seda poolehoidu omalt poolt hinnata, jagab toimetuse lugejatele vahel **kingitusi**.

Kinkimisele tulevad:

tuliuus jalgratas (firma Joh. Freibach'ilt, V. Karja tän. Tallinn), **raadioaparaat**, **meesterahva ülikonna-riie**, **meesterahva suviülikonna-riie**, **3 komplekti kleidiriideid** jne.

Peale selle on mitmed ettevõtted hinnanud meie algatust ja saavad omalt poolt lugejaile kinke. Allpool leiavad lugejad meile adresseeritud sellekohaseid kirju.

Kes saavad osa kinkidest.

Kingitusi on võimalus saada:

1. Kõigil neil, kes on tellinud „VABADUSSÕJA LOOD“ 1937. aastaks või
2. kes tellivad selle jaanuari-, veebruari-, märtsi-, aprilli-, mai- või juunikuus **korraga** 12 kuuks, s. o. kuni 1. jaan. 1938. a.
3. Kõigil tellijail, kes on juba tellinud „VABADUSSÕJA LOOD“ kas 3 või 6 kuuks ning kinkide andmise ajaks, s. o. 15. juuniks s. a., on uuendanud oma tellimist kuni 1937. a. lõpuni ja kelle tellimisraha on talitusesse päralt jäänud 15. juuniks.

Kinkide andmine sünnib 15. juunil. Kingisaajate nimesitik avaldatakse Võidupüha-numbriks.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused. Tellimisraha võib sisse maksta igas postiasutuses „Vabadussõja Lood“ jooksvale arvele nr. 609.

Kingituste nimekirja täiendatakse alafasa kuni 15. juunini

JÄLGIGE JÄRGMISI „VABADUSSÕJA LOOD“ NUMBREID.

„Vabadussõja Lood“ toimetusele.

Arvesse võttes vabadussõja aegse kangete tegusid ja vaimu uuesti elustamise tähtsust, mille oma ülesandeks seadnud ajakiri „Vabadussõja Lood“, annetame ajakirja tellijatele väljaandmiseks **ÜHE ELEKTER-KEEDUKANNU**, mis oma tõubilt on osutunud kõigiti ökonoomseks ja praktiliseks.

Austavalt

J. KOHLAP.

Ehitus- ja majatarveté ühisus
„MAJA“

„Vabadussõja Lood“ toimetusele.

Hinnates vabadussõja sündmuste jäädvustamist meie kodanikkonnas, anname „Vabadussõja Lood“ tellijale kingina väljaandmiseks ühe **RANSOMES 2-HOB. SAHA EELRAT-1AGA, TUUP E. C. A.**, millised on osutunud ametlike kate kohaselt parimateks oma klassis Eesli oludes.

Suurima lugupidamisega

V. LAUSSEN.

RANSOMES, SIMS & EFFERIES LTD:
IPSWICH, ENGLAND,
peaesindaja Eeslis.

„Päevaleht“

minevikus, olevikus,
tulevikus...

„Päevaleht“ oli see ajaleht, kes 1905. aastal Eesti rahva rasketel kannatusaegadel julgustas Eesti rahva eneseteadvust ja virgutab eestlasi võitlusele parema tuleviku eest. See üle 10 aasta kestnud võitlus krooniti Eesti riikliku iseseisvusega.

„Päevaleht“ on praegu Eesti suurim ja mõjuvõimsaim ajaleht, kelle taga seisavad erksamad inimesed kõigest ringkondadest. „Päevalehe“ suur objektiivsus, suurte elutõdede õigesti mõistmine ja eestluse ideaalidest kinnipidamine teevad ta kõigi poolt kõrgesti hinnatavaks.

„Päevaleht“ jääb ka tulevikus Eesti rahvale õiget suunda näitavaks tuletoorniks. Tema minevik, olevik ja ülesseatud ideaalid kindlustavad seda.

Lugege kõik „Päevalehte“!

Tellige kõik „Päevalehte“!